

Gender-
neutrale taal
in Leidse
media?

23

GAZET VAN LEIDEN

Leidse journalistiek toen nu en straks

Journalistiek-
wandeling
door Leiden

16

Ron
Favier is
boos

8

BEWAAREXEMPLAAR

November 2022

Columns

Henri Lenferink
Ionica Smeets
Ton van Brussel
Annemiek Ruygrok

2 Leidse
skiffkampioen
in het nieuws

Eerste Nederlandse Wereldkampioen skiff Karolien Florijn: Op een eenwieler op de Burcht leren roeien

Haar ouders wonnen al roeigoud, haar broer Finn werd vierde, maar Karolien Florijn werd onlangs de eerste Nederlandse Wereldkampioen skiff. Wat droegen de Burcht en bananen bij aan het succes van deze Leidse?

Je bent de eerste Nederlandse Wereldkampioen skiff. Hoe gaat het met je?

Het winnen in Tsjechië voelde als een enorme ontlading na al die trainingen. Toen kwamen al die telefoontjes, berichten, vragen en na al die prikkels heb ik drie heerlijke weken vrij gehad. Nu komen er huldigingen, bijvoorbeeld bij Die Leythe.

Wat heeft de Burcht aan je roeisucces bijgedragen?

Behoorlijk wat. In mijn jeugd leerden mijn ouders me op een eenwieler de Burcht op te fietsen. Dat deed ik elke dag: eerst steil omhoog en dan weer steil naar beneden op het grasveld aan de voorkant. Tot schrik van de wandelaars rolde mijn fiets wel eens naar beneden, maar uiteindelijk leverde dat balanceren me evenwicht en kracht op. Mijn ouders (tweevoudig Olympisch kampioen Ronald Florijn en de Duitse top-roeister Antje Rehaag, red.) hebben veel tijd in de fysieke ontwikkeling van mijn broer Finn en mij geïnvesteerd.

Je roeide van je veertiende tot je negentiende bij Die Leythe: wat heb je daar vooral geleerd?

Eerst was ik meer met judo bezig bij Moko Ryu. Ik had niet zo'n zin om de sport waar mijn ouders zo in uitblonken te gaan doen. Maar door de superleuke trainingsgroep bij Die Leythe kreeg ik toch de smaak te pakken. Onze trainer Ed Maan fietste door weer en wind met ons mee en we werden een supercompetitieve vriendengroep. Die Leythe is allesbepalend voor me geweest.

Bananen schijnen belangrijk voor je te zijn.

Ja, normaal eet ik er acht tot tien per dag. Zeven uur 's morgens heb ik er al twee op; dan fiets ik voor training naar de Amstel, weer twee. Na de training een paar, dan naar de VU weer eentje en dan nog eens naar de Bosbaan weer een. Bananen zijn mijn hele leven al essentiële energiebronnen voor mij. En als ik straks me weer hoop te kwalificeren voor het WK 2023 in Parijs en in 2024 de Olympische Spelen – het liefst weer in mijn eenpersoonsboot, in de skiff – dan zal dat waarschijnlijk nog steeds met een tros bananen in de buurt zijn.

Ben je tevreden over de Leidse journalistieke belangstelling voor je topprestatie?

Zeker. Mijn ouders kregen van veel burens het artikel in het Leidsch Dagblad met een mooie foto in de bus gestopt. En ook het bericht van Omroep Sleutelstad met de voorzitter van Die Leythe was leuk. Maar ik ben niet het type dat alle artikelen in de krant inlijst en aan de muur hangt.

Leiden is een topsportstad en ik zat in de sportklas van het Leonardo-college. Het Leidse sportnieuws over verrichtingen van mijn oud-klassgenoten houd ik vooral bij via Sleutelstad en hun app over bijvoorbeeld het basketbal van ZZ Leiden en uiteenlopende kleinere sporten als schaken.

Waarom heb je Leiden verlaten?

Als topsporter moet je elke dag roeien, met en tegen de beste andere roeiers van het land. Dat gebeurt op de Amsterdamse Bosbaan. Ik ben toen ook in Amsterdam aan de VU gaan studeren, wilde eerst tandheelkunde doen, daar werd ik niet toegelaten, dat werd geneeskunde, maar na een jaar ben ik gewicht naar rechten. Dat vind ik hartstikke leuk. Maar bij Die Leythe is het allemaal begonnen.

Foto voorpagina: Taco van der Eb.

Colofon

De Gazet van Leiden is tot stand gekomen in het kader van Leiden European City of Science 2022, op initiatief van prof.dr. Jaap de Jong. Samenwerkingsproject van Faculteit Geesteswetenschappen (Journalistiek en Nieuwe Media, Boekwetenschap, Neerlandistiek), Universitaire Bibliotheken Leiden en Erfgoed Leiden en Omstreken
Hoofdredacteur: Jaap de Jong
Redactie: Peter Burger, Berry Dongelmans, Vera Brouwer, Romee van der Heijden, Olga van Marion, Kasper van Ommen, Garrelt Verhoeven, Sara Visser en Mirjam Rörsch
Redactieadvies: Coen Polack, Wilfred Simons
Ontwerp en vormgeving: Susan Suër
Technische adviezen: Sander Pinkse
Oplage: 25.000
Gratis nabestellingen (zo lang de voorraad strekt): m.j.l.rorsch@library.leidenuniv.nl.
Mede mogelijk gemaakt door subsidies van Faculteit Geesteswetenschappen, Universitaire Bibliotheken Leiden, Gemeente Leiden en het Leids Mediafonds.

Bij het selecteren van de afbeeldingen in deze publicatie is met de grootste zorg rekening gehouden met auteursrechten. Meent u dat we toch hebben tekortgeschoten, dan kunt u dat kenbaar maken via m.j.l.rorsch@library.leidenuniv.nl.

Marskramer. Jeroen Bosch ca. 1500. Collectie Boijmans Van Beuningen Rotterdam.

1422: bodes, marskramers en reizigers

Het opschrijven van nieuwsfeiten betekende – naast het uit het hoofd leren en het mondeling doorgeven van kennis – een extra mogelijkheid om belangrijke zaken te 'onthouden'. In de middeleeuwen werden vooral literaire werken of kronieken opgeschreven en daarnaast allerhande verzoekschriften, uitspraken van rechtbanken over geschillen of de besluiten van het stadsbestuur.

Nieuws hoorde daar in 1422 nog niet structureel onder: het verspreiden daarvan gebeurde vooral nog mondeling via kooplieden, schippers, reizigers, marskramers, bodes die in herbergen, de kerk, op de markt en de kermis nieuws brachten, ook in de vorm van (handels)brieven. Mededelingen van het stadsbestuur werden aangeplakt, voorgelezen of door omroepers in de verschillende Leidse wijken meegedeeld.

Voor veel Leidenaren waren de verhalen van reizende handelaars en muzikanten de enige bron van informatie over de toestand in de omgeving. Hoe verder weg, hoe minder van belang voor de gewone man. Echt Leids nieuws – bijvoorbeeld als de sprookspreeker (een soort stadsdichter) Willem van Hildegarsberch anno 1401 in *Vanden sleutel* dicht over actuele spanningen tussen graaf Aelbrecht van Beieren en de stad Leiden in april 1401 – moet met een lantaarn worden gezocht.

1422-1522: van vastleggen naar verspreiden

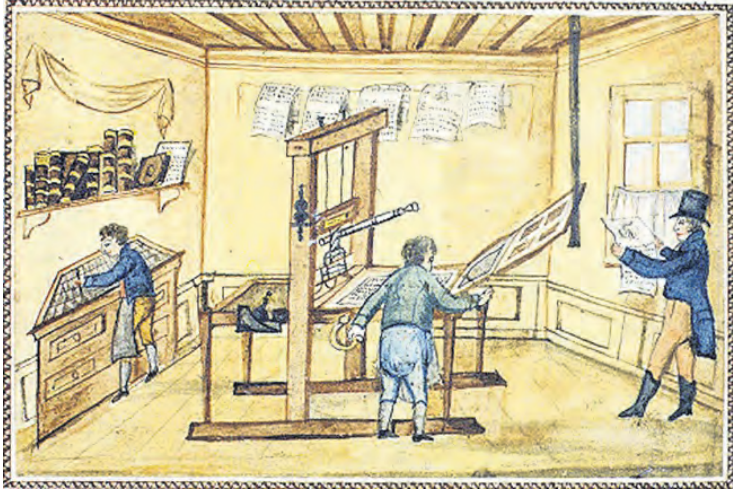
Als rond het midden van de vijftiende eeuw Johannes Gutenberg het gietinstrument maakt waarmee losse loden letters gegoten kunnen worden om teksten te drukken, wordt nieuws in Leiden ineens voor meer mensen veel toegankelijker. Behalve de orale en de schriftelijke cultuur ontstaat er een drukcultuur. Vanaf 1483 zijn er drukkers actief in Leiden.

Naast handgeschreven boeken kwamen er gedrukte boeken be-

schikbaar in veel grotere aantallen dan ooit te voren. In de beginperiode drukte men bekende werken om verzekerd te zijn van een gegarandeerde afzet.

De mogelijkheden van de drukpers leidden al snel tot censuur vanuit de rooms-katholieke kerk. Met name de snelle verspreiding van de ideeën van Maarten Luther was haar een doorn in het oog. Als een olievlek ging het 'gif der nieuwe godsdienst' Europa over. De Leidse drukker Jan Severszoon zag in de boeken van Luther al snel handel en drukte er verscheidene.

Het drukken van de *Summa der godliker scripture* (1524) was de druppel die de emmer voor de bestuurders deed overlopen. Het Hof van Holland veroordeelt Severszoon bij verstek tot verbanning uit Holland, Zeeland en Friesland en verbeurdverklaring van al zijn goederen. Severszoon weet de dans te ontspringen en wijkt uiteindelijk uit naar Antwerpen.

Houten drukpers à la Gutenberg. *Geschiedenis van de techniek in Nederland*.

1522-1622: van pamflet en straatlied tot almanak en krant

De drukpers werd al snel hét medium voor het drukken en verspreiden op grote schaal van allerlei soorten drukwerk, waaronder ook teksten die inspeelden op de actualiteit en gretig aftrek vonden in steeds grotere lagen van de bevolking.

Er werden straatliederen gedrukt, almanakken en populair proza, zoals volksboekjes, reisteksten of liedboekjes. En stadssecretaris Jan van Hout liet op de Raadhuispers op de Breestraat veel regelingen en stadsbesluiten vermenigvuldigen. De oorlog tussen Spanje en de Nederlanden – de Opstand – werd behalve in het veld ook gevoerd via talloze pamfletten. Het wetenschappelijke werk kwam van verschillende drukkers die sinds de stichting van de universiteit in 1574 actief waren zoals Willem Silvius, Christoffel Plantijn, Lodewijk

Elsevier e.a. Hun bezoeken aan de jaarlijkse 'Buchmesse' in Frankfurt brachten kennis (waaronder politiek, religie, exacte wetenschappen, geografie) uit heel Europa naar Leiden dankzij het feit dat het Latijn de internationale taal van de wetenschap was. Naast de drukpers bleef de mondelinge overdracht van nieuws actueel. In de gevel van het stadhuis was een 'roepstoel' meegebouwd.

Op gezette tijden verzamelden Leidenaren zich daar om nieuws en mededelingen van het stadsbestuur te horen.

1622-1722: kranten als spiegel van handel en politiek

Een grote verandering in de nieuwsvoorziening vond plaats toen geschreven koopmansbrieven met nieuws uit de wereld van handel en politiek ook in gedrukte vorm begonnen te verschijnen. In Amsterdam verscheen in 1618 de eerste gedrukte krant. Leiden was

vrij laat met een eigen krant. Na de in 1677 opgerichte Franstalige *Nouvelles extraordinaires de divers endroits* – al snel de *Gazette de Leyde* genoemd – volgde in 1686 de eerste Nederlandstalige *Ordinaris Leidse Courant*, gedrukt bij Daniël van Gaesbeeck op het Rapenburg, hoek Houtstraat. Het was een bedrukt, tweemaal gevouwen vel, dus vier pagina's per aflevering. Ze zou onder verschillende titels tot 31 maart 1902 blijven bestaan.

Wie denkt dat de krant 'Leids' nieuws bevat, komt bedrogen uit: ze bevat – net als de andere kranten uit die tijd – vooral droge en zakelijke internationale berichten uit diverse landen en hoofdsteden die met name van belang waren voor de handelaren, reders, politici, ambassadeurs. Heftige opiniestukken over actuele kwesties, bijvoorbeeld de strijd tussen de remonstranten en contraremonstranten, verschenen in de vorm van pamfletten.

naar scrollen

nieuwsvoorziening in Leiden

Almanakverkoper. Gillis van Scheyndel. 1638. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

1722-1822: *Gazette de Leyde* de beste krant van Europa

Toen de *Gazette de Leyde* in 1738 in handen kwam van Etienne Luzac en later werd bestierd door zijn neef Jean Luzac groeide zij uit tot dé krant van Europa, onmisbaar voor de intellectuele elite van de tweede helft van de achttiende eeuw. Ze werd gelezen tot in Amerika toe. In de strijd tussen de patriotten en de orangisten koos Luzac de kant van de patriotten.

De krant probeerde neutraal te blijven, maar een hevige pamflettenstrijd brak los in de jaren 1787-1789. Daarbij speelden onder meer de zgn. Leidse *Ietsen* (pamfletten) en de in Leiden verschijnende *De politieke Praetvaer* (van de patriotten) en *De Politieke Praetmoer* (van de orangisten) een belangrijke rol. De mondelinge nieuwsuitwisseling bleef – onder meer in genootschappen, leesgezelschappen, politieke praatclubs en koffiehuisen – daarbij onmisbaar.

Spotprent op *De Politieke Praetvaer* (patriotten) versus *De Politieke Praetmoer* (orangisten): Lees dit eens Praat Moer, zoo geneigt tot oproer / Neen vent tes niet van de leus ik snuit er liever op mijn neus. Joannes Hulstkamp 1784. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Ook de *Leydse Courant* floreerde nadat deze in 1719 in handen kwam van Felix de Klopper. Hij en zijn nazaten hielden de krant tot 1844 in bezit.

1822-1922: democratisering van het nieuws

In deze periode worden de Leidse kranten veel publieksvriendelijker. Het ‘Leidse’ nieuws komt steeds meer op de voorpagina en door de opname van mengelwerk (stukken over verre landen, exotische dieren, geschiedkundige verhalen en uitvindingen), feuilletons en recensies wordt de krant aantrekkelijker voor steeds meer Leidenaren.

Van het liberale *Leidsch Dagblad* verschijnt op 1 maart 1860 de eerste aflevering. Na de afschaffing van het dagbladzegel, de gehate belasting op kranten, in 1869 groeit niet alleen het aantal lokale kranten, maar ook de krant zelf neemt in omvang toe, gaat dagelijks verschijnen en wordt goedkoper. In ‘leesetablisementen’, zoals koffiehuisen, lagen de lokale en landelijke kranten voor de prijs van een kop koffie gratis ter lezing.

De burgerij las kranten en tijdschriften in een leesgenootschap, een leesmuseum of via een ‘Lees-inrichting voor couranten’. Minder vermogenden konden vanaf 1824 terecht in de bibliotheek van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen en vanaf 1891 in de Volksleeszaal aan de Haarlemmerstraat, waar ze kranten en tijdschriften gratis konden lezen. De invoering

van de Leerplichtwet in 1900 zorgde ervoor dat het analfabetisme in Leiden vrij snel tot het verleden behoorde. Actuele kwesties werden steeds meer in de krant besproken, maar het aantal brochures – de negentiende-eeuwse opvolgers van het pamflet – bleef aanzienlijk.

1922-2022: van benauwde verzuiling naar een open world wide web

Had de verzuiling in de vorige periode al ingezet met de oprichting van de katholieke *De Leidsche Courant* (1909-1992), vanaf 1 april 1920 kwam daar de *Nieuwe Leidsche Courant* als protestants, antirevolutionair dagblad bij. Ze zou tot 1976 blijven bestaan en daarna tot 1980 als kopblad van Trouw worden voortgezet.

In de jaren twintig veranderde het aanzien van deze kranten door de introductie van ‘photographiën’. Vanaf 11 september 1922 krijgt het *Leidsch Dagblad* er op maandag een sportbijlage bij. Een Gezinsbijlage en een Kinderbijlage hadden al in de jaren ’10 hun intrede gedaan.

De nieuwsvoorziening in Leiden krijgt aanvullingen in de vorm van de bioscoop, de radio, televisie en

Krantlezeres. A.H. Bakker Korff 1871. Collectie UB Leiden.

meest recent het van het door Tim Berners-Lee in 1991 gelanceerde www. De invloed van het internet op zowel de lokale als (inter) nationale nieuwsvoorziening is ook in Leiden onmiskenbaar. Anno 1992 ging *De Leidsche Courant* op in het nog altijd bestaande *Leidsch Dagblad*, dat enige tijd later zowel in gedrukte als in digitale vorm verschijnt en is te volgen via Facebook en Twitter.

Zes eeuwen na 1422 kunnen alle Leidenaren, mede dankzij de opkomst van computer, tablet en mobiele telefoon, al scrollend via tal van nieuws- en informatiebronnen 24/7 kennisnemen van de actualiteit.

Berry Dongelmans is boekhistoricus

Eerste sportbijlage bij het *Leidsch Dagblad* 11 september 1922. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Voorwoord

Een Gazet van Leiden?

Jaap de Jong

Jaap de Jong op de Rialtobrug in Venetië. Hier werd in de 16e eeuw internationaal nieuws verhandeld in handgeschreven teksten. Foto: Laetitia Smit.

Leidens Ontzet op 3 oktober, ja dat heeft landelijke bekendheid. Maar Leidens Gazet op 3 november? Weinig mensen zelfs in Leiden weten dat in de achttiende eeuw het Europees medialandschap wereldberoemd was door een enkele krant: de *Gazette de Leyde*.

In de krant die nu voor u ligt leest u over deze wonderlijke *Gazette* die werd uitgegeven door de familie Luzac. En over de Leydsche courant, die vanaf 1686 een van de belangrijkste nieuwsbronnen was, maar toch in 1902 het onderspit dolf in de concurrentiestrijd met Sijthoffs *Leidsch Dagblad*.

Anno 2022 is Leiden een trotse, veelkleurige Kennisstad van ruim 125.000 inwoners, met zowel woningnood en armoede als een groeiend Bioscience park en een bloeiend cultuurleven. Voor zo’n stad is het belangrijk dat de mensen weten wat er speelt, dat het bestuur weet wat er leeft en dat iedereen door heeft hoe de stad werkt. Journalisten spelen daarin een essentiële rol.

In deze nieuwe Gazet leest u over de omroepen, het dagblad, de weekkranten, de journalisten en andere mensen achter het nieuws. Daarnaast ritselt het van de wijkkranten, online nieuwsbrieven, vrijetijdsmagazines, Facebookpagina’s en Instamedia waar Leidenaren elkaar op allerlei manieren van het nieuws over hun stad en de buitenwereld voorzien. Een divers en rijk medialandschap.

Blijft die nieuwsvoorziening in de toekomst bestaan? Elders in de wereld is alarm geslagen omdat steeds meer gemeentes hun kwaliteitsmedia met professionele journalisten kwijtraken.

Als ik de stukken over heden, verleden en toekomst in deze *Gazet van Leiden* lees, zie ik voor de Leidse journalistiek vooral drie gevaren: censuur, ontploffende kruitschepen en desinteresse van de Leidenaren. En had ik het risico van al het pr-gedomineerde nieuws van communicatieprofessionals al genoemd? En redacties die zich te langzaam aanpassen aan nieuwe technieken en omstandigheden?

Tot nu toe – zo kunt u zelf 32 bladzijden lang vaststellen – overwonnen de Leidse journalisten die gevaren. Al is de geschiedenis niet zonder zwarte bladzijden: lees hoe we met Joodse journalisten omgegaan zijn en met de Duitse censuur. En recenter ontwrichtten mediareuzen als Google en Facebook het verdienmodel van de journalistiek. Desondanks genieten we, door de oprechte interesse van de Leidenaren, de betalende abonnees en wat hulp van mediafondsen en overheden, van een redelijk divers en rijk medialandschap.

Nieuwsgierig naar het nieuws? Naar de eerste vrouwen in het nieuwsbedrijf, het eerste voetbalbericht, naar misdaadverslaggeving? Lees meer dan veertig verhalen over toen, nu en straks: van stadsomroeper tot stadsomroep. Waar en hoe werden en worden kranten gemaakt (priemur: de Journalistiekwandeling in het hart van de Gazet)? Wie schrijven en lezen het nieuws in deze Kennisstad? Hoe veranderen de functies en normen van de journalistiek? Wat droegen en dragen lokale media in tijden van *fake news* bij aan de democratie? En bestaat de lokale journalistiek over tien jaar nog?

Deze *Gazet van Leiden* is een cadeau aan de burgers van deze stad en aan iedereen die lokaal nieuws als zuurstof voor onze democratie ziet. Een cadeau van de Universiteit Leiden aan de stad waar zij al bijna viereenhalf eeuw zetelt. Het is het eindresultaat van een jaar (Leiden City of Science Europe 2022) vol onderzoek door studenten en docenten van de Faculteit Geesteswetenschappen en met een reeks van lezingen door gerenommeerde mediaonderzoekers in de Universiteitsbibliotheek Leiden. De Gazet is mede mogelijk gemaakt door subsidies van Faculteit Geesteswetenschappen, UB Leiden, Gemeente Leiden en het Leids Mediafonds.

Alstublieft. Een gratis bewaarkrant om de journalistiek – in welke vorm dan ook – voor Leiden te bewaren: de *Gazet van Leiden*.

Jaap de Jong is hoofdredacteur van deze Gazet van Leiden en hoogleraar Journalistiek en Nieuwe Media

Column Henri Lenferink

Naar elkaar omzien

Ongeloof over sluiting kinderhartchirurgie LUMC: 'Rampzalig voor regionale zorg', kopte de lokale omroep eind vorig jaar. De feitenanalyses en commentaren in de landelijke media waren niet van de lucht. Hier in de stad deelden de lokale media daarnaast ook de verhalen van patiëntjes en hun ouders die in Leiden waren geholpen; aangrijpende en soms hartverscheurende verhalen die veelvuldig werden gelezen. Het zijn met name deze verhalen geweest die ervoor zorgden dat heel Leiden en omgeving verontwaardigd was over het sluiten van “ons” kinderhartcentrum. De Tweede Kamer zorgde er dan ook voor dat de minister nog eens nadenkt over zijn besluit.

Signalen

Veel is gezegd, onderzocht en gerapporteerd over het belang van de lokale media: ze informeren inwoners over gemeentelijk handelen, ze zijn de waakhond van de lokale democratie en ze pikken belangrijke signalen uit de samenleving op. Als lokale bestuurders klagen we over eenzijdige negatieve berichtgeving, terwijl de verslaggever zich afvraagt waarom de gemeente niet het achterste van de tong laat zien of wat sneller met antwoorden op zijn vragen kan komen. Het hoort er allemaal bij. Voor mij blijft één rol van de lokale media steevast onderbelicht. Dat is de rol die zij vervullen bij het creëren en onderhouden van verbinding binnen de samenleving. Het is ook een beetje naar elkaar omzien...

Ontdekken

De rol van de media is in de afgelopen decennia behoorlijk veranderd met de komst van internet, mobieltjes en sociale media. We delen, liken en retweeten tegenwoordig heel wat af. Wie wil kan zijn volledige leven op camera vastleggen en elke foto of tekst voorzien van een duimpje of een hartje. De teksten op sociale media zijn niet altijd op feiten gestoeld en de toon van het debat is meer dan eens scherp en ongenueanceerd. Zit je eenmaal in het algoritme van de grote sociale mediabedrijven, dan brengen ze je graag... meer van hetzelfde.

Journalisten selecteren hun onderwerpen en geïnterviewden niet op basis van jouw zoektermen. Daardoor lezen we verhalen over stadsgenoten die ons ontroeren, over mooie initiatieven in onze wijk waar we zelf nooit bij stil hebben gestaan, ontdekken we steeds weer nieuwe stukjes geschiedenis en cultuur in Leiden. We voelen ons onderdeel van deze mooie stad. En dankzij die verbindende rol gaat sluiting van een kinderhartcentrum ons ineens allemaal aan. Dan voelen we ons allemaal Leidenaar.

Henri Lenferink is Burgemeester van Leiden

Foto: Hielco Kuipers.

“Ik denk dat de krant nog heel lang blijft bestaan. Want je merkt als er een crisis is, dat mensen dan opeens weer meer de krant willen lezen, ze willen weten wat er in de buurt gebeurt. De coronacrisis is voor veel mensen heel vervelend geweest, maar niet voor de krant”

*Gertjan van Geen,
Leidsch Dagblad*

Nicole Robbers

De behoefte aan betrouwbare informatie, ook in de regio, is nog nooit zo groot geweest. Wilden journalisten en fotografen vroeger vooral voor landelijke media werken, nu zijn ook regionale media *hot*. En stadsfotografen vrolijken wekelijks de krant op.

Afgelopen zomer stond Nederland in brand. Een beetje letterlijk, maar zeker figuurlijk. Boeren, veront-rust en boos op het voorgenomen stikstofbeleid van de overheid, kwamen in heel Nederland in actie, soms de grenzen van de wet opzoekend. Menigeen vroeg zich af waar al die boeren toch plots vandaan kwamen op hun tractoren en landbouwmachines.

Voor regionale (foto-)journalisten was er geen sprake van een verrassingsaanval. Zij kenden de boeren in hun regio, waren op de hoogte van regelgeving, alsmaar weer nieuwe investeringen en de worsteling het hoofd boven water te houden, terugkerende factoren in

het dagelijks leven van de boeren en hun gezinnen.

Eens te meer bleek de regionale (foto-)journalistiek van on-schatbare waarde. Regiojournalistiek houdt de vinger aan de pols, heeft korte lijnen, minder vaak last van voorlichters en communica-tie-afdelingen. Regiojournalistiek beweegt zich in de haarvaten van al wat er in een regio speelt, in alle denkbare sectoren. Lang leek voor journalisten de regionale journalistiek vooral een opstapje te zijn naar de landelijke journalistiek, met als hoogst denk-bare podium de kwaliteitskranten als *Algemeen Dagblad*, *Volkskrant*, *Telegraaf* en *NRC*. Maar met de

komst van social media heeft ook de regionale journalistiek aan belang gewonnen. De behoefte aan betrouwbare informatie, ook in de regio, is nog nooit zo groot geweest. Ten tijde van de corona-pandemie zagen alle kranten hun aantal abonnees toenemen, een handje geholpen door de veelal via social media verspreide des-informatie.

Stadsfotograaf

Regiojournalistiek blijft van on-schatbare waarde en kan inspiratie putten uit de rijkdom die de regio biedt. Het is een kwestie van ogen en oren open houden en de basis-regel van de journalistiek ook in de regio toepassen, wie, wat, waar, wanneer maar vooral waarom! Onlangs startte een groep enthousiaste studenten Journalistiek en Nieuwe Media als Stadsfotograaf van Leiden. Een heel jaar lang

Onderzoek. Wat doet en vindt de Leidse journalistiek?

24 Leidse journalisten over waken, bijten en nabijheid

Jaap de Jong

Ja vroeger, toen had je de *Gazette de Leyde* en eeuwenlang de roem-ruchte *Leidsche Courant*. Maar het *Leidsch Dagblad*, opgericht in 1863, wankelde omstreeks 2015. Een onderzoek onder 24 Leidse journa-listen onthult hoe zij nu tegen hun werk aankijken. Over krimpen en groeien, dode bomen en online, bijten en nabijheid.

Twan Huijs of Chris de Waard? Waarin verschilt een landelijke van een lokale journalist? Uit internatio-naal onderzoek blijkt: hoe lokaler de pers en hoe kleiner het medialand-schap hoe moeilijker is het om de kritische, controlerende functie van de landelijke journalistiek lokaal overeind te houden.

Waakhond

De lokale klassieke waakhond ligt vaak in de mand te grommen en te slapen: vermoeid van het bewerken van alle binnengekomen pers-berichten en het vullen van hun kolommen met door vrijwilligers gemaakte kopij. Lokale journalisten blijken, meer dan landelijke colle-ga's, waarde te hechten aan contact met de gemeenschap. Nabijheid is een sleutelwoord: journalisten ‘van hier’, die de taal spreken, de mensen en de stad kennen.

En ja, toen we in Leiden in 2017 een studie naar het Leidse media-landschap deden, bleek dat de trend ongunstig was. Minder abonnees (het *Leidsch Dagblad* van 50.000 in de glorie-dagen naar 20.000 nu), advertentie-inkomsten, krimpende redacties, en daardoor minder tijd voor diepgravende kritische jour-nalistiek die je in een ‘Kennisstad’ zou verwachten. Niet ongunstiger dan veel vergelijkbare steden, maar onder de maat voor een ambitieuze gemeente met zo'n rijk journalistiek verleden.

Optimisme

Toen kwamen er een Leids Media-fonds, een fonds van de Provincie Zuid-Holland en stimulerende maatregelen van de Staatssecretaris. De stemming werd wat optimisti-scher, zeker nu door de opkomst van Trump en de corona-epidemie mensen ook beter weten dat er nepnieuws bestaat en dat een dag-bladabbonnement de moeite waard

is om kwalitatief goed nieuws te krijgen. Maar hoe is dat in Leiden in 2022? Dit voorjaar onderzochten we (twee masterstudenten en een groep mi-norstudenten onder leiding van een professor Journalistiek) de rol van journalistiek in Leiden. We inter-viewden 24 professionele journa-listen in Leiden. Hoe kijken die tegen hun eigen werk aan? We vonden enkele opvallende resultaten.

1 Kritisch volgen van de macht staat nog steeds hoog in het vaandel. Ook al is dat bij huis-aan-huisbladen steeds moei-lijker. *Leidsch Nieuwsblad* ging van vijftien naar twee betaalde krachten. Daar lijkt het verbinden wel centraal te staan. Blaffen, en zeker bijten, kosten menskracht.

2 Veel journalisten zien ver-binden niet als doel maar als neveneffect. Door te berichten over zaken in de stad die goed gaan of minder goed kan weliswaar het effect ontstaan dat burgers elkaar beter begrijpen en dichter bij elkaar komen. Maar de meeste Leidse journalisten zien zichzelf vooral als waakhond in dienst van de demo-cratie.

3 Papier is nog steeds de kurk waarop de kranten draaien. Twintig jaar nadat in 2000 het einde van de kranten al door onlinepro-feten werd afgekondigd, is de ‘dode bomen’-industrie nog steeds leidend in de lokale nieuwsvoorziening. Maar de nieuwe abonnementen zijn nu online. En de omroepen krijgen steeds meer online volgers en views.

4 Het Leids mediafonds is geen Haarlemmerwonderolie, maar levert wel veel nieuwe opvallende producties. Aarzelingen over de risico's van onafhankelijkheid hoor

je nauwelijks meer. Het Leids me-diafonds dient zelfs voor veel steden en provincies als voorbeeld. En het fonds levert ook een beetje meer samenwerking op. Deze overheids-steun blijkt voor tijdrovende onder-zoeksjournalistiek niet overbodig.

5 Er zijn lelijke gaten in het landschap. Grote minderheden in de Leidse bevolking (jongeren en internationals) staan grotendeels buiten de informatiestroom van de professionele journalistiek. Deze pijnlijke lacunes bieden kansen.

6 Onveiligheid van journalisten is een groeiend probleem. Leidse fotojournalisten en verslaggevers zeggen in toenemende mate bloot te staan aan scheldpartijen en bedreigingen.

7 Burgers maken te weinig onderscheid tussen onafhanke-lijke kritische journalistiek en pr. Terwijl het aantal journalisten afneemt groeit het leger communi-catieprofessionals. De universiteit heeft bijvoorbeeld vele tientallen communicatiemedewerkers in dienst, die neutraal of positief over hun eigen instelling zullen schrij-ven. Dat is zeker niet verkeerd, maar als er geen journalisten meer zijn om dat nieuws vervolgens te wegen, kun je als burger minder kritisch functioneren in de maatschappij.

8 De toekomst? De vorm is nog ongewis, maar journalistiek blijft in Leiden bestaan. De omroe-pen zien het zonder extra steun van de overheid wat somberder in, maar verwachten – al dan niet met samenwerkingen – te blijven bestaan. Ook verwachten de media te profiteren van het feit dat er een journalistiekopleiding in de stad aanwezig is. Het spande er een tijdje om bij het *Leidsch Dagblad*, dat al sinds 1860 bestaat, maar de journa-listen denken te overleven door de verschuiving naar digitaal, ook met meer podcasts en filmpjes. “Journa-listiek, hè, dat blijft natuurlijk altijd bestaan”, aldus journalist bij het *Leidsch Dagblad*, Binnert Glastra.

regionale fotojournalistiek

leveren zij een wekelijkse bijdrage aan het *Leidsch Dagblad* in de vorm van een beeldspread: twee hele bladzijden in het hart van de krant. Een jaar lang zullen zij in de regio Leiden op zoek gaan naar verhalen die het verdienen verteld te worden, in woord maar vooral in beeld.

In 2001 lichtte fotograaf Brand Overeem (1946) een tipje van de sluier van zijn succes als regio-fotograaf op in *NRC*. Overeem werkte 37 jaar als fotograaf voor de *Amersfoortse Courant* en het *Veluws Dagblad*. Geïnspireerd door de Veluwe heeft hij dat landschap en zijn bewoners tot onderwerp van zijn werk gemaakt. Dag in dag uit roomde hij de Veluwe, en ook het rivierenland, af op zoek naar onderwerpen. En die vond hij moeiteloos, dankzij zijn 'derde oog'. Zichtbaar maken wat voor

Leiden heeft dit jaar niet één maar 37 stadsfotografen. Foto: Rob Overmeer.

anderen onzichtbaar was of te gewoon om nog te zien. Een deel van zijn werk is inmiddels opgenomen in de collectie van het Rijksmuseum en was te zien op een grote tentoonstelling in het Fotomuseum in Den Haag.

In deze tijd van een niet meer te stoppen output aan beeld via alle beschikbare social media platformen, is dat 'derde oog' essentieel om het verschil te maken. Zoals de Leidse stadsfotografe Leonie van der Helm liet zien, in meer dan vijftig treffende Leidse coronaportretten. En Vincent Dekkers, die de rafelranden van de stad in beeld bracht. En Koen Suidgeest, die maar liefst 52 Leidenaren van verschillende nationaliteiten aan de stad voorstelde.

Nicole Robbers is fotoredacteur van NRC en bestuurslid van de Stichting Stadsfotograaf Leiden

Johan Luzacs *Gazette de Leyde* was de beste krant van Europa

Peter van Dijk

Het Leidse medialandschap heeft een wereldberoemde krant voortgebracht: *Gazette de Leyde* (1677-1811). De relatieve persvrijheid en een ongekend netwerk aan internationale correspondenten droegen bij aan haar succes. Mede dankzij een daverende primeur in de *Gazette* in 1778 konden de Europese revoluties beginnen.

Portret van Johan Luzac. Ludwig Gottlieb Portman, 1787-1828. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

De *Gazette de Leyde* was de allereerste kwaliteitskrant van Europa. Hij werd in de achttiende eeuw in Leiden gemaakt en in het Frans geschreven. Er bestaat geen instantie die een krant het keurmerk kwaliteitskrant geeft, dat doet het publiek. Het publiek van de achttiende eeuw is er niet meer, maar er zijn wel genoeg getuigenissen uit die eeuw waardoor we dit oordeel mogen overnemen. Zo schreef de diplomaat Joachim van Schwarzkopf, die als eerste een internationaal krantenoverzicht maakte, aan het eind van de achttiende eeuw over de *Gazette*: „Hij werd met evengrote interesse gelezen aan de poort van de Ottomaanse harems als op de oever van de Ganges, en overgeschreven door alle andere krantenredacteuren. In precisie bestond er geen gelijke”. Precisie is een goed woord voor de

De *Gazette* werd met evengrote interesse gelezen aan de poort van de Ottomaanse harems als op de oever van de Ganges

aard van een kwaliteitskrant. Zo'n krant staat voor het streven naar objectiviteit, kwaliteit en nuance. In de eerste helft van de achttiende waren dit zeldzame verschijnselen. Kranten kwamen twee of drie keer per week uit en waren vergaarbakken van klein nieuws, lokale informatie, publicatie van verordeningen, vaak gebrekkig geschreven, geen ordening, geen context. De *Gazette* werd in 1677 opgericht en onderscheidde zich aanvankelijk niet van zijn soortgenoten. Een voorbeeld uit die oude *Gazette* van 26 augustus 1688: „Veertien gevangenen ontsnapten uit de

Abbey-gevangenis, nadat ze de bewakers neergeknuppeld hadden. Gisteren kracht een koerier het bericht dat de Grote Deken van Luik tot bisschop benoemd was. Er wordt ons verzekerd dat 5000 cavaleristen en 10.000 infanteristen opgeroepen zullen worden.” Achter elkaar opgeschreven, rijp en groen door elkaar, zoals een reiziger zijn avonturen vertelt ...en toen ...en toen.

Johan Luzac

De krant werd opgericht door Jean Alexandre de la Font, een gevluchte hugenoot uit de Languedoc die met de export van zijn krant naar Frankrijk nog een paar centen hoopte te verdienen. De krant heeft 130 jaar bestaan, heel bijzonder in een tijd van snelle opkomst en ondergang, maar kreeg pas zijn grote reputatie onder leiding van Johan Luzac in het laatste kwart van de 18e eeuw. Luzac was een briljant jurist en classicus, hij promoveerde op 21-jarige leeftijd en doceerde naast zijn redacteurschap van de *Gazette* geschiedenis en klassieke talen aan de Universiteit van Leiden. Toen Johan in 1772 bij de krant ging werken, op 28-jarige

Johan Luzac formuleerde voor het eerst in de geschiedenis van de pers de regels van journalistieke ethiek

Censuur

De vanzelfsprekendheid van het gezag van koning en kerk werd in de 18de eeuw langzaam uitgehold. De machthebbers waren gewend hun beslissingen in hun eigen ontvangstkamers te nemen, niet gehinderd door pottenkijkers. In de krant staan was voor hen een nieuw en beangstigend fenomeen. De autocraten probeerden allereerst via hun gezanten in Den Haag de *Gazette* het zwijgen op te leggen. Het regende klachten en Johan moest ettelijke verweerschriften schrijven en processen voeren. Op zichzelf een goed teken, de krant werd gelezen en het nieuws bestreden. In zijn verweerschrift tegen een klacht van de Deense regering, formuleerde Johan Luzac, voor het eerst in de geschiedenis van de pers, de regels van journalistieke ethiek, die aan de basis liggen van kwaliteitsjournalistiek. Om een paar van zijn punten te noemen: Een journalist moet voor publicatie het effect van zijn artikel wegen. Meerdere bronnen maken een bericht geloofwaardig. Nieuws moet context hebben en geduid worden. Bescherming van bronnen is van levensbelang. Aannemen van geschenken is verboden. Deze gedragsregels gelden nog altijd of beter opnieuw. Pas vanaf 1954, bijna 200 jaar na Luzac, bestaat er een Internationaal geldende *Verklaring over de Gedragsregels van de Journalist*.

Johan Luzac bouwde dankzij voortreffelijke berichtgeving de reputatie van zijn krant verder uit. Zijn krant was geen neutrale krant, zijn journalistieke keuzes werden ingegeven door de strijd voor een constitutionele democratie en tegen onderdrukking en willekeur. De krant groeide en was met haar internationale correspondenten-

netwerk als bron van informatie onontbeerlijk geworden voor de Europese intelligentsia. En daarmee trok hij automatisch goede nieuwe bronnen aan. De *Gazette de Leyde* had in de 18de eeuw de positie die de *Herald Tribune* in de 20ste innam. De kroon op zijn werk was de verslaggeving van de Amerikaanse vrijheidstrijd, zeven jaar lang, tegen de Britten. Luzac had uitmuntende bronnen, John Adams, en een Amerikaanse inlichtingen-officier, hij kreeg documenten en brieven uit Amerika.

Daverende primeur

Een daverende Europese primeur stond op 30 augustus 1776 in de krant. De *Gazette* maakte als eerste in Europa de tekst bekend van de beroemde Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring: „Alle mensen zijn gelijk en hebben onvervreembare rechten, zoals vrij zijn en streven naar geluk.” Een schok ging door Europa. Met een oplage van 7000 abonnees had de *Gazette* een bereik van tussen de 50 en 100.000 lezers. Via leesclubs, bibliotheken, sociëteiten, departementen, cafés en hotels. Vele lezers begrepen dat de Amerikanen hadden afgerekend met de opvatting dat de adel namens God en gesteund door de kerk over de bevolking regeerde. Dankzij de *Gazette de Leyde* konden de Europese revoluties beginnen.

*Peter van Dijk is oud-hoofdredacteur van het Algemeen Dagblad en auteur van *Gazette de Leyde*: krant van wereldfaam*

Column Ionica Smeets

Foto: Elisabetta Citterio.

De top vijf van Mare

Tijdens een lunch op een zonnig Leids terras vertelde ik enthousiast aan een collega hoe studenten van onze specialisatie Science Communication & Society stage lopen bij Leids Universitair Weekblad Mare. Hij begon gelijk te mopperen over Mare en hun zeikerige artikelen. Aan het einde van 2021 had de redactie een top vijf gepresenteerd vol zure stukken waarop ze trots waren, met een ‘rellerig stuk over de interne strijd bij het Mathematisch Instituut’ en ‘die ophef rondom de slimme camera’s’.

Kon Mare niet eens wat vaker schrijven over wat er allemaal voor goeds en leuks aan de universiteit gebeurde? Toen ik voorzichtig tegenwierp dat we in Leiden juist trots moeten zijn dat we een onafhankelijke universiteitskrant hebben die aan serieuze onderzoeksjournalistiek doet, mompelde hij dat dit misschien wel waar was, maar dat ze in zo’n top vijf heus wat positiever over de universiteit zouden kunnen zijn. Ik zocht die avond op wat de rest van de top vijf was. Op vijf: een stuk over de universiteitsbibliotheek als ‘strijdtoneel, vleesmarkt en modeshow’ – een heel gezellig, studentikoos artikel. Op vier: hoe Minerva een bestuurslid schorste na een illegale borrel op de sociëteit tijdens een lockdown – een keurig nieuwsbericht. Op drie en twee de al eerder genoemde stukken en op één een interview met Xavier Baudet die waarschuwt voor zijn neef Thierry.

Het viel dus wel mee met die zure stukken waarin de universiteit werd afgekraakt. Bovendien bleek deze top vijf geen persoonlijke selectie van de redactie, het waren de vijf best gelezen artikelen van dat jaar.

Mare doet precies wat een universitair weekblad moet doen. Ze schrijven over geweldig onderzoek dat in Leiden gebeurt, maar ook over fraude en systemen die falen. Mare bejubelt fantastische Leidse docenten, maar kaart ook de ellende aan van tijdelijke contracten. Er zijn vrolijke stukken over studenten die toffe dingen doen, maar ook over wat er misgaat bij verenigingen. Mare is niet zuur en ik ben blij dat ze de universiteit kritisch volgen in plaats van als een cheerleader alleen maar te juichen over wat er allemaal goed gaat. Je ziet aan de best-gelezen stukken hoe relevant een universiteitskrant kan zijn en ik ben heel benieuwd wat de stukken zijn die de top vijf van 2022 halen.

Ionica Smeets is hoogleraar Wetenschapscommunicatie

Onderzoek. De identiteit van de Leidse journalist

Waarom lokale journalisten anders zijn dan hun landelijke collega’s

Sarawitia Franken

Landelijke én lokale journalisten zijn maniakaal nieuwsgierig. Maar lokale journalisten (in elk geval in Leiden) verschillen wel degelijk van hun landelijke collega’s, volgens eigen zeggen. Ze richten zich op een specifiek gebied waar ze zelf wonen. Ze weten wat er leeft, spreken de taal, kennen de mensen en de gevoeligheden. En ja, soms is die nabijheid lastig. Zeker als je de door jou bekritiseerde wethouder in de supermarkt tegenkomt.

Minstens zes mediamerken verslaan professioneel en onafhankelijk Leids nieuws: *Leidsch Dagblad*, *Leids Nieuwsblad*, *Mare* en de omroepen *Sleutelstad*, *Unity* en *West*. Om een beter beeld te krijgen van de Leidse lokale journalisten hebben we 24 van hen geïnterviewd: 19 mannen en 5 vrouwen.

Maniakaal nieuwsgierig
‘Welke eigenschappen moeten alle journalisten hebben?’, vroegen we. Ze moeten vasthoudend, communicatief sterk, kritisch, en natuurlijk nieuwsgierig zijn. *Leidsch Dagblad*-journalist Wilfred Simons: “Een journalist is iemand met een maniakale nieuwsgierigheid. Tijdens een gelegenheid let je ook altijd op wat er wordt geserveerd en wat voor kleding de mensen

dragen. De details, daar zit dat maniakale in.”

Belangrijk voor lokale journalisten is een goed werkende lokale nieuwsradar. Omdat ze vaak wonen of gewoond hebben op de plek waarover ze schrijven, hebben ze altijd hun ‘nieuwsantennes’ aanstaan wanneer ze over straat lopen. Het nieuws gebeurt namelijk letterlijk en figuurlijk voor hun voeten: gerooide bomen, vreemde bouwput, demonstratie, vuilnis niet opgehaald en blauwalg in je zwembad.

Lokale journalisten moeten er wel tegen kunnen dat zij op straat worden aangesproken over hun artikelen. Deze feedback is niet altijd positief. Een lokale journalist moet incasseringsvermogen hebben. IJsbrand Terpstra, journalist bij *Sleutelstad*: “Ik schrijf dat de wethouder een grote fout heeft gemaakt en dan kan het dat ik de volgende dag achter hem in de rij sta bij de supermarkt. Je moet sterk in je schoenen staan, want je wordt sneller geconfronteerd dan op landelijk niveau.”

Onafhankelijk
Ook moeten lokale journalisten een goed ontwikkeld ethisch gevoel hebben. Dit geldt natuurlijk ook voor landelijke journalisten, maar

volgens henzelf komen lokale journalisten vaker in ingewikkelde situaties. Dit komt doordat zij tussen hun bronnen leven, waardoor het werk- en privéleven makkelijker door elkaar gaan lopen.

Coen Polack, redactiechef van *Leidsch Dagblad*, over dit risico voor je onafhankelijkheid: “Het liefst heb ik journalisten die bereid zijn zich diep in de samenleving in te graven, maar die ook snappen hoe het is om onafhankelijk te blijven. Ik heb verslaggevers gehad die voor de krant schreven maar ook verenigingswerk deden of stagiairs die bij een studentenvereniging zaten. Dat leverde binnen de kortste tijd belangenconflicten op.”

Leidse journalisten zijn het er ook over eens dat een lokale journalist kennis van het gebied moet hebben. Interesse en toch ook een gevoel van verbondenheid. Mark Reid van het universiteitsblad *Mare*: “Ik zou best iets over Alphen kunnen schrijven, maar daar heb ik persoonlijk niks mee. Leiden gaat mij aan het hart, daarom ben ik meer gemotiveerd als journalist om te zorgen dat het hier mooi is.”

Sarawitia Franken is masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media

Leiden, een stad met een eeuwenoude journalistieke traditie. Foto Felix Wilbrink.

Misdaad en straf

Alias ‘de Vrijdaegschse Courante’

Susan Suèr

Leiden houdt niet van bedelaars. Dat was vroeger niet anders. Zeker niet als zo’n bedelaar een ‘kloeke jonge vrouw’ was zoals Lijsbeth Sago, die leefde in het midden van de zeventiende eeuw. Haar werkterrein was de Leidse vrijdagmarkt, waar ze nog eens bijverdiende door allerlei nieuwtjes te verspreiden. Die vonden gretig aftrek bij haar stadsgenoten die geen kranten lazen. Daar heeft ze dan ook haar bijnaam aan te danken, ‘de Vrijdaegschse Courante’.

Op 16 december 1653 werd Lijsbeth Sago, een ‘kloeke jonge vrouw’ uit Hondschoote, door de Leidse schepenen voor 25 jaar verbannen uit Holland en West-Friesland. Ze kwam er nog goed vanaf, want de schout had geseling, brandmerking en levenslange verbanning tegen haar geëist. Veel meer dan verbannen kon je niet met bedelaars doen. Een geldboete had weinig zin en Leiden had nog geen spinhuis, waar het gespuis zich door werken nuttig kon maken. Lijsbeth Sago hield het echter niet bij bedelen. Haar bijnaam ‘de Vrijdaegschse Courante’ doet al het een en ander vermoeden. Ze had een manier bedacht om meer geld te verdienen wanneer ze er op vrijdag op uit trok door mondeling nieuws te verspreiden,

“Een netwerk is handig, maar het moeten geen vrienden van je worden”

Vincent Bongers, Mare

Foto: eigen archief.

Kruitramp. Andreas Schelthout, 1807. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Verbrijzeld Leiden

Het laatste nieuws over de buskruitramp van 1807

Rick Honings

12 januari 1807 was een van de donkerste dagen uit de Leidse geschiedenis. Die dag ontplofte op de plaats van het huidige Van der Werf-park een met 37.000 pond buskruit geladen schip. Daarbij vielen 161 doden en tweeduizend gewonden. Hoewel er nog geen moderne media bestonden, was er een grote behoefte aan nieuws. De pers schreef massaal over de ramp.

Die maandag lag er tegen de regels in op het Steenschuur een kruit-schip voor anker. Om kwart over vier ontplofte het met een knal die tot in Friesland te horen was. In de stad heerste chaos en paniek. Predikant Jan Roemer was aange-daan door wat hij zag: ‘Daar lag dat schoone Leyden in eenen puin-hoop’. Overall waar hij keek waren wanhopige mensen bezig om lijken op te delven of ‘half verbrijzelden’ te helpen. Door het slechte weer en de invallende duisternis verliepen de

reddingswerkzaamheden moei-zaam. De Franse koning Lodewijk Napoleon, die pas sinds een paar maanden op de Hollandse troon zat, spoedde zich vanuit Den Haag meteen naar Leiden. Hij troostte de bevolking, liet plundersaars straffen

en leidde de reddingswerkzaamhe-den. Paleis Soestdijk stelde hij open voor wie dakloos geworden was. Ramptoeeristen uit de omliggen-de plaatsen trokken massaal naar Leiden. De trekschuiten waren volgens een getuige de eerste dagen

Lodewijk Napoleon bezoekt de ramplocatie. Albertus Nunnink, 1807. Collectie Rijks-museum Amsterdam.

‘opgepropt met nieuwsgierigen’. Sommige passagiers gedroegen zich schandalig: ‘De overtocht naar ’t ongelukkig Leiden was voor hen een feest en Leiden zelf eene kermis’. Eigenaren van Leidse herbergen dreven hun prijzen op en verdienden goed geld aan de gasten.

Geen Leidse krant
Tegelijk met de koning reisden ook journalisten naar Leiden om het nieuws heet van de naald te verslaan. In hun kielzog volgden tekenaars die de gevolgen van de explosie in beeld wilden vastleggen. In de maanden na de buskruitramp verschenen er tal van boeken, uitgaven, tekeningen en prenten op de markt.

Wie niet zelf naar de rampplek kon, was voor de informatievoor-ziening afhankelijk van kranten. Helaas had Leiden zelf niet de krantenprimeur. Die eer ging naar de *Haagsche* en *Utrechtsche Courant*. Die laatste krant schreef op 14 januari, in een schuin op de rand gedrukt stukje dat ‘heden morgen’ – dus pas twee dagen later! – het droevige nieuws over de ramp de redactie had bereikt. In de Sleutelstad verscheen elke maandag, woensdag en vrijdag de *Leydse Courant*, uitgegeven door Levina Westerbaan, de weduwe A. de Klopper en Zn. op de Breestraat. Normaal gesproken zou de krant op woensdag 14 januari gepubli-ceerd zijn, maar pas op donderdag verscheen er een speciale editie van slechts één vel, met een globale beschrijving van de ramp, de ellende in de stad en het mens-lievende optreden van de koning. Ook bevatte de uitgave al enkele rouwadvertenties, onder meer van

boekverkoper Johannes Brill. Deze had zijn zwangere echtgenote bij de ramp verloren en bleef verslagen met vier jonge kinderen achter. De redacteur beklemtoonde dat hij de krant liever al op woensdag had willen publiceren, maar door de buskruitramp waren het kantoor en de drukkerij ‘geheel en al in duigen gebragt’. Hij vroeg de lezers er begrip voor te hebben dat voor één keer geen buitenlands nieuws en advertenties waren opgenomen. Een dag later, op 16 januari 1807, was de drukkerij kennelijk voldoende hersteld en verscheen de vrijdagseditie van de *Leydse Courant*, inclusief buitenlandse tijdingen en advertenties, weer als vanouds.

Internationaal
In 1839 maakte Johannes Knep-pelhout een reis naar Zwitserland. Onderweg vertelde de gids aan een oude dagloner dat de Leidse schrij-ver uit Holland kwam. ‘Uit welke stad?’ vroeg de man. ‘Uit Leiden.’ ‘Kent gij Leiden?’ vroeg Kneppel-hout verbaasd. ‘Dat geloof ik,’ ant-woordde de man, ‘Leiden, waar dat kruitschip... dat weet iedereen’. Dat een eenvoudige Zwitser meer dan dertig jaar na dato wist wat er in Leiden was voorgevallen, geeft aan dat de berichtgeving over de ramp ook het buitenland had bereikt en daar diepe indruk had gemaakt.

Rick Honings is Scaliger hoog-leraar

“We moeten er niet alleen zijn voor hoogopgeleide of witte mensen. We moeten er eigenlijk voor iedereen zijn”

Annalaura Molducci,
Leidsch Dagblad

Foto: Jonathan Mechanicus.

Lijsbeth Sago, alias ‘de Vrijdaegsche Courante’, zal vernoemd zijn naar de ‘Ordinaris Dingsdaeghe Courante’. Deze Amsterdamse krant werd vast en zeker gelezen in Leiden. Toch is het een opvallende bijnaam, zeker als je bedenkt hoe bedelaars, dieven en anderen aan de rand van de samenleving aan hun bijnamen kwamen. Die zullen ze niet van de intellectuele elite hebben gekregen. Het is eerder een gebruik binnen dezelfde maatschap-pelijke groep. Sago’s tijdgenoten Joost den Paep, Jonkheer Droogbrood, de Volger, de Bisschop, Geeltje, Jan de Brasilvaerder, Danscamers, de Dominee, Kaalkop en Quartel zullen allemaal voornamelijk zo bekend zijn geweest in hun eigen criminele kringen. Lijsbeths bijnaam is interessant. Het lezen van de krant in het midden van de zeventiende eeuw associëren we met de stedelijke elite. Dat waren de lie-den die de politieke en economische berichten volgden om hun eigen zaken te kunnen regelen. De bijnaam ‘Vrijdaechse Courante’ voor een bedelares doet vermoeden dat het fenomeen van de krant wijd verspreid is geweest. Lijsbeth Sago werd verbannen, maar ze keerde snel terug naar Leiden. In 1656 werd ze opnieuw de stad uitgezet, nu voor 30 jaar. Toch zouden we haar de eerste Leidse courant kunnen noemen, lang voordat de eerste officiële Leidse krant verscheen.

als een pratende krant. En hoe sappiger dat nieuws was, hoe beter ze ervoor beloond werd. Zo hielp Lijsbeth het gerucht de wereld in dat de brouwster van de Halve Maan kon toveren. De vrouw zou zich in een kat hebben veran-derd, waarna de brouwersknecht haar met heet water had overgoten. Dat kon ook meteen de brandwon-den verklaren, die de brouwster vertoonde. Lijsbeth had het verhaal ‘soo dicmaelen en[de] met sooda-nigen schijn van waarheijt [ver-teld], dattet al eenige slechte en[de] onosele luijden waeren die het selfe begonnen te geloven’.

Susan Suër ispubliekshistoricus en werkzaam bij Erfgoed Leiden en Omstreken

Twee bedelaars in gesprek. Pieter Jansz. Quast, ca. 1635. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Mag de eindredacteur terug? Hartenkreet van een krantenliefhebber

Ron Favier

Vroeger was alles beter! Iedereen weet natuurlijk wel dat dat niet zo is, maar als ik zo naar mijn eigen regionale krant kijk, kom ik toch niet tot een andere conclusie. De tijden dat regionale kranten nog zelfstandig functioneerden liggen inmiddels al weer enkele decennia achter ons. Maar wat ik nu soms onder ogen krijg, is werkelijk om te huilen. Verkeerde straatnamen, verkeerd geschreven voor- of achternamen, dubbele artikelen, een ris aan taal- en spelfouten en ongelukkig naast elkaar geplaatste foto's en artikelen. Geen enkele pagina is nog foutloos. De schaalvergroting in het medialandschap heeft ons ook hier niet alleen maar zegeningen gebracht. Nu krijg ik journalistieke producten voorgeschoteld uit gemeenten die soms meer dan honderd kilometer van mijn woonplaats verwijderd zijn. Ik voel mij daar geenszins mee verbonden.

De redactie zit in de ene stad, de advertentie-afdeling in de andere, de directie in een eigen vestiging, de krant wordt gedrukt op weer een andere locatie en de distributie verloopt alweer via een ander bedrijf. De bezorgers ten slotte brengen verschillende titels rond. Je kunt je klok er niet meer op gelijk zetten, als je je krant überhaupt nog op je deurmat ontvangt in deze tijden van personeelstekorten.

Op zich misschien nog niet eens zo erg, maar toch lijkt er essentiële aandacht voor het gezamenlijk product verloren te zijn gegaan. Niemand lijkt zich nog verantwoordelijk te voelen voor het eindresultaat.

Wie vroeger verantwoordelijk was voor een spelfout, zetfout of drukfout moest voor straf in de hoek

In de tijden dat ik nog voor een zelfstandig regionaal dagblad werkte voelde het voltallige personeel als familie. Van hoog tot laag waren de werknemers betrokken bij hun kindje. De krant, die maakten we samen. We hadden elkaar nodig en iedereen respecteerde elkaars werk.

Wie vroeger verantwoordelijk was voor een spelfout, zetfout of drukfout moest voor straf in de hoek. Dat kon je gewoon niet maken. In de volgende editie een rectificatie te moeten plaatsen, werd terecht gevoeld als een vernedering. Ook lezers maakten zich daar vroeger kwaad om. Alle spellingscontroleprogramma's ten spijt zie ik het aantal taalgebreken alleen maar toenemen.

Hoe het tij te keren? Makkelijker gezegd dan gedaan. Of moeten de lezers hier maar in berusten? Ik kan dit toch niet: de geloofwaardigheid van een artikel daalt voor mij rechtvenredig met het aantal taalfouten. Eén foutje al maakt dat ik het artikel, hoe goed misschien ook, terzijde wil schuiven en dat kan toch nooit de bedoeling zijn. Ik mis de ouderwetse eindredacteur.

Ron Favier is neerlandicus, docent Nederlands en actief op Facebook en Instagram

"Ik hoop dat er altijd journalisten zullen blijven die lokaal geïnteresseerd zijn. Die bereid zijn om tijd en energie te investeren in het zoeken naar Leidse verhalen."

Maarten Koop,
Leids Nieuwsblad

Van boek naar Rolex

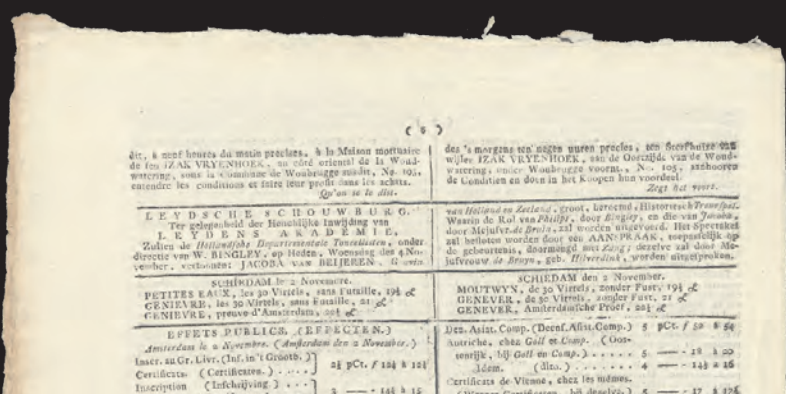
Advertenties in Leidse couranten

Mirjam Rörsch

Advertenties hebben, naast abonnementen en losse verkoop, altijd een belangrijke inkomstenbron voor het bestaan van een krant gevormd. Al in de eerste kranten uit de zeventiende eeuw treffen we ze aan. Eerst nog minimaal, maar ze gaan een steeds groter gedeelte van de krant in beslag nemen. Beperkt de inhoud zich eerst nog tot verkoop van boeken en huizen en familieberichten, naarmate we dichterbij deze tijd komen, worden ze gevarieerder en kleuriger. Advertenties voor boeken komen we nog steeds tegen, maar van reclame voor kleding, skivakanties, automerken of een verdwaalde Rolex kijken we niet vreemd meer op.

In de eerste Nederlandstalige krant van Leiden, de *Ordinaris Leidse Courant* van 30 maart 1686 was er nog maar weinig ruimte voor advertenties ingeruimd. De krant moest duidelijk nog het vertrouwen van nieuwe adverteerders winnen. Het ging om de aankondiging van de Leidse uitgever Felix Lopez van een nieuwe uitgave van de brieven van de apostel Paulus aan de Kolossenzen. Tevens zou er op 1 april bij hem een veiling plaatsvinden van de boeken van dominee Petrus Boreel.

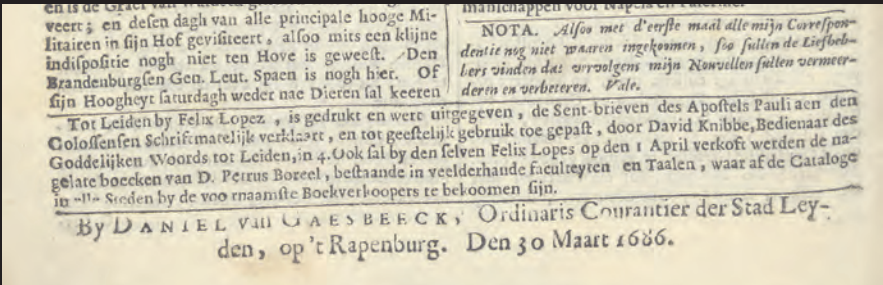
Beperkt
Aanzienlijk meer ruimte namen de advertenties in 1798 in in de *Nouvelle Extraordinaires de Divers Endroits*, beter bekend als de *Gazette de Leyde*, de oudste Leidse krant. Hier zien we, naast een advertentie voor een nieuw verschenen boek, een annonce voor de verkoop van negentig schilderijen en de oproep van een jongeman van 22 die op zoek is naar een baan. Uit deze, maar ook talloze andere voorbeelden, valt af te lezen dat de variatie in advertenties in de zeventiende en de achttiende eeuw nog vrij beperkt was.

Affiches, Annonces et Avis Divers de Leyde 4-11-1812.

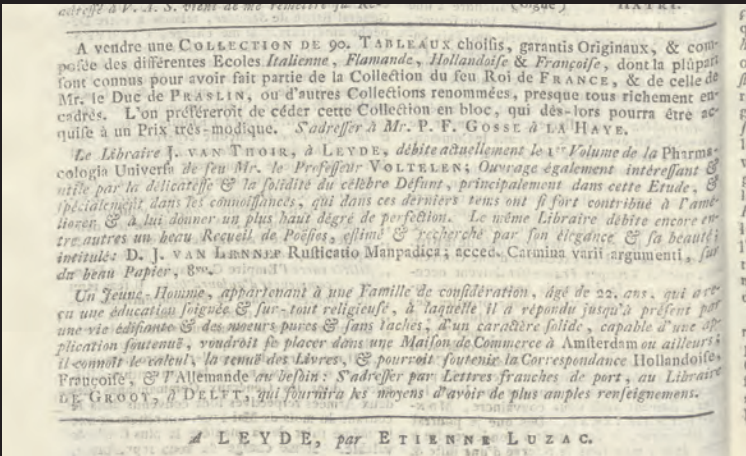
Variatie
De annexatie van het Koninkrijk Holland in 1810 door Frankrijk betekende, dat ons land in departementen werd verdeeld. Per departement mochten er vier advertentiebladen en maar één nieuwsblad bestaan. De *Leydse Courant* degradeerde tot een advertentieblad, genaamd *Affiches, Annonces et Avis Divers de Leyde*. Het blad was tweetalig en informeerde over prijzen van producten zoals jenever, voorstellingen in de stadsgehoorzaal en beursaandelen. De inhoud van de krant werd dus

steeds gevarieerder en in de loop van de negentiende eeuw zien we bijvoorbeeld in het *Nieuw Leidsch Dagblad* in 1867 die variatie steeds meer toenemen: boekbesprekingen en beurskoersen op dezelfde pagina, terwijl het aandeel advertenties aanzienlijk is gestegen ten opzichte van het eind van de achttiende eeuw. Dit komt mede doordat het aantal pagina's van de kranten is toegenomen, waardoor kranten duurder werden. Advertenties vormden een steeds belangrijker bron van inkomsten voor de krant, naast abonnementen en de losse verkoop.

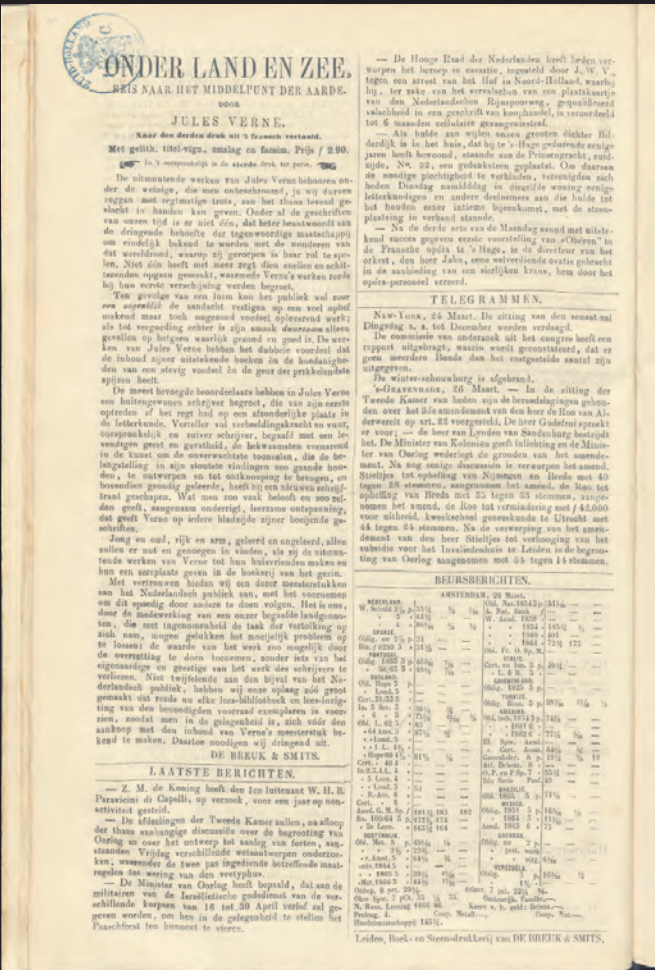

Ordinaris Leidse Courant 30-3-1686.

Wilt u meer leren over de Leidse Persgeschiedenis? Bezoek dan de online tentoonstelling *Leidse persgeschiedenis* op de website van de Universitaire Bibliotheken Leiden.

Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits 12-1-1798.

Nieuw Leidsch Dagblad 27-3-1867.

Leidsch Dagblad 1-5-1940.

De Leidsche Courant 23-6-1914.

Blikvangers

Aan het begin van de twintigste eeuw werden advertenties steeds opvallender, zoals in de *Leidsche Courant* van 1914, waar de aankondigingen dik zijn omrand. De inhoud van de advertenties zelf is vaak, enkele uitzonderingen daargelaten, nog vrij sober. Vergelijkt men dit met pagina's van het *Leidsch Dagblad* uit 1940 en 1946 zien we veel meer gedetailleerde annonces, die duidelijk zijn gemaakt om de blik van de lezer te vangen. Adverteerders probeerden hun potentiële klanten te lokken door steeds grotere en opvallender te adverteren. Reden daarvoor is vermoedelijk ook het feit dat er steeds meer verkopers van dezelfde producten op het toneel verschenen, terwijl er in eerdere eeuwen maar weinig overlap was. In 1989 zien we in de *Leidsche Courant*, tussen allerlei advertenties voor winkelruimte te huur, zelfs een advertentie voor een Rolex. De prijs hoeft geen bezwaar te zijn: van f 70.000 afgeprijsd naar slechts f 32.500. Toch is niet alles veranderd, aangezien ook in 2022 nog steeds in kranten voor nieuwe werknemers wordt geworven en ook de familieberichten zijn niet uit de krant weg te denken. Dat er achter de tegenwoordige advertenties in Leidse couranten een hele geschiedenis schuilt gaat, is iets wat we ons niet altijd realiseren. De voorbeelden in vogelvucht laten zien dat zo'n geschiedenis er wel degelijk is.

Mirjam Rörsch is master Boekwetenschap

Leidsch Dagblad 4-10-1946.

Leidsch Dagblad 8 juni 2022.

Leidse Courant 21 oktober 1989.

Joodse journalisten van Leidse makelij

Piet Hagen

De combinatie van een universitaire studie in Leiden en een Joodse achtergrond heeft verschillende journalisten van naam opgeleverd. De bekendste van hen is buitenlandredacteur Marcus van Blankenstein (1880-1964), voor wie een sleutelrol was weggelegd in de berichtgeving over nazi-Duitsland. Maar er waren er meer, onder wie drie telgen uit de journalistieke dynastie-Belifante.

Na zijn studie Nederlands en taalkunde vertrekt Van Blankenstein met een reisbeurs naar Kopenhagen voor een vervolgstudie filologie. Met hoofdredacteur Johannes Zaaijer (1844-1925) heeft hij afgesproken dat hij daarnaast nieuwsbrieven vanuit Denemarken zal schrijven voor de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC). Zo verschijnen maar liefst negen artikelen over een congres van oriëntalist in Kopenhagen. Geen breaking news, maar voor Van Blankenstein is het een aardige bijverdienste.

Als correspondent schrijft Van Blankenstein ook over politieke onderwerpen, zoals het onafhankelijkheidstreven van IJsland. Zijn onthulling over de bemoeienis van de Duitse keizer met de Deense defensiepolitiek is een eerste staaltje van zijn latere specialisme, de internationale diplomatie. Eenmaal

terug in Rotterdam wordt hem dan ook een post als correspondent in Berlijn aangeboden. Later maakt hij reportages binnen en buiten Europa.

Vanwege zijn kritische berichtgeving over het nationaal-socialisme ziet het ministerie van Buitenlandse Zaken in Berlijn Van Blankenstein als vertegenwoordiger van de Joodse ‘Lügenpresse’. Omdat hij samenwerkt met de inlichtingendiensten van Nederland en Engeland staat hij bij de bezetting van Nederland in 1940 hoog op de Duitse lijst van te arresteren personen. Dat is de reden dat hij nog voor de capitulatie door een Britse torpedobootjager naar Engeland wordt gebracht. Daar zal hij optreden als hoofdredacteur van het Londense *Vrij Nederland*.

Tot de Leidse alumni in de journalistiek hoort ook George Belifante (1837-1888), stammend uit een familie die meer dan twintig journalisten heeft geleverd. Hij promoveert in 1859 en is enige tijd advocaat in Den Haag, maar maakt vooral naam als schrijver van de journalistieke overzichten van Kamerdebatten in de nrc. Bij zijn dood wordt hij geprezen als ‘grootmeester’ van de parlementaire verslaggeving.

Ook Johan Jacob Belifante (1874-1947) sluit zijn rechtenstudie in Leiden af met een promotie voordat hij verslaggever wordt van het correspondentiebureau van de families Belifante en Vaz Dias. Wanneer dit Joodse bolwerk door fusie opgaat in het Algemeen Nederlands Persbureau, wordt Johan directeur van het hoofdkantoor in Amsterdam, terwijl zijn zoon Jan adjunct-directeur wordt van het kantoor in Den Haag. Johan Belifante zal de oorlog overleven,

Opinie. Van gatekeeping naar gatewatching Geleerd van het Singelpark: journalisten, let op de social media!

Jeroen Maters

Stel: je wilt een onderwerp als het Singelpark op de agenda zetten in je stad. Hoe zoek je dan medestanders? Via de pers of via social media?

Stel: je vindt het stom dat geparkeerde auto’s het mooiste uitzicht op de grachten van Leiden hebben. Je wilt de kades transformeren tot een groene wandelpromenade en zoekt medestanders. Bel je dan een journalist van de krant voor een interview? Schrijf je een ingezonden stuk? Of kun je je cri de coeur beter kwijt op een sociaal medium als LinkedIn?

Als student van de Academie voor de Journalistiek leerde ik over de macht die je als journalist hebt als ‘gatekeeper’: jij staat aan de poort en bepaalt wat de lezers wel én niet lezen over hoe het er aan toe gaat in de wereld. Niet alles past in de krant, je moet keuzes maken. Met die macht komt verantwoordelijkheid: steeds vraag je je af of je alle perspectieven evenredig en juist over het voetlicht brengt. Je stelt zo mensen in staat om zelf standpunten in te nemen in het maatschappelijke debat.

Die rol van de journalist als gatekeeper is met de opkomst van sociale media wel veranderd. Op Twitter, Facebook en LinkedIn heb je niet meer de krant nodig om je ideeën en standpunten te presenteren. Iedereen heeft nu toegang tot een breed publicatieplatform en kan zelf schrijven. Als je inhoud maar relevant en prikkelend is, en je vorm aantrekkelijk, groeit je schare volgers bijna vanzelf.

Sinds ik als burgerinitiatiefnemer in mijn woonplaats Leiden actief ben voor onder andere Stadslab Leiden, het Singelpark en de invulling van de leegstaande V&D, waren en zijn sociale media cruciaal. Als podium om ideeën te presenteren, als plaats van dialoog om plannen beter te maken, en als ontmoetingsplek om mede-Leidenaren te mobiliseren.

611 likes
Vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2021 deed ik een

oproep op LinkedIn om te blijven investeren in het mooier maken van het Singelpark. Dat was naar aanleiding van een stuk in het *Leidsch Dagblad* waarin onterecht stond dat het park af was. Dat bericht werd 45.691 keer bekeken, scoorde 611 likes en werd voorzien van 64 commentaren.

Zulke getallen zijn niet uitzonderlijk. Een oproep kort daarna om de kades van het Rapenburg vrij van geparkeerde auto’s te maken werd 85.962 keer bekeken, kreeg 658 duimpjes, hartjes en handen op elkaar, en leverde een levendige discussie op met 122 commentaren. Kortom: meer mensen hebben beide stukken gelezen, veel meer mensen hebben zich in de discussie kunnen mengen, en het heeft veel meer concrete contacten met bijvoorbeeld mobiliteitsexperts uit het hele land opgeleverd dan met het *Leidsch Dagblad* zou zijn gelukt. Zeker als zo’n artikel in het

Burgerinitiatiefnemer Jeroen Maters (Stadslab, Singelpark, V&D-gebouw).Foto: Barbra Verbij.

Serius genomen
Mijn conclusie: wil je het grote publiek bereiken, in contact komen met mensen, discussies voeren, dan kun je veel profijt hebben van social media. Maar wil je dat je onderwerp goed op de politieke en maatschappelijke agenda komt, dan heb je (ook) het regionale dagblad nodig. Het lijkt of je boodschap pas écht serieus genomen wordt als een journalist er naar heeft gekeken of een journalistieke bewerking erop heeft toegepast. Het is

Wil je dat je onderwerp goed op de agenda komt, dan heb je het regionale dagblad nodig

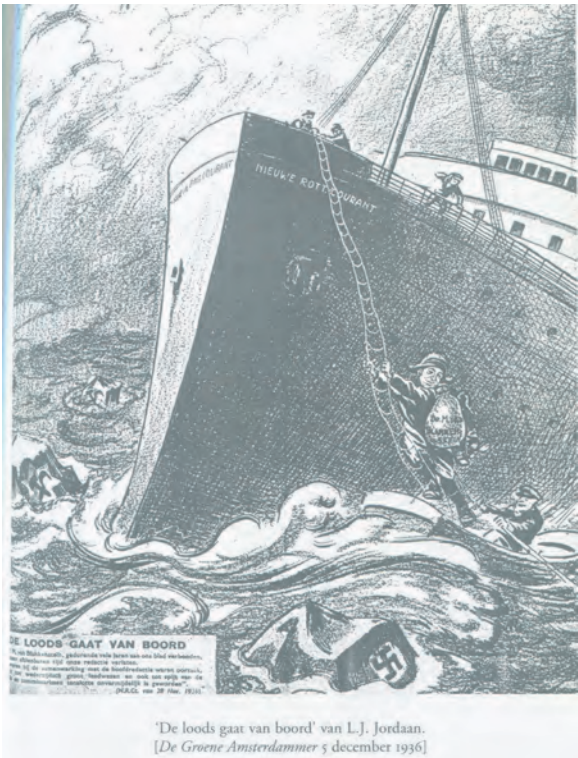
LD achter een betaalmuur terecht komt. Waarom zou je als toeleverancier van nieuws en opinies een regionaal dagblad nog nodig hebben?

Het antwoord kwam niet veel later. Het *Leidsch Dagblad* wijdde een groot interview aan de vervolgstappen voor het Singelpark. Daarvoor werd ik geïnterviewd samen met de voorzitter van de vrienden van het Singelpark en de verantwoordelijk wethouder. Voor minder lezers, met minder reacties onder het stuk. Maar toch: de dag na het verschijnen van dat artikel werd ik op straat meerdere keren aangesproken, ik kreeg berichten binnen van partijen en ambtenaren die met me wilden praten, verzoeken voor andere interviews, voor speeches.

een teken dat het werk van de regionale journalist nog steeds van groot belang is. Ook al is de rol van gatekeeper van informatie naar het grote publiek iets meer verschoven naar die van gatekeeper richting politieke en maatschappelijke elite.

Regionale nieuwsmedia zouden naast hun rol van gatekeeper ook meer de rol moeten oppakken van die van gatewatcher: berichten op bijvoorbeeld LinkedIn die veelvuldig worden geliked, gedeeld en becommentarieerd zijn de poort van nieuwswaardigheid al gepasseerd. De krant wint aan kwaliteit als interessante online discussies vaker de krantenkolommen halen.

Jeroen Maters is burgerinitiatiefnemer

maar Jan wordt gearresteerd en zal in 1942 omkomen in concentratiekamp Buchenwald. Al op de eerste dag van de bezetting zijn beide directieleden samen met 21 andere Joodse personeelsleden van het anp op Duitse bevel ontslagen – het begin van de ‘Entjudung’ van de Nederlandse pers.

Hoewel de eliminatie van Joodse journalisten pas in mei 1940 begint, is er in Nederland al langer sprake van een anti-Joods sentiment. Zo gaat Abraham Kuypers (1837-1920), die in Leiden promoveerde in de godgeleerdheid en daarna behalve een eigen kerk, universiteit en politieke partij ook een eigen krant

oprichtte, in 1875 tekeer tegen de coterie van Joodse journalisten, die samen met de liberalen de secularisatie van de maatschappij zouden nastreven.

Kuypers aanval op de ‘verjoodste’ pers kan men nog kan afdoen als religieus gemotiveerde partijpolitiek. Maar de tegenwerking die Van Blankenstein in de jaren dertig ondervindt van journalisten als Hendrik Krekel (1888-1977) van Het Vaderland, is een regelrechte vorm van antisemitisme. Terwijl Van Blankenstein vanwege zijn kritische houding tegenover Duitsland eerst het veld moet ruimen bij de NRC en later het land moet ontvluchten,

wordt Krekel tijdens de bezetting beloond met een benoeming tot buitengewoon hoogleraar in de wijsbegeerte in Leiden. Gelukkig wordt de universiteit kort hierna gesloten.

Piet Hagen is auteur van het in september 2022 bij De Arbeiderspers verschenen boek Dubbel zondebok – Joodse journalisten in tijden van antisemitisme en Jodenvervolg, 1920-1945

25 jaar in de fotojournalistiek

Manipuleren van beeld ondermijnt het bestaansrecht van de krant

Taco van der Eb

“Die lelijke achtergrond kan je wel even weg-photoshopen toch?” 25 jaar heb ik als fotojournalist in Leiden en omstreken alles en iedereen vastgelegd. Soms wel acht opdrachten op een dag. Wat zijn de regels van het vak? En waarom leidt digitalisering tot meer en soms minder goede foto’s?

Meestal kijkt men me glazig aan als ik uitleg dat er bij de krant niet gephotoshopt wordt. Niets wordt toegevoegd aan het beeld en niets wordt verwijderd. Dat zijn de regels van de fotojournalistiek.

Het beeld mag wel bewerkt worden zoals je dat voorheen in de donkere kamer deed. Je mag delen wat lichter of donkerder maken en het contrast verhogen of verlagen, maar het beeld wordt niet inhoudelijk veranderd. Destijds had je een filmpje, een negatief, en dat was zoals het was, daar kon

Scholieren protesteren in Leiden tegen de 1040-urennorm. Er breken relletjes uit, de ME doet charges, er worden verschillende jongeren gearresteerd in de buurt van het Stadhuis. Foto: Taco van der Eb.

Imker Aad Wolvers in de heemtuin in Leiden. Foto: Taco van der Eb.

je niets aan veranderen. Toen ik begon bij de krant was de fotografie nog zwart-wit, filmrolletjes van 36 opnames. Je was zuinig met die film want dat kostte natuurlijk wat, een rolletje. Dat waren mooie tijden in de donkere kamer, met elke avond ‘Met het oog op morgen’ op de radio. Op de deur van de doka stond: ‘Deur sluiten, laat het donker niet weg-lekken’.

Nu fotografeert iedereen, digitaal. Het bewerken van beeld is een stuk makkelijker geworden, en omdat het zo makkelijk is gaat men er vanuit dat beeld in de krant dus ook gemanipuleerd is, ‘gewoon omdat het kan’. Maar als beeld, of tekst, in elkaar wordt geknutseld, is de krant niet betrouwbaar meer, en dat is nou juist waar het over gaat bij een krant. Manipuleren van beeld ondermijnt het bestaansrecht van de krant. Dat lezers er vanuit gaan dat beeld

is gemanipuleerd is zorgelijk en slecht voor het broodnodige vertrouwen in de journalistiek.

Het is belangrijk de regels waaraan de journalistiek zich wil houden, duidelijker uit te dragen aan haar lezers. Natuurlijk is elke foto de visie van de fotograaf. Een foto vertelt een verhaal, net als de tekst, om een boodschap over te brengen. De keuze van het kader, wat staat wel in beeld en wat niet, de keuze voor een groothoek- of een telelens, een lange of korte sluitertijd, bepalen samen hoe een situatie in beeld wordt gebracht. Objectieve foto’s bestaan niet, maar op dat moment, op die plaats, is het een registratie van wat er écht gebeurde.

Er is best veel veranderd in de fotojournalistiek. Van zwart-wit naar kleur, van afdrukken naar film-scannen en nu digitale camera’s. De papieren krant bestaat

nog, maar de krant is online steeds belangrijker geworden. Nieuws kan snel gaan en dat past goed bij een digitale krant. Je wordt als fotograaf nu geacht soms ter plekke al beeld aan te leveren, zodat het snel online kan. Om de online krant wat levendiger te maken moeten we vijf tot zes foto’s aanleveren en dat gaat wel eens ten koste van de kwaliteit.

Vervelende ontwikkelingen? De laatste jaren is het steeds lastiger om mensen te fotograferen, ze beroepen zich op portretrechten en

dat levert hele discussies op. Zelfs bij demonstraties wil men niet op de foto, wat mij verbaast want je vraagt om aandacht, dan krijgt je aandacht, en dan is het niet goed. Bij deze gelegenheden loopt het de laatste tijd steeds vaker uit de hand met trekken, duwen en bedreigingen. En op scholen kan al bijna geen foto meer gemaakt worden omdat dan eerst alle leerlingen een schriftelijke toestemming van hun ouders moeten hebben. En als de ene helft van de school die dan heeft en de andere helft niet,

is het toch nog lastig een foto te maken als de kinderen allemaal enthousiast door elkaar gaan rennen.

Taco van der Eb is fotograaf en fotojournalist

Leiden, 5 Meihal, Basketbal, ZZLeiden Kampioen. Foto: Taco van der Eb.

P.J. Bloklezing over Goeie Mie, de Balpenmoord Leids misdaadnieuws: feiten,

Peter Burger

Goeie Mie op een poster uit 1885 door Roelof Raar. Collectie Museum De Lakenhal Leiden.

In het geheugen van onze stad leven de gifmengster Goeie Mie, de Balpenmoord (die geen moord was) en andere misdaadgeschiedenissen nog jaren voort nadat ze verdwenen zijn uit het nieuws. Nieuwsmedia voegen dagelijks iets toe aan dat collectieve geheugen en op hun beurt putten ze er ook uit. Want ‘nieuws’ is ook ‘ouds’: geen direct verslag van de werkelijkheid, maar een beeld dat gekleurd wordt door aannames en stereotypen, en waarin ook geruchten en andere folklore een woordje meespreken.

Ik woon al sinds mijn studententijd in Leiden, maar ik ben geen geboren Leidenaar. Leids zijn heb ik dus moeten leren, en dat houdt ook in: leren over wat je moet weten als Leidenaar. De Leidse folklore dus – *Folk Lore*, ofwel de kennis, verhalen en gebruiken van het volk. En dat ‘volk’ in *folk*-lore, dat zijn alle Leidenaars.

Een van de verhalen die ik als student hoorde, was dat leden van Minerva vroeger op 3 oktober vanaf het balkon van de sociëteit muntjes op straat gooiden, waar ze werden opgeraapt door de Leidse arbeidersjeugd. Alleen hadden de corpsleden die muntjes van tevoren in een koekenpan gloeiend heet gemaakt, waardoor de kinderen lelijk hun vingers brandden. Dat verhaal, en de onuitgesproken moraal over klassenverschillen, ging er bij mij in als een banaan met slagroom op 3 oktober. Ik hoorde het verhaal van andere studenten, maar het heeft ook regelmatig in de Leidse kranten gestaan. Het gaat over misdaad, al is die

minder ernstig dan de berichten en rechtbankverslagen over moorden. De overeenkomst die ik hier wil uitlichten, is dat het verhalen zijn met een moraal, en dat zowel die verhalen als die moraal gekleurd worden door oude, vaak onbewuste voorbeelden en vooroordelen. Want verhalen over misdaad zijn niet alleen gebouwd uit feiten, maar ook uit frames en folklore.

Esmee en Goeie Mie

‘Nieuws’ is vaak ‘ouds’. Het is – niet alleen voor journalisten – lastiger om feiten te herkennen die niet sporen met je verwachtingen en vooroordelen. Dat werkt door in de selectie van nieuws: zo hebben misdaadslachtoffers een grotere kans op meer en op sympathieke publiciteit als ze passen in het plaatje van het ‘ideale slachtoffer’. Die term gebruiken criminologen wel voor iemand die door journalisten en door het grote publiek zonder aarzelen wordt herkend als een slachtoffer dat ons medeleven verdient.

Iemand als Roodkapje: een onschuldig meisje, op weg door het bos met een humanitaire missie, belaagd door een monster, de boze wolf. De veertienjarige Esmee, die op oudejaarsdag dood werd gevonden in een parkje aan de Melchior Treublaan, is – hoe cynisch het ook klinkt – een ‘ideaal slachtoffer’. De verdachte, haar 32-jarige turnleer, is een ‘ideale dader’.

Misdaadslachtoffers voor wie we minder makkelijk empathie voelen, krijgen meestal minder ruimte in het nieuws. Denk aan moord en doodslag tussen criminelen, maar ook aan andere slachtoffers aan de rand van de samenleving: prostituees, daklozen, drugsverslaafden, asielzoekers.

Die stereotypen zijn bouwstenen van frames: de kleine theorieën en vuistregels waarmee we complexe zaken begrijpen en communiceren. Frames spelen niet alleen een rol in de selectie van nieuws, maar ook in de presentatie ervan. Het portret van daders en slachtoffers kan worden gemodelleerd naar het frame. Het beeld van de gifmengster Maria Catharina Swanenburg, beter bekend als Goeie Mie, werd tijdens het navertellen, zelfs al voor haar veroordeling in 1885, extra zwart gemaakt.

Zo werd over Mie verteld dat ze zelfs haar eigen kinderen en haar ouders had vergiftigd. In werkelijkheid overleed haar eerste kind aan cholera. Van het tweede is de doodsoorzaak onbekend. Maar in het negentiende-eeuwse Leiden was de kindersterfte zo hoog dat een vroege dood geen reden is aan moord te denken. Mie’s vader en moeder overleden waarschijnlijk aan ouderdom, bij sectie op hun lichamen werd geen gif gevonden.

Balpenmoord

Niet alleen journalisten worden beïnvloed door frames, ook bij de politie spelen die een rol. In 1991 kwam een Leidse vrouw van 53 om het leven in haar huis. Bij sectie werd in haar schedel de doodsoorzaak gevonden: een BIC-balpen die via haar oog haar hersens was binnengedrongen. De zaak staat nog steeds bekend als de ‘Leidse Balpenmoord’. Maar accuser is de Leidse Balpen-affaire, want ze viel terwijl ze een balpen in haar hand hield.

Goeie Mie in de beklaagdenbank. Victor de Stuers, 1885. Collectie Nationaal Archief Den Haag.

Maar volgens de politie was het een poging ‘de perfecte moord’ te plegen. Door met een kruisboog een balpen door haar oog te schieten hoopte de dader dat niemand het projectiel zou vinden – hier betreden we weer het terrein van fictie, folklore, geruchten en stereotypen. Om de perfecte moord te plegen moet je heel intelligent zijn – en dat waren de verdachten ook! Haar ex-man was hoogleraar, haar kinderen studeerden. De verdenking vestigde zich op de zoon. Op zijn middelbare school was in een vrienden-groepje wel eens gesproken over de perfecte moord, wist een amannensis de politie te vertellen. Ik ontleen dit aan het dit jaar verschenen boek van de rechtspsycholoog Peter van Koppen, *De som van alle bewijs*. Die speculaties werden gerapporteerd door de pers, en meer dan dat, ondersteund. Toen de rechtbank nog uitspraak moest doen, nam de toenmalige adjunct-hoofd-redacteur van het *Leidsch Dagblad* in een column alvast een voorschot op het vonnis: als het vrijspraak werd, had de zoon van het slachtoffer volgens deze journalist de perfecte moord gepleegd.

In 1995 werd de zoon veroordeeld tot 12 jaar cel, in 1996 werd hij in hoger beroep vrijgesproken. De verdenking berustte op tunnelvisie. En op stereotypen, aannames en geruchten.

en Esmee frames en folklore

Roodkapje en de wolf: ‘ideaal’ slachtoffer en ‘ideale’ dader. Jessie Wilcox Smith, 1911.

Wonen in verhalen
En hoe zat het nu eigenlijk met die hete centen die corpsstudenten strooiden zodat de Leidse jeugd er z’n vingers aan brandde? Ja, dat is echt gebeurd, maar: het was van oorsprong geen corporaal, Leids, of zelfs exclusief Nederlands gebruik, en het raakte al in onbruik aan het eind van de negentiende eeuw. Ja, er is zelfs in 1961 nog een Leidse

We wonen in die verhalen, die ouder zijn dan wij

student voor veroordeeld (boete: 30 gulden), maar dat was een heel late uitzondering. Het verhaal over die gloeiende

muntjes leeft nog steeds. Het wordt nu vaak verteld met een vleierende moraal: dat we in Leiden die tijd van scherpe tegenstellingen tussen rijk en arm, en tussen studenten en burgerbevolking, achter ons hebben gelaten. Het is verleidelijk om te denken dat we in die verhalen de stad zelf hardop horen praten, en verhalen horen vertellen waarin uit feiten en fantasieën, dagdromen en nachtmerries, de Leidse identiteit vorm krijgt. We wonen in die verhalen, die ouder zijn dan wij.

Tegelijkertijd kunnen we zelf iets aan die verhalen bijstellen – door ze niet klakkeloos verder te vertellen, door ze kritisch te onderzoeken, door er nieuwe verhalen aan toe te voegen. Iedereen kan dat doen: journalisten, onderzoekers, alle Leidenaars. Een soort narratieve stadsvernieuwing. (Wist u trouwens dat het broodje aap dat Leiden het laagste gemiddelde IQ heeft van alle Nederlandse steden, is ontstaan in de tijd van de stadsvernieuwing eind jaren zestig? Maar dat is weer een ander verhaal.)

Onderzoek. Hoe het Leidsch Dagblad huiselijk geweld framede Blaming the victim

Marlies de Baare

Demonstratie voor vrouwenrechten, Amsterdam 2017. Foto: Nynke Vissia.

Huiselijk geweld: maatschappelijke kwestie of privé-probleem, de schuld van de seksistische maatschappij, van gewelddadige mannen of van hysterische vrouwen? Al deze manieren om huiselijk geweld te begripen – frames – zijn te vinden in de berichten die het Leidsch Dagblad er de afgelopen halve eeuw over publiceerde.

Voor mijn masterscriptie analyseerde ik meer dan 300 artikelen over huiselijk geweld uit de jaren 1965 tot 2022. Welke vooroordelen, stereotypen en oplossingen werden hierin uitgelicht? Hoe passen die in overkoepelende, bredere denkkaders, zogenaamde frames? En veranderden die in de loop van de tijd?

Euwenoude archetypen
Ideaalbeelden van slachtoffers en daders van huiselijk geweld waren alomtegenwoordig. De artikelen waarbij een dader vrouw was en het slachtoffer man waren daarom op één hand te tellen want vrouwen waren het ‘ideale slachtoffer’ en mannen de ‘ideale dader’ – maar wel een dader die ook vaak werd voorgesteld als slachtoffer. Het beeld van deze betrokkenen was beladen met vooroordelen. Vrouwen: hysterisch en lokken geweld uit. Mannen zijn daarentegen te verontschuldigen voor het gepleegde geweld door externe oorzaken zoals alcohol- of drugsgebruik, drukte in huis en irritante kinderen die ontploffingen veroorzaken bij papa. Dit past in een frame waarin de dader wordt geëxcuseerd: blaming the victim.

De leugen van het heilige huwelijk
Een opvallend ander frame was er een van vooroordelen over het christendom en de islam. Aanhangers zouden van deze geloven zouden huiselijk geweld bagatelliseren omdat ze de heiligheid van het gezin en het huwelijk belangrijker vonden dan een veilig thuis. Volgens critici die het Leidsch Dagblad aan het woord liet, vonden deze denkkaders hun oorsprong in het idee dat vrouwen, via Eva afkomstig uit een mannelijke rib, ondergeschikt zijn aan mannen.

Feministische hoek
Niet onverwacht ontbrak het in het Leidsch Dagblad ook niet aan een tegengeluid dat huiselijk geweld vooral als een maatschappelijk probleem zag. Hierbij kwamen voor het merendeel vrouwen aan het woord die de lezer wilden aanzetten tot actie tegen huiselijk geweld. Vaak wordt de politie, justitie en de overheid aangekeken op hun slechte aanpak. Meer kennis, betere wetgeving en hardere straffen, daar pleitten deze artikelen voor.

Oude wijn in nieuwe zakken
Er verandert veel in de samen-

Mannen waren de ‘ideale dader’ – maar wel een dader die ook vaak werd voorgesteld als slachtoffer

Minderjarige slachtoffers
Vrouwelijke slachtoffers werden door hun zogenoemde aandeel in het geweld vaak niet beschreven als het ‘echte’ slachtoffer. Kinderen waren daarentegen wel de dupe van het geweld dat thuis plaatsvond. Moeders sussen hun kinderen dat het goed komt, maar kinderen ervaren veel nadelige gevolgen van de onveilige jeugd. Ouders verwaarlozen hun kinderen hierdoor en vaak wordt de moeder beschuldigd van slecht moederschap.

leving tussen 1965 en 2022: meer gehuwde vrouwen gingen of bleven werken, abortus werd legaal en huiselijk geweld werd steeds meer behandeld als een publieke zaak in plaats van een privé-probleem. Desondanks zijn de veranderingen in de denkkaders van de berichtgeving over huiselijk geweld in het Leidsch Dagblad niet noemenswaardig.

Marlies de Baare is Masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media

Was de Balpenmoord de perfecte moord? Koppen in het Leidsch Dagblad. Eigen collage.

Bezorgers van het *Leidsch Dagblad* demonstreren voor hoger loon. Collectie Vergeer, Erfgoed Leiden en Omstreken.

‘3 cent erbij, dan zijn wij weer blij’ Stakende krantenbezorgers, de SP en de roerige jaren zeventig

Bart van der Steen

De jaren zeventig waren ook voor Leiden een roerige tijd. Er werd druk gedemonstreerd en actievoerd. Het *Leidsch Dagblad* schreef zo objectief mogelijk over al die acties, totdat het ook bij de krant zélf tot protesten kwam. Wat was er aan de hand? ‘Volgens mij is het een strovuurtje.’

Op 13 april 1976 trok een groep boze krantenbezorgers naar het stadhuis. Zij vonden dat ze ‘als kinderen’ werden behandeld, wilden inspraak en hoger loon. ‘Al jarenlang barst het van de klachten bij de krantenlopers’, schreven de aanvoerders in een pamflet. De bezorgers mochten niet ruilen van wijk, moesten vaak lang wachten tot de krant gedrukt was en hadden geen vertegenwoordiging in de Ondernemingsraad. En dat terwijl ze met 140 man toch een belangrijk deel uitmaakten van het personeel.

De directeur van het *Leidsch Dagblad* reageerde ‘verbaasd’ op de eisen van de krantenlopers, doorgaans kinderen van 15, 16 en 17 jaar. Tegen een journalist van zijn eigen krant vertelde hij dat zijn deur altijd openstond voor de krantenlopers en dat er volgens hem geen sprake was problemen. Volgens hem was de actie ‘een strovuurtje’ dat door buitenstaanders werd aangeblazen. Inderdaad speelden SP’ers een belangrijke rol in de actie, maar waren zij ook echt buitenstaanders?

SP steunt scholieren

Leiden telt een van de eerste afdelingen van de SP. Al sinds 1970 zijn SP’ers actief in de sleutelstad. Hoewel veel SP’ers van het eerste uur jongeren of studenten waren, waren ze vooral actief in de volksbuurten. Daar voerden ze samen met bewoners actie tegen huurverhogingen, voor betaalbare renovatie, speelplaatsen en verkeersdrempels. Bij studentenacties in de stad lieten SP’ers zich zelden zien, waardoor de partij wat

geïsoleerd leek. Maar ze had wél contacten onder buurtbewoners en scholieren.

Zo waren een aantal scholieren en een docent van het Rembrandt Scholengemeenschap lid van de SP. Toen een andere docent in de zomer van 1975 bedreigd werd met ontslag, kwamen de scholieren in opstand. Ze verzamelden handtekeningen en liepen tot twee keer toe in een optocht naar het stadhuis. Tot het ontslag uiteindelijk werd ingetrokken. Via hun contacten op de school hoorden de SP’ers een jaar later over de onvrede onder de *Leidsch Dagblad*-bezorgers.

Hoewel 95 van de 140 bezorgers de petitie ondertekenden werd de demonstratie volgens het *Leidsch Dagblad* zelf een ‘mislukking’

Actie geslaagd?

De SP’ers besloten op dezelfde manier te reageren. Ze organiseerden een vergadering, maakten een pamflet, verzamelden handtekeningen en organiseerden een demonstratieve optocht naar het stadhuis. Hoewel 95 van de 140 bezorgers de petitie ondertekenden werd de demonstratie volgens het *Leidsch Dagblad* zelf een ‘mislukking’. Slechts 15 jongeren liepen van het toenmalige, monumentale LD-gebouw aan de Witte Singel naar het Stadhuisplein om hun petitie aan de wethouder te overhandigen. Een SP’er daarente-

gen herinnert zich dat de krant die dag ‘maar mondjesmaat’ bezorgd werd.

Wie heeft er gelijk? Een krant die over een staking van zijn eigen bezorgers schrijft, is niet de meest betrouwbare bron. Maar de actievoerders zijn wellicht ook niet geheel objectief. Wellicht dat een andere bron uitkomst kan bieden. Leiden telde in de jaren zeventig namelijk niet één maar drie lokale dagbladen. De *Leidse Courant* schreef wel over de demonstratie, maar haar bericht biedt geen extra informatie.

Het blijft dus gissen naar de details en afloop van deze specifieke actie. Samen met de actie bij het Rembrandtcollege geeft ze wel een mooi beeld van de actieradius van de Leidse SP’ers in de jaren zeventig. Ze waren niet alleen actief in buurten en bedrijven, rondom thema’s als wonen, werk en gezondheid, maar óók onder scholieren. In 1982 werd de inzet beloond en veroverde de partij haar eerste Leidse gemeenteraadszetel.

Bart van der Steen is historicus

Geboorte, dood en oorlog Nieuwsgaring in middeleeuws Leiden

Ed van der Vlist

Leidenaren waren in de middeleeuwen goed op de hoogte van wat zich buiten hun stad afspeelde. Er werd veel gehandeld, veel gereisd, en met mensen reist informatie mee. Maar ons zicht op die informatie is beperkt, want het gesproken woord vervliegt en ook het geschreven woord is kwetsbaar.

We kunnen een indruk krijgen van die middeleeuwse informatiestroom door te kijken naar de nieuwsvoorziening in het stadhuis. Het stadsbestuur stuurde delegaties naar alle windstreken en ontving op zijn beurt afgevaardigden van heinde en ver; bodes reisden af en aan, met en zonder brieven. De kosten van zulke dienstreizen werden verantwoord in de stadsrekeningen – en daarvan bleef een indrukwekkende reeks uit de Leidse middeleeuwen bewaard.

Drie voorbeelden uit de stadsrekeningen illustreren de verspreiding van actualiteiten in vijftiende-eeuws Leiden. Ze gaan over leven, over dood en over oorlog. Wat dat betreft is er weinig nieuws onder de zon.

Geboorte van een erfopvolger

De eerste post in de rubriek ‘diverse uitgaven’ van de rekening van de burgemeesters over 1433-1434 betreft de betaling aan een bode die kwam vertellen dat ‘onze genadige heer van Bourgondië’ vader was geworden van een zoon. Dat was geen nutteloze informatie voor de Leidenaar. Filips de Goede, hertog van Bourgondië, heerste over een groot aantal gebieden in de Nederlanden. Sinds kort was hij ook formeel de graaf van Holland. Het jongetje dat later bekend zou worden als Karel de Stoute, zag het levenslicht op 10 november 1433 in Dijon. Hoe lang het geboorteb bericht erover heeft gedaan om de zeventienhonderd kilometer naar Leiden te overbruggen, is niet duidelijk; maar het moet binnen een week of zes zijn geweest. Een ervaren bode legde die afstand met gemak in de helft van die tijd af.

Karel de Stoute. Rogier van der Weyden, ca. 1460. Collectie Gemäldegalerie Berlin.

Dood van een vorst

De reissnelheid van het nieuws blijkt duidelijker uit een rekening-post uit 1427. In de Paasnacht van dat jaar, op 19 april, was een bode in Leiden langsgelopen met het bericht dat ‘mijn heer van Brabant’ was overleden. Dat slaat op hertog Jan IV van Brabant, die op 17 april 1427 in Brussel was gestorven. Dit doodsbericht heeft er dus hooguit twee dagen over gedaan; het reisde met een snelheid van zo’n 90 kilometer per dag. Dat was goed te doen voor een bode, mits die onderweg van paard wisselde.

Bericht van het strijdtoneel

Op 1 juli 1430 bracht een bode van Filips de Goede de tijding ‘dat mijns heren volc gewonnen hadden ende gestreden ende die maicht gevangen was voir Conpingen’. Wat heeft dat te betekenen? Jeanne d’Arc, nog steeds bekend als de Maagd van Orléans, werd op 23 mei 1430 door de Bourgondiërs gevangengenomen bij de belegering van Compiègne, ten noorden van Parijs. Pas vijf weken later bereikte dit nieuws de Sleutelstad; dat is met een snelheid van een kilometer of tien per dag.

Willekeur en reikwijdte

Helaas zijn we voor de ‘nieuws-waarde’ van de rekeningposten overgeleverd aan de willekeur van de klerk die de stadsrekening schreef. Soms noteerde zo’n schrijver uitvoerig waar een betaling voor was gedaan, maar soms volstond hij simpelweg met de mededeling dat een bedrag betaald was aan een bode. Wat zulke boodschappers kwamen vertellen, blijft dan onbekend; en de brieven die zij meebrachten, zijn maar zelden bewaard. Ook blijft de vraag hoe het nieuws de ‘gewone’ mensen in middeleeuws Leiden bereikte. De stadsrekeningen waren instrumenten in handen van de bestuurlijke elite; zij waren niet openbaar toegankelijk. Algemene informatie werd vanouds verkondigd vanaf de pui van het stadhuis. Voor meer informele nieuwtjes was de burger aangewezen op contacten in de privésfeer en op het roddelcircuit. Daarin zou pas verandering komen met de verspreiding van het woord in gedrukte vorm, in meer dan één exemplaar, in de loop van de zestiende eeuw. Maar dan zijn de middeleeuwen voorbij.

Ed van der Vlist is conservator handschriften bij de Koninklijke Bibliotheek

Dagbladkritiek. Onder burgers en professoren

Gapend gat tussen de literatuur en de *Leydse Courant*

Korrie Korevaart

Leiden was in de jaren 1800-1850 een bloeiend literair centrum. Nicolaas Beets (van de Camera obscura, 1839) studeerde hier, net als Jacob van Lennep, Johannes Kneppelhout, Jan Pieter Heije (van Een karretje dat op den zandweg reed), ja wie niet? En ook hun hoogleraren schreven proza en poëzie. Dus is te verwachten dat je in de Leydse Courant van toen veel kunt lezen over eigentijdse Leidse literatuur. Mooi niet. Hoe kwam dat?

Braaf karakter

Welk vlees hebben we in de kuip, met de *Leydse Courant* uit die tijd? Zelf schreef de krant op 2 januari 1824: “Aan alle beledigende, partijdige, hatelijke en valsche berigten ontzeggen wij voor nu en altijd de plaatsing.” Kortom, de krant wilde geen ruzie, maar er is meer aan de hand. Politiek gezien koos de krant nergens voor. Tegen de tijd dat de Belgische Opstand aan de orde was, deed de krant soms een politiek getinte uitspraak, pro koning Willem I. Dat was het wel. De pers kon geen kritiek op de politiek uiten. Koning en overheid – ze zouden meteen maatregelen nemen, en dat betekende de ondergang van je krantenbedrijf. Vanuit het gevang kon je als courantier je werk immers niet doen. De *Leydse Courant* begon in 1824, als een van de eerste Nederlandse kranten, een rubriek Mengelingen. Naast de kortere nieuwsberichten en advertenties, verschenen er vanaf dat moment ook grotere stukken in de krant. De remonstrantse predikant Jan Roemer was de (anonieme) redacteur van deze rubriek. Ook hij raadde het redacteurs af om in de krant een eigen opinie te laten horen. Niet doen, onpartijdigheid staat voorop.

De *Leydse Courant* besprak bespreekt in de jaren 1800-1850 ongeveer 190 boeken, fictie én non-fictie. Minder dan vijf zijn afkomstig van Leidse uitgevers. De meeste worden gerecenseerd in 1824 en in de jaren 1828-1832. Ongeveer een derde van de besproken boeken is in het Frans, daarna volgen boeken in het Duits, Engels en Nederlands. De Nederlandse uitgaven zijn inclusief vertalingen uit het Chinees, Sanskriet, Mongools en Russisch. Zelfs proefschriften in het Latijn krijgen soms aandacht. De meeste boeken gaan over historische onderwerpen. Ook reisbeschrijvingen vindt de krant de moeite waard. Slechts zeventien recensies gaan over literatuur, vaak vertaalde literatuur. Wie de recensenten zijn, is niet bekend, want artikelen in de krant worden niet ondertekend.

Wespennest

In alle ijver om opschudding te vermijden liet de *Leydse Courant* eind 1811 weten dat het de ‘Heeren Boekhandelaars’ verboden werd om in hun boekadvertenties teksten op te nemen die een aanbeveling of beoordeling bevatten. De krant streefde naar rust en wilde zich duidelijk niet begeven in de wespennesten van de Leidse literatoren. Onenigheid tussen Beets en Matthijs Siegenbeek? Relletjes rond aartsreactionair Willem Bilderdijk, ruzie tussen de navolgers van Lord Byron en de aanhangers van Jacob

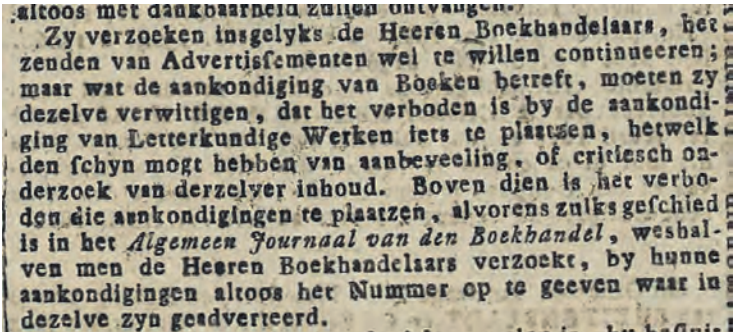
kranten elders in het land komen we dat minder tegen. De dagbladkritiek had overigens een eigen karakter. Kranten hielden zich met de literatuur bezig die toen populair was en niet met die Nederlandse literatuur die pas later door literatuurhistorici heilig werd verklaard. Voorbeeld: de Camera obscura van Beets werd niet besproken, maar wel de vertaling uit 1830 van een historische roman van Alfred de Vigny, Cinq-mars. En nu? De wereld is danig veranderd sinds 1850. In de woorden van de Britse romanschrijver

Anders dan nu schreef de lokale krant van toen niet over de Leidse literatuur

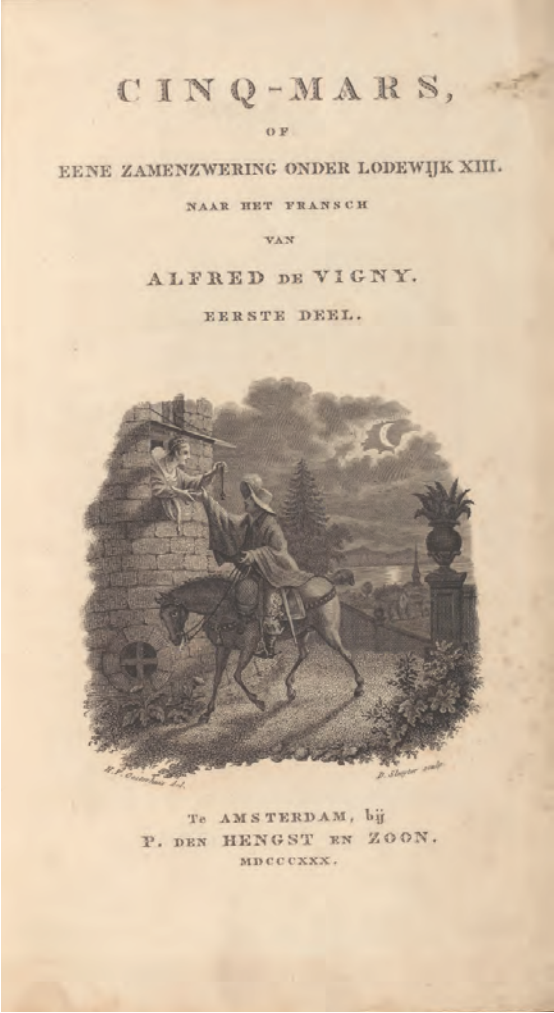
Geel? Negeren dit soort dingen. En zo gebeurde: de krant zweeg over de contemporaine Leidse literatuur.

Traditionele kloof

Wat zien we? De traditionele kloof tussen academie (literatoren: hoogleraren en studenten) en burgerij (de krant en haar lezers) wordt bevestigd. Dat verdient een kleine nuancering: er worden veel buitenlandse publicaties besproken. Dat heeft wel degelijk met de universiteit in de stad te maken. In

Leydse Courant 30 december 1811, p. 1.

Titelpagina van Cinq-mars van Alfred de Vigny, collectie KB, Den Haag.

L.P. Hartley: ‘The past is a foreign country: they do things differently there.’ Sonja de Jong was op 11 augustus 2022, in het *Leidsch Dagblad* niet te spreken over *Bergen aan zee*, de nieuwste roman van Pauline Slot. Een recensent die onder haar eigen naam in een Leidse krant over literatuur schrijft en zegt wat ze wil. Wat een verschil met de *Leydse Courant* van twee eeuwen geleden...

Korrie Korevaart is neerlandicus

Column Ton van Brussel

Foto: Ivo Maaskant

Dosjoma

Je kunt het je nu niet meer voorstellen, maar vijftig jaar geleden was er in de journalistiek nauwelijks een academicus te bekennen. En trouwens ook bijna niemand die aan de in 1966 in Utrecht geopende, eerste School voor de Journalistiek was afgestudeerd. Nieuwkomers kregen een aanstelling als leerling-journalist, het vak leerde je al doende, je chef en je collega’s keken over je schouder mee.

Voordien was er wel de onvolprezen zaterdagse cursus aan het Instituut voor Perswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Was je talentvol, dan mocht je er van je baas naar toe. Ruud Pauw, de latere adjunct-hoofdredacteur van deze krant en Heleen Crul, mijn oudste zus en toen de eerste vrouw in de Leidse journalistiek, gingen er samen heen. Ze leerden er veel, onder meer van de legendarische Parool-journalist Henri Knap. Na twee jaar, twee scripties en vijf tentamens, kregen ze hun diploma.

De toen schaarse afgestudeerden van de School voor Journalistiek moesten zich bescheiden opstellen en al zeker niet doen alsof ze de slimste van de redactie waren. Dat gold nog meer voor de academici die destijds vooral op de redactie van NRC Handelsblad hun intrede deden. Mijn toenmalige chef vond het een nauwelijks te lezen

krant, al bekende hij jaren later dat hij dat niet goed had gezien. Niet opgeleide journalisten gingen zich een bedreigde diersoort voelen. Toen ik eind jaren negentig in de hoofdredactie terugkeerde naar het Leidsch Dagblad, waren er elke drie maanden drie stagiairs, twee van de School voor de Journalistiek en een van de Rijksuniversiteit Leiden. Die van de universiteit vielen meteen op. Ze waren nieuwsgieriger, onbevooroordeelder, ze schreven foutloos en bleken bovendien niet van de straat.

De journalistiek is tegenwoordig een erkend vak, al staan de beoefenaars nog altijd in laag aanzien. Omdat mijn laatste diploma mijn rijbewijs was, kreeg ik in de loop van de jaren vaak de vraag of dat nu ook nog zou kunnen, zo zonder opleiding. Vast wel als je een chef hebt die oog voor je heeft en aardigheid in je het vak te leren. Daar kan het zogenoemde *Dosjoma* (antiautoritair Nederlands voor dossier en diploma) niet tegen op, dat je in Utrecht kreeg als je met zijn achten een scriptie inleverde, waarvan geen docent wist wie er wat aan had gedaan.

Ton van Brussel is journalist. Hij begon zijn carrière bij de Leidse Courant en was o.a. bestuurder van de NOS en directeur van debatcentrum De Rode Hoed

JOURNALISTIEKWANDELING

DOOR LEIDEN

Speciaal voor de dag van de Leidse journalistiek 3 november 2022 is een nieuwe stadswandeling gemaakt: de journalistiekwandeling. Deze is gebaseerd op teksten, geschreven door studenten van de Universiteit Leiden in het kader van het college Boekwetenschap in de praktijk, cursusjaar 2021-2022 o.l.v. dr. A. Dlabáčová. De eindredactie komt voor rekening van Berry Dongelmans en Mirjam Rorsch.

Zoals vele steden kent ook Leiden een rijke geschiedenis van nieuwsvoorziening. Tussen de prachtige oude gebouwen, mooie hofjes en leuke steegjes zijn plekken te vinden die het verhaal vertellen over waar, door wie en hoe door de eeuwen heen het nieuws is verspreid. Deze wandeling voert langs een aantal ‘nieuwswaardige’ plekken, die dateren uit de vroege Middeleeuwen en doorlopen tot in onze tijd. Van ‘journalistiek’ in de huidige betekenis van het woord is in de Middeleeuwen nog geen sprake. We kunnen vooralsnog beter uit de voeten met de term ‘nieuwsvoorziening’. Kranten bestonden nog niet; het meeste nieuws werd mondeling gebracht door bodes, reizigers, marskramers en handelaren. En de Leidenaren hoorden het nieuws op de markt, de kermis, in de haven of als ze ter kerke gingen. Omroepers verspreiden vaak het nieuws van het stadsbestuur.

In de periode 1600-1850 gaat de nieuwsvoorziening in Leiden langzaam maar zeker veranderen. Zo deed de gedrukte krant haar intrede. Had Amsterdam in 1618 de primeur van de eerste gedrukte krant die enkele malen per week verscheen, Leiden kreeg zijn eigen Nederlandstalige krant pas in 1686. Op 30 maart verscheen het eerste nummer onder de titel *Ordinaris Leidse Courant*. Daarvoor had de Franse Hugenoot Jean de la Font in 1677 al een Franstalige krant (*Traduction Libre des Gazettes Flamandes et autres, later Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroit*) in Leiden op de markt gebracht. Onder de naam *Gazette de Leyde* zou deze krant in de achttiende eeuw uitgroeien tot dé krant van Europa, met op het hoogtepunt een oplage van 10.000 exemplaren.

Nieuws kon met de komst van dit medium sneller worden verspreid en informatie kwam beschikbaar voor een breder publiek. De kranten drukten tot begin negentiende eeuw met name feitelijk nieuws af; opinievorming vond plaats via pamfletten. Het plaatselijke nieuws over Leiden werd echter nog altijd vooral mondeling verspreid, bijvoorbeeld via koffiehuisen.

In de periode 1850-heden kreeg Leiden er steeds meer kranten bij. Zo verscheen in 1860 het nu nog steeds bestaande *Leidsch Dagblad*. Na de afschaffing van het zgn. dagbladzegel in 1869 – een forse belasting op kranten – werden kranten stukken goedkoper en konden steeds meer Leidenaren zich een krant permitteren.

Behalve aandacht voor de opkomende verzuiling, komt ook de illegale pers in de Tweede Wereldoorlog uitvoerig aan bod. We staan stil bij de drukkerij waar het NSB-weekblad *Volk en Vaderland* werd gedrukt, maar ook enkele verzetsbladen passeren de revue. In de twintigste eeuw vindt de komst van tv en radio plaats. Leiden krijgt met Sleutelstad TV/FM zijn eigen lokale omroep.

De wandeling telt 23 locaties en is in totaal 4,6 kilometer lang. Op de bijgevoegde plattegrond zijn als smaakmaker alvast acht ‘nieuwswaardige’ plekken aangegeven met een korte toelichting. Meer uitvoerige informatie over alle locaties is te vinden via de QR-code. Veel plezier!

Sleutelstad FM
Wat in 1983 begon onder de naam Freewave, een illegale radiozender, is inmiddels – in samenwerking met de vroegere Omroep Rijnland – uitgegroeid tot dé lokale omroep van Leiden. De studio van Sleutelstad FM bevindt zich momenteel op de Middelstegracht 87A.

8

Breestraat: Roepstoel

Al vanaf het begin van de zestiende eeuw fungeerde de zgn. roepstoel als nieuwsplek. De huidige dateert van circa 1593. Met het luiden van een klok werden de families van Leiden ingelicht dat er nieuws was. Een persoon per familie ging daarop naar de roepstoel, waarvandaan een omroeper het lokale nieuws aan het volk voorlas. Het nieuws betrof met name nieuwe verboden, verordeningen, verplichtingen, waarschuwingen en regelgevingen.

Onderzoek.

Eindredacteur bij de lokale krant:

Onbekend, onbemind, maar onmisbaar

Astrid Vandendaele en Jaap de Jong

‘De taalhoeder bij uitstek’, zo wordt de eindredacteur wel eens genoemd. Helaas bleek de crisis in de nieuwsmedia ook effect te hebben op het aantal en het takenpakket van eindredacteurs. Maar in de Leidse regio staan ze sterk.

De eindredacteur heeft een ondankbare maar cruciale taak: artikelen nakijken, verbeteren, aankleden en vormgeven. Zo bewaken eindredacteurs het DNA van hun medium. Ze bedenken ook de koppen: die moeten tot de verbeelding spreken maar voldoende informeren.

Met uitsterven bedreigd
Zowel in Nederland als daarbuiten lijkt de eindredacteur met uitsterven bedreigd. Steeds vaker nemen krantenredacties door krimpende budgetten en dalende lezersaantallen afscheid van hun eindredacteurs. Soms besluiten ze de eindredactie van verschillende media zelfs op één centrale plek te laten uitvoeren. Een in 2020 opgestart onderzoeksproject van de Leidse afdeling Journalistiek en Nieuwe Media naar eindredactie in de eigen regio legt echter een ander patroon bloot.

schrijven. De zich nog ontwikkelende digitalisering van de redactie wordt ook vaak een taak van de eindredacteur. Sociale media beheren en webteksten publiceren zijn dagelijkse kost. Door hun grip op de volledige lokale redactie spelen ze vaak een coördinerende rol, en sturen alle freelancers en vrijwilligers aan. Bij sommige regionale media staan ze zelfs in voor pr, en schrijven ze ‘advertorials’ voor de lokale roeiclub of de kroeg op de hoek. In plaats van ‘eindredacteur’ heten ze nu ook wel ‘samenstellers’, ‘content managers’ of (bij het *Leidsch Dagblad*) ‘tegenlezers’.

Nieuwshelden
De voorlopige conclusie van ons onderzoek is dus hoopvol: eindredacteurs blijven actief bij de lokale krant, en dankzij hun groeiende takenpakket lijkt hun aanwezigheid in de nabije toekomst vrijwel gegarandeerd. Meer

De lokale eindredacteur is vaak verantwoordelijk voor de gehele krant, van A tot Z

Ten eerste: de lokale eindredacteurs zitten stevig op hun bureaustoel – maar die staat niet altijd op de redactievloer. Van huis uit werken – eerder taboe want “voeling met de fysieke redactie is cruciaal” – werd door de coronapandemie een werkbaar alternatief. Digitale tools of een ouderwets telefoongesprek lossen even snel een prangend taalprobleem op, of bieden antwoord op de vraag of de burgemeester Henri of Harry Lenferink heet.

Bovendien krijgen lokale eindredacteurs steeds meer en steeds diversere taken op hun bordje. Van de klassieke eindredactionele checks tot taken die eerder tot die van de redacteur behoren, waaronder nieuwsdeeeën pitchen en zelf artikelen

nog: de eindredacteur op lokaal niveau (bijvoorbeeld bij het *Leids Nieuwsblad*) is vaak verantwoordelijk voor de gehele krant, van A tot Z, en zelfs voor de medewerkers. Deze lokale nieuwshelden sturen aan welke onderwerpen worden gecoverd, door wie en in welke vorm. Als je de Leidse straatnaam ‘Hooglandsekerkchoorsteeg’ dus juist gespeld ziet staan wanneer je de krant openslaat, weet je wie je daarvoor mag danken.

Astrid Vandendaele en Jaap de Jong zijn onderzoeker en docent aan de opleiding Journalistiek en Nieuwe Media. Met dank aan de Leidse premasterstudenten JNM (2020-2021 en 2021-2022) voor hun bijdrage aan ons lopende onderzoek over de lokale eindredacteur

Afbeelding: Jan-Willem van Aalst.

Gezicht in een drukkerij. Ca. 1700. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Het Leidse medialandschap van vóór de ‘Leydse Courant’

Paul Hoftijzer

De eerste Leidse krant verscheen pas in 1686. Dat is rijkelijk laat voor een stad waarin het boekenbedrijf een grote bloei maakte. Die Leidse voorspoed was echter geheel te danken aan de universiteit, want vrijwel al het drukwerk was gericht op het academische onderwijs en onderzoek. Toch wil dit niet zeggen dat de lokale bevolking van nieuws was verstoken.

De boekdrukkunst is in Leiden geïntroduceerd in 1483. Aanvankelijk stelde de productie niet veel voor en na een korte opleving aan het begin van de zestiende eeuw zou het tot 1575 duren tot de productie ruimschoots toenam. Dit had alles te maken met de oprichting van de universiteit. De stichters van deze oudste instelling van hoger onderwijs in Nederland waren zich bewust van de noodzaak te kunnen beschikken over goede drukkers, uitgevers en boekverkopers. De beroemdste uitgever uit deze beginperiode is Christoffel Plantijn, die voor een paar jaar uit Antwerpen naar Leiden overkwam als universiteitsdrukker. Hij heeft het fundament gelegd voor het wetenschappelijk boekbedrijf in de stad. De goede naam van de Leidse universiteit trok ook andere ondernemers aan, vaak van buiten Nederland, zoals Louis Elzevier, Jan Paedts Jacobsz, Thomas Basson, Jan Maire of Jacob Marcus. De meesten hadden een eigen drukkerij en boekwinkel, maar er waren er ook die zich specialiseerden in boekdrukken óf boekverkoppen. Een Leidse uitvinding is het veilingwezen. Rond het midden van de zeventiende eeuw vonden er jaarlijks zo’n 25 boekenveilingen in de stad plaats, die kopers uit heel Nederland en zelfs het buitenland aantrokken.

Oude media
Veel Leidenaren bleven gebruik maken van ‘oude media’. Nieuws en informatie werden vaak mondeling uitgewisseld, thuis, op het werk, op straat of in de kroeg. Ook de communicatie tussen de overheid en burgers vond lang via het gesproken woord plaats, via de zogenoemde ‘roepstoel’ aan het stadhuis. Voor wie kon lezen waren er handgeschreven nieuwsbronnen, zoals privé-correspondenties of de ‘nouvelles à la main’, die werden samengesteld door voorlopers van de krantenjournalisten. Het Leidse stadsbestuur had hier een abonnement op.

Heel wat mensen lazen bovendien gedrukte kranten, van elders of kochten pamfletten, goedkope boekjes, waarin het nieuws van alle dag werd commentariseerd. Dergelijke gedrukte nieuwsuitgaven waren natuurlijk veel sneller dan de handgeschreven berichten, ook omdat ze werden gemaakt

door commerciële uitgevers die elkaar sterk beconcurrerden.

Beter onderwijs
Lezen (en schrijven) was overigens voor lang niet iedereen weggelegd. In de zeventiende eeuw kon amper de helft van de volwassen mannen lezen, bij vrouwen lag dit nog een stuk lager. De massale productie van teksten die door de boekdrukkunst mogelijk was, versnelde het alfabetiseringsproces wel, vooral door de combinatie met beter onderwijs voor grotere groepen kinderen. Wie succes wilde hebben in de samenleving moest geletterd zijn.

Ook populaire teksten
Boeken uit Leiden waren tot het einde van de achttiende eeuw meestal geschreven in het Latijn, de internationale taal van de wetenschap. Boeken in het Nederlands waren ver in de minderheid, om maar te zwijgen over andere

moderne talen. Toch zijn er ook al uitgevers die zich bewust waren van de noodzaak hun fondsen diverser te maken en een breder publiek aan te spreken. Het beste voorbeeld daarvan is Pieter van der Aa, actief rond 1700. Hij was universiteitsdrukker maar gaf ook populaire teksten uit over reizen naar verre landen en vertalingen van Latijnse bestsellers. Het is wel opvallend dat Van der Aa nooit aan een krant is begonnen, want hij had het vak geleerd bij Daniel van Gaasbeeck in de Nieuwsteeg, die in 1686 was begonnen met de uitgave van de ‘Ordinaire Leydse courant’. Kennelijk was de markt daarmee zo goed als verzadigd.

Paul Hoftijzer is emeritus hoogleraar Boekgeschiedenis

Maar eh... *Mare* schrijft toch gewoon wat de universiteit wil?

En nog zes domme vragen over het Leids universitair weekblad

Frank Provoost

Regel één van de journalistiek luidt: domme vragen bestaan niet. Daarom stellen we er zeven over het Leids universitair weekblad *Mare*. Bijvoorbeeld: waarom zou een universiteit betalen voor haar eigen slechte nieuws?

1. Waarom heeft de Leidse universiteit een eigen krant nodig? Daar gebeurt toch niets?

Pardon? Daar gebeurt juist hartstikke veel. Het is een intellectueel broeinest waar 35 duizend studenten en zesduizend medewerkers zich bezighouden met alle mogelijke soorten kennis: van kleitabletten tot K-pop, van de oerknal tot meerkoeten die nesten bouwen van mondkapjes. In die steeds verder uitdijende gemeenschap liggen de verhalen voor het oprapen.

2. Maar wacht even, de universiteit heeft toch een even snel uitdijende afdeling voorlichting en communicatie die dat kan doen?

Dat klopt, maar voorlichters zijn er – begrijpelijkerwijs – om de glorie en de eer van de universiteit te benadrukken. Zij schrijven niet over dingen die minder goed gaan.

3. Wat gaat er allemaal mis dan?

De immense kamernood onder studenten, wetenschapsfraude, ontspoorde ontgroeningen, instituten waar een angstcultuur heerst, draaideurdocenten die van het ene flexcontract naar het andere hobbelen, Minervanen die op in de gracht zwemmende studenten schieten, klokkenluiders die vergeefs misstanden melden en daarna worden vernalen, de pechgeneratie die gebukt gaat onder groeiende studieschuld, mentale problemen en klimaats-tress. Nog meer voorbeelden?

4. Maar eh... *Mare* schrijft toch ook gewoon wat de universiteit wil?

Nou, nee hoor. De redactie is onafhankelijk en kan over alles kritisch verslag doen. Dat is ook afgesproken met het college van bestuur en vastgelegd in een redactiestatuut.

5. Huh? Maar waarom zou een universiteit in vredesnaam betalen voor haar eigen slechte nieuws?

Omdat uitgerekend aan de universiteit alles draait om kennis en de uitwisseling van ideeën. De academie is geen multinational waar woekerwinsten heilig zijn en de communicatie beperkt moet blijven tot een fonkelende glossy waarin uitsluitend lof en bewondering klinkt voor alle topprestaties. De belangrijkste taak van de universiteit is: studenten opleiden tot kritische denkers. Daarbij is zelfreflectie onontbeerlijk. Zeker aan het zogeheten *praesidium libertatis* (bolwerk der vrijheid) is het niet meer dan vanzelfsprekend dat het bestuur onafhankelijke journalistiek ondersteunt, een breed debat met een veelvoud aan opinies aanmoedigt en altijd bereid is verantwoording af te leggen over het beleid... én eventuele blunders.

Eerste *Mare*. 11 augustus 1977. Collectie UB Leiden.

6. Zoals?

De 371 slimme camera's die in alle gebouwen werden opgehangen zonder studenten en medewerkers daarover te informeren én zonder de benodigde digitale beveiliging en benodigde privacy-voorwaarden op orde te hebben. Onze onthulling over #cameragate leidde naast grote onrust ('ik trok mijn wenkbrouwen op', zei de minister van Onderwijs) ook tot protesten in Leiden en Den Haag. Hoewel het bestuur aanvankelijk sputterde over 'onjuiste berichtgeving', bevestigde een onafhankelijk onderzoek onze bevindingen. De camera's zijn uitgezet.

7. Dus jullie zoeken voortdurend naar onheil?

Integendeel. Onze verhalen zijn juist ook een belangrijke verbindende factor. De universiteit is namelijk een nogal versplinterde verzameling van losse satellieten die her en der over Leiden en Den Haag zijn verspreid. Al die faculteiten en instituten weten niet zo gek veel van elkaar. Via *Mare* kunnen ze elkaar leren kennen. Rechtenstudenten ontdekken dat hun hoogleraar ook advocaat is van een gevangene die al twintig jaar zonder enige vorm van proces (of zelfs maar aanklacht) vastzit in Guantanamo Bay. Een generatie

die Christ Interne en Externe Voorlichting al naar wij hopen een zeer goede en vruchtbare samenwerking met MARE hebben afgevoerd. En dat kan helpen op een uitnodigende manier van de universiteit te spreken, om een beter en zelf te behouden. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit.

Van de hak op de mare-tak

Op het moment dat dit wordt geschreven, is het nog weliswaar vroege, in de gang van het studietoelatingen maar een scherpzinnig verhoor. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit. Het kan ook helpen om een beter beeld te krijgen van de universiteit.

Van alles over de introductiedagen, pag. 7, 8, 9 en 10
Stapsgewijs doorgaan met wetenschapsvoorlichting, pag. 3

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Prof. Kuonen neemt geen blad voor de mond, pag. 5

Foto: eigen archief.

“Als je het goed doet, vertel je verhalen die anders niet waren verteld. Je informeert de burgers en je hebt een controlerende taak. Als wij er niet zouden zijn, zou de democratie minder goed functioneren”

Brian van der Bol,
Omroep West

Column Annemiek Ruygrok

Foto: Ben Ruygrok.

Pietje Bell

De sfeer op de redactie van het in de jaren zeventig nog zelfstandige *Leidsch Dagblad* was Pietje Bell-achtig. Hoewel er bevlogen journalistiek werd beoefend, heerste er veel vrolijkheid. Zo kon waarnemend hoofdredacteur Cees Rotteveel in een jolige bui wel eens over de overloop van het redactielokaal fluitend een rondje fietsen. Vanaf daar 'testte' kunstredacteur Pieter C. Rosier met een zekere regelmaat de brandslang, alles en iedereen onderspuitend. Niettemin werd er aan de Witte Singel hard gewerkt.

Iedereen had er een klusje bij: kunstredacteur Rosier versloeg ook het dagelijkse politierapport, redacteur Henriëtte van der Hoeven 'deed' mode. Eindredacteur Koos Post hield zich bezig met de autopagina en chef binnen-, buitenland en economie (bibueco) Bram van Leeuwen vulde de visrubriek. Stadsredacteur Bert van Dommelen verzorgde de filmpagina. Toen hij naar het *Algemeen Dagblad* vertrok, vroeg hij mij of ik dat bijbaantje wilde overnemen. Dat leek me, broekie op de bi-bu-ecoredactie, een welkome afwisseling van het 'harde' nieuws.

Maar het was niet altijd aangenaam om in een lege bioscoop de 'Leidse première' bij te wonen. Gruwel- en horrorfilms waren al helemaal niet mijn ding.

Toen 'The Exorcist' in Leiden kwam, vroeg ik collega buitenlandredacteur Jan van Wieringen of hij mee wilde. Voor iemand die de tekenfilm 'Kuifje en het haaienmeer' al buitensporig eng vond, was dit namelijk de ultieme uitdaging. Jan ging mee, en omdat ik de helft van de film met mijn ogen dicht zat, hielp hij me na afloop een fatsoenlijke recensie te schrijven.

De vrijdag erna had ik avonddienst. Met Jan. Wilde je 's avonds de redactie op, dan moest je door de schaars verlichte handelsdrukkerij, een 'spooky' hal vol machines en bizarre schaduwen. Vlakbij de redactie stond de koffie-automaat. En daar nam ik eerst een kopje koffie.

Maar ik had de knop nog niet aangeraakt of er schoot een gestalte tevoorschijn, die luid 'boe' riep. Nog met The Exorcist in het achterhoofd, stond ik trillend naar adem te happen. Grijnzend om zijn actie, stond Jan voor me.

Desondanks heb ik nog een tijd plezierig met hem gewerkt. Totdat hij met zijn vriend Raoul vertrok naar Venezuela. Om later, als een van de eerste aids-slachtoffers, veel te vroeg te sterven. Het tijdperk Pietje Bell was daarmee voorgoed voorbij.

Annemiek Ruygrok is oud-redacteur van het Leidsch Dagblad

Een nieuwe ‘Courante inde nederduijtsche Tale’

Esther Baakman

De Ordinaris Leidse Saturdayse Courant. 1686. Collectie UB Leiden.

Leiden was een laatkomer op de Nederlandstalige nieuwsmarkt. In de academiestad hielden drukkers zich liever bezig met het drukken van wetenschappelijke teksten dan met het uitgeven van kranten – een hectische bezigheid die niet per se veel geld in het laatje bracht. Voor gedrukt nieuws waren Leidenaren dan ook afhankelijk van kranten van elders, die dankzij de dynamische nieuwscultuur en de goede (water)verbindingen in de Republiek meestal nog op de dag van publicatie in Leidse boekhandels en drukkerijen verkocht werden.

Nieuws uit heel Europa
Een kleine zeventig jaar na het verschijnen van de eerste gedrukte kranten in Amsterdam in 1618 kwam daar verandering in. Op 4 maart 1686 verwierf Daniël van Gaasbeeck, drukker en boekverko-per van voornamelijk academisch werk aan het Rapenburg, toestem-ming van het stadsbestuur om in Leiden ‘een Courante inde neder-duijtsche Tale’ te drukken en uit te geven. Al een paar weken later – op 30 maart – verscheen het eerste nummer onder de titel ‘Ordinaris Leidse Courant’ en vanaf dat moment konden geïnteresseerde

lezers drie keer per week kennis nemen van nieuws uit heel Euro-pa, en overzee, in een in hun eigen stad gedrukte Nederlandstalige krant. De focus van deze ‘Leydse Courant’ lag, net zoals bij kranten in andere steden, op buitenlands nieuws – vooral oorlogsnieuws en het komen en gaan van ambassa-deurs en diergelijke aan de Euro-pese hoven en/of in de diplomatie, en handels- en scheepsverkeer en in toenemende mate ook koloni-aal nieuws. Binnenlandse zaken kwamen vrijwel niet aan de orde, omdat dit het risico van censuur met zich meebracht.

Correspondenten
Het late begin van de Leidse pe-riodieke pers had ook voordelen. Van Gaasbeeck kon in de markt stappen met kennis van zaken, met kennis over wat werkte en wat niet, en – heel belangrijk – met een bestaand netwerk van corres-pondenten en bronnen. Om aan nieuwsberichten te komen hadden courantiërs zoals Van Gaasbeeck en zijn opvolger Jacob Huysduy-nen verschillende mogelijkheden, die veelal tegelijkertijd gebruikt werden. Op de belangrijkste plaat-sen hadden krantenmakers – soms betaalde – contacten (correspon-denten *avant la lettre*) die hen per brief op de hoogte hielden van gebeurtenissen in de regio. Ook concurrerende kranten binnen en buiten de Republiek waren een belangrijke bron van informatie, bijvoorbeeld uit Duitsland. Tot slot bleef mondelinge overlevering relevant: terugkerende kooplieden of zeelieden brachten interessante nieuwtjes mee uit verre landen.

1 à 2 stuivers
De opkomst van de gedrukte krant betekende dat nieuwsberichten sneller werden verspreid en informatie meer en meer gestandaardiseerd werd. Met komst van een eigen krant, kregen de Leidenaren toegang tot grotendeels dezelfde informatie als de Amsterdammers, Hagenezen of zelfs Utrechters. Bovendien was informatie over de meest recente politieke ontwikkelingen in Europa niet meer voorbe-houden aan een goed ingevoerde en welgestelde elite, maar kon een ieder met het vermogen tot lezen zich thuis of in de boekwinkel laten informeren over de stand van zaken voor het luttele bedrag van 1 of 2 stuivers. Dit leidde tot een groei in de populariteit van de krant en tot een voorzichtige democratisering van het nieuws.

Van oud naar nieuw
Met zijn goede netwerk als basis was Daniël van Gaasbeeck in staat om al in het eerste nummer twintig berichten op te nemen uit Europese steden als Rome, Turijn, Brest, Stockholm, Kopenhagen, Celle, Londen, en Regensburg. Het nieuws werd geordend van oud naar nieuw, wat er in de praktijk op neerkwam dat het nieuws van het verste weg bovenaan stond, want dat deed er per koets, boot, of bode het langst over om Leiden te bereiken.

Ondanks het succesvolle eerste nummer liet de courantier zijn lezers weten dat het in de toe-komst nog beter zou worden: ‘Alsoo met d’eerste maal alle mijn Correspondentie nog niet waaren ingekomen, soo sullen de Liefheb-bers vinden dat vervolgens mijn Nouvelles sullen vermeerderen en verbeteren.’ Lezers uit Leiden kon-den vanaf nu drie keer per week hun hart ophalen aan het meest recente buitenlandse nieuws.

Esther Baakman is historicus

Podcast. Leiden en volgen

De dans van de lokale journalistiek

Hoe is het nou echt gesteld met de lokale journalistiek? Sarawitia Franken en Sara Visser weten het. Zij interviewden voor hun mas-terscriptie bijna alle professionele lokale journalisten in Leiden. In deze eenmalige podcast gaan ze, samen met hun scriptiebegeleider Jaap de Jong, in gesprek over de opvattingen van lokale journalis-ten en de toekomst van de Leidse journalistiek.”
Productie podcast: Luka Schriel en Willem van Rooijen

Journalist Reanne van Kleef volgt al jaren de sport in de Leidse regio. Sinds 2016 doet ze dat voor omroep Sleutelstad. Hoe is het om op lokaal niveau sportjourna-listiek te bedrijven?

“‘Normale’ mensen kijken vandaag naar de Tour de France of Formule 1. Bij de sportredactie van Sleu-telstad houden we vandaag het NK bowlen o16, EK roeien o23 en het NK biljart in de gaten, omdat er Leidenaren met serieuze medaille-kansen aan meedoen.” Dat schreef ik een keer op Facebook toen ik op drie verschillende apparaten wed-strijden volgde. Wat mij betreft een heerlijke invulling van de vrije zondagmiddag.

Van topsport tot breedtesport
Als sportverslaggever ben je natuurlijk geïnteresseerd in grote sportwedstrijden, maar als lokale verslaggever is het extra bijzonder om ‘onze’ sporters op de voet te volgen. Je hebt een band met ze

opgebouwd, je krijgt regelmatig foto’s doorgestuurd van trotse ou-ders, je leeft met ze mee, je stuurt ze even een appje na een overwin-ning of teleurstelling en vraagt of ze er de volgende dag over komen vertellen in de sportuitzending.

In 2012 startte omroep Sleu-telstad, met presentator Teun de Reede, voor het eerst met het sportprogramma Sport071. Nadat het enkele jaren uit de lucht was geweest, had ik in 2016 de eer het programma nieuw leven in te blazen. Elke werkdag tussen 18.00 en 19.00 uur.

‘Is er wel genoeg over sport in de Leidse regio te vertellen om daar vijf uur per week mee te vullen?’ Die vraag kreeg ik regelmatig. Mijn antwoord: met gemak! Van topsport tot breedtesport, van het politieke nieuws over een nieuwe ijshal tot de opening van een bas-ketbalveldje in de wijk. Er gebeurt zoveel, elke week opnieuw.

Achilles-Sparta: 2-1

De eerste officiële voetbalwedstrijd in Leiden

Berry Dongelmans

Voetbal is tegenwoordig volkssport nummer 1. Een lange voorgeschiedenis heeft deze sport niet, afgezet tegen bijvoorbeeld schaatsen, tennis of ‘racketspel’. Pas in het midden van de negentiende eeuw kwam het voetbal zoals wij dat vandaag de dag kennen, overgewaaid uit Engeland. In Leiden vond pas in 1890 een eerste officiële voetbalwedstrijd plaats.

Het trappen tegen een bal met de voet kent een langere voorgeschiedenis dan het huidige voetbal. Die vorm van balletje trappen zien we al ver voor de negentiende eeuw in diverse landen. In Engeland werd het begin negentiende eeuw een volkssport voor met name arbeiders. Men speelde dit baltrappen vaak in grote groepen, hetgeen nogal eens uitliep op vechtpartijen.

Naderhand speelden ook de studenten op privéscholen als Oxford en Cambridge het spel. Daar zijn langzaam maar zeker de spelregels vastgelegd, waaronder de nog altijd bestaande ‘buitenspelregel’ en het aantal spelers per ploeg: elf.

Van Engeland naar Nederland
In ons land werd het voetbalspel aanvankelijk ondergebracht bij verenigingen die ook cricket speelden. In 1879 had Haarlem de primeur met de oprichting van de eerste afzonderlijke voetbalvereniging, de Haarlemsche Football

Club (HFC). In 1887 volgde Amsterdam met de ‘Voetbal-Vereeniging Amsterdam’. Op 3 juni 1890 schreef het *Leidsch Dagblad* dat de Utrechtsche Cricket- en Voetbal Vereeniging ‘Hercules’ de dag ervoor haar derde wedstrijd van dit seizoen heeft gespeeld tegen de Leidse Cricket- en Football-club ‘Achilles’. Hercules won met twee runs en zeven wickets. Ze speelde dus cricket en nog geen voetbal. Drie jaar later op 14 februari 1893 schrijft dezelfde krant dat de Utrechtse cricketclub Sphaerinda samen met Leiden a.s. woensdag op het Malieveld in Den Haag een voetbalwedstrijd houdt.

Eerste officiële wedstrijd
De eerste echte voetbalwedstrijd wordt aangekondigd in het *Leidsch Dagblad* van 22 maart 1890: ‘Zondag 23 maart zal alhier de eerste voetbalwedstrijd plaats hebben tussen de Leidsche cricket- en footballclub “Achilles” en de Rotterdamsche cricket- en footballclub “Sparta”. Voor Sparta

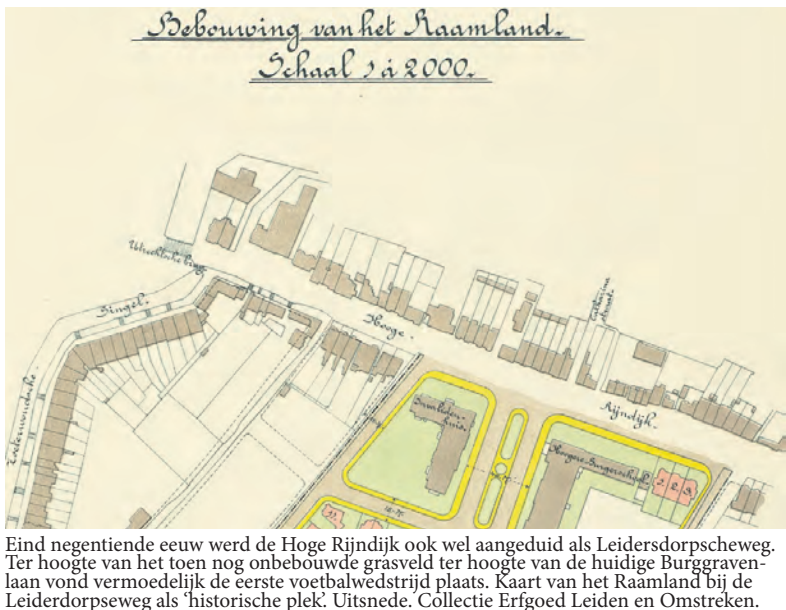
Het eerste van Ajax ca. 1895. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

worden de elf spelers bij name opgesomd. In de krant van 25 maart stond een kort verslag: ‘Gisternamiddag heeft op het Raamland bij onze gemeente een voetbalwedstrijd plaats gehad tusschen de Leidsche Cricket- en Football-club “Achilles” en de Rotterdamsche Football-club “Sparta”, de eerste die ooit hier ter stede is gespeeld. Leiden heeft de overwinning behaald met 2 goals tegen 1, hetgeen geen onbelangrijk feit is, als men bedenkt dat het voetbalspel hier dezen winter pas zijn intrede heeft gedaan. Ondanks het weinig aantrekkelijke, dat het weder aanbood, sloeg een talrijk publiek van de Leiderdorpschen weg af, dit bij uitstek vermakelijke schouwspel gade.’

Langzame groei
Vanaf dat jaar begint de belangstelling voor voetbal langzaam toe te nemen en zien we regelmatig aankondigingen en verslagen in de Leidse kranten. Zo schreef het *Leidsch Dagblad* op 5 november 1891 over het treffen tussen het tweede elftal van de Leidsche Cricket- en Footballclub ‘Achilles’ en het eerste ‘eleven’ van de Haagse Footballclub ‘Hercules’ onder meer dat het een alleraardigste wedstrijd was. Ze vond plaats om half twee ’s middags op het Raamland buiten de Hogevoerdschoorpoort en er waren zeer veel toeschouwers die ‘niet konden nalaten meermalen hunne goed- of afkeuringen te kennen te geven.’ Uiteindelijk won Hercules, wat de spelers van deze club eigenlijk niet hadden verwacht, getuige het luide

gejuich dat zij aanhieven ‘toen de umpires met hunne fluitjes het einde van den strijd verkondigden, en hetwelk niet verstomde, voordat de trein hen eenige minuten van het Leidsche station verwijderd had.’

Naast Achilles (in 1916 omgedoopt tot U.V.S.: Uit Vriendschap Saam) verschijnen er ook andere voetbalclubs op het Leidse toneel zoals de Leidsche Cricket- en Voetbal-Vereeniging ‘Ajax’ (1892) en Leidsche Studenten-Cricket en Voetbal-vereeniging (1894). De eerstgenoemde club had een eigen voetbalveld aan de Rijnsburgerweg, ingang laantje naast Vila Pomona.

Eind negentiende eeuw werd de Hoge Rijndijk ook wel aangeduid als Leiderdorpscheweg. Ter hoogte van het toen nog onbebouwde grasveld ter hoogte van de huidige Burggravenlaan vond vermoedelijk de eerste voetbalwedstrijd plaats. Kaart van het Raamland bij de Leiderdorpscheweg als ‘historische plek’. Uitsnede. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

‘Historisch Zwaardvechten’
Je moet alleen de tijd hebben om het op te halen. En daar knelt het nog wel eens bij een vrijwilligersorganisatie. Je hebt enthousiaste mensen nodig. In 2016 was ik zo’n enthousiasteling met een extreem uit de hand gelopen hobby. Zeven dagen per week was ik er mee bezig. Ik werd ondergedompeld in de Leidse sportwereld en binnen no-time had ik een enorm netwerk en maakte ik de leukste dingen mee.

Zo heb ik meegedaan aan een toernooi van ‘Historisch Zwaardvechten’ en mocht ik rolstoelrugbyen. Grote sporters van nu en weleer heb ik gesproken, zoals Joop Zoetemelk, Ruud Gullit, Kjeld Nuis en Magnus Carlsen. Ik heb talenten geïnterviewd die inmiddels meedoen met de wereldtop en ik heb ‘Leidse’ olympische medailles vastgehouden. Langs de lijn gestaan terwijl landskampioenschappen werden behaald en in de kroeg een Nederlands kam-

Sportjournalistiek. Het leven van een lokale sportverslaggever

‘Formule 1? Geef mij maar het NK bowlen onder 16 jaar!’

Reanne van Kleef

Journalist Reanne van Kleef interviewt een jonge sporter tijdens de Joop Zoetemelk Classic 2017 (foto: J.P. Kranenburg).

pioen biljart opgewacht. Gezien hoe ouderen met veel plezier aan het ‘balkonbewegen’ zijn en hoe vrijwilligers zich met hart en ziel inzetten voor hun vereniging. En dat allemaal in Leiden of buurgemeenten.

Verbinden
Het is dus vooral heel leuk om lokale sportverslaggever te zijn, maar het is ook een belangrijke taak. Naast dat een lokale omroep een ‘waakhond’ van de lokale democratie moet zijn, denk ik dat we ook de functie hebben om mensen te betrekken bij hun eigen leefomgeving. Daar is sport een goed thema voor.

In Leiden sporten wekelijks 30.000 mensen bij een sportvereniging. Als je naar de hele Leidse regio kijkt, is dat aantal waarschijnlijk twee keer zo hoog. Daar komen nog eens duizenden supporters en vrijwilligers bij. En laten we ook de ongebonden sporters niet vergeten. Sport verbindt. Er zijn veel

mooie initiatieven en prestaties die een podium verdienen. Juist daar is een lokaal medium uitermate geschikt voor.

Ook is een interview met de lokale omroep of een lokale krant waardevol voor jonge sporters. Vaak is het de eerste keer dat ze in aanraking komen met ‘de media’. Het is een goede leerschool voordat ze worden losgelaten in de grote, soms wat onaardigere, wereld.

Bij Sleutelstad heb ik mijn enthousiasme over kunnen dragen op nieuwe mensen die de sportredactie inmiddels grotendeels dragen. Ik hoop dat er in Leiden, ook bij andere media, nog lang verslaggevers zijn met een hart voor de sport in de regio. Want dat verdienen al die mensen die zich op verschillende manieren elke dag weer inzetten voor de sport.

Levina Westerbaan: de stille kracht achter de *Leydse Courant*

Hoe de *Leydse Courant* onder vrouwelijk bewind moderniseerde

Emma de Man en Olga van Marion

Het beste wat een vrouw met ambitie in de vroegmoderne tijd kon overkomen, was dat haar man kwam te overlijden. In dat geval mocht ze namelijk het familiebedrijf overnemen. Zo ook Levina Westerbaan. Toen haar man, Anthonij de Klopper, in 1771 overleed, kwam de *Leydse Courant* in haar handen. Wat gebeurde er eigenlijk als een vrouw in de achttiende eeuw een vrouw aan het roer kwam te staan van een grote regionale krant?

Wat voor veel vrouwen uit de geschiedenis geldt, is ook hier van toepassing: over Westerbaans leven en werk is weinig bekend. Lange tijd is weinig aandacht besteed aan weduwe-uitgeefsters. Toch waren deze vrouwen zeer actief, vooral binnen familiebedrijven.

Innovaties

Tijdens Westerbaans activiteiten als uitgeefster, van 1772 tot circa 1807, is de krant met zijn tijd meegegaan. Zo begon Westerbaan met abonnementen, moderniseerde ze het titelvignet en nam ze nieuwe redacteurs aan. De Encyclopedie van Nederlandstalige Tijdschriften (ENT) vermeldt verder dat het formaat van de krant in 1780 groeide van twee naar vier pagina's.

Dit betekende overigens niet dat het aantal nieuwsberichten toenam. De courant bevatte doorgaans slechts één pagina nieuws. De andere drie bladzijden stonden bomvol advertenties, zelfs tot in de marges, van zeer uiteenlopende aard. Zo stond in de krant van 31 maart 1780 het bericht dat de postwagen in Antwerpen weer ging rijden en werd op 16 juni van datzelfde jaar een beloning uitgeschreven voor een vermiste brief. Hoe meer advertenties hoe beter, want die leverden zes stuivers per regel op. Hiermee moest Westerbaan het jaarlijkse recognitiegeld bijeen zien te sprokkelen.

Gezond bedrijf

Over het persoonlijke leven van Levina Westerbaan weten we nog weinig. Ze werd gedoopt op 23 juli 1732 in Leiden. Met haar man woonde ze naast of boven de drukkerij op de hoek van de Breestraat en de Plaatsteeg. Daar kreeg ze enkele kinderen met hem. Uit archiefstukken van Erfgoed Leiden en Omstreken blijkt dat de familie hier nog woonde tijdens het huwelijk van zoon Felix, die zich in 1780 bij het familiebedrijf voegde. Financieel moet het haar goed zijn gegaan. Zo kon Westerbaan jaarlijks het recognitiegeld betalen en de *Leydse Courant* laten uitgroeien tot een gezond bedrijf met meerdere medewerkers. In 1785 heeft ze zich trots laten portretteren door de reizende portretschilder Rienk Jelgerhuis, met een exemplaar van haar eigen krant in de hand. Een ander blijk van Westerbaans welvaart is haar buitenplaats 'Bui-

tenrust', gelegen tussen de huidige Magdalena Moonsstraat en de Schelpenkade. Zij had dit stuk land, dat sinds 1728 in de familie was, geërfd en er waarschijnlijk aanvankelijk een deel van afgestaan. Vervolgens heeft zij de grond in 1790 weer aangekocht, waarna ze het gebied flink uitbreidde. Een plattegrond uit 1794 laat zien hoe groot het gebied dat Westerbaan beheerde precies was. In 1906 is de buitenplaats afgebroken.

Kruitramp

Het ongeluk dat de stad Leiden trof op 12 januari 1807 was ook een ramp voor Westerbaans bedrijf en voor haar persoonlijk leven. Toen om kwart over vier 's middags op het Steenschuur een kruitschip ontplofte, lag een groot deel van de binnenstad in puin. In de Breestraat waren het 'Comptoir en Courant Drukkerij geheel en al in duigen gebracht'. Westerbaan over-

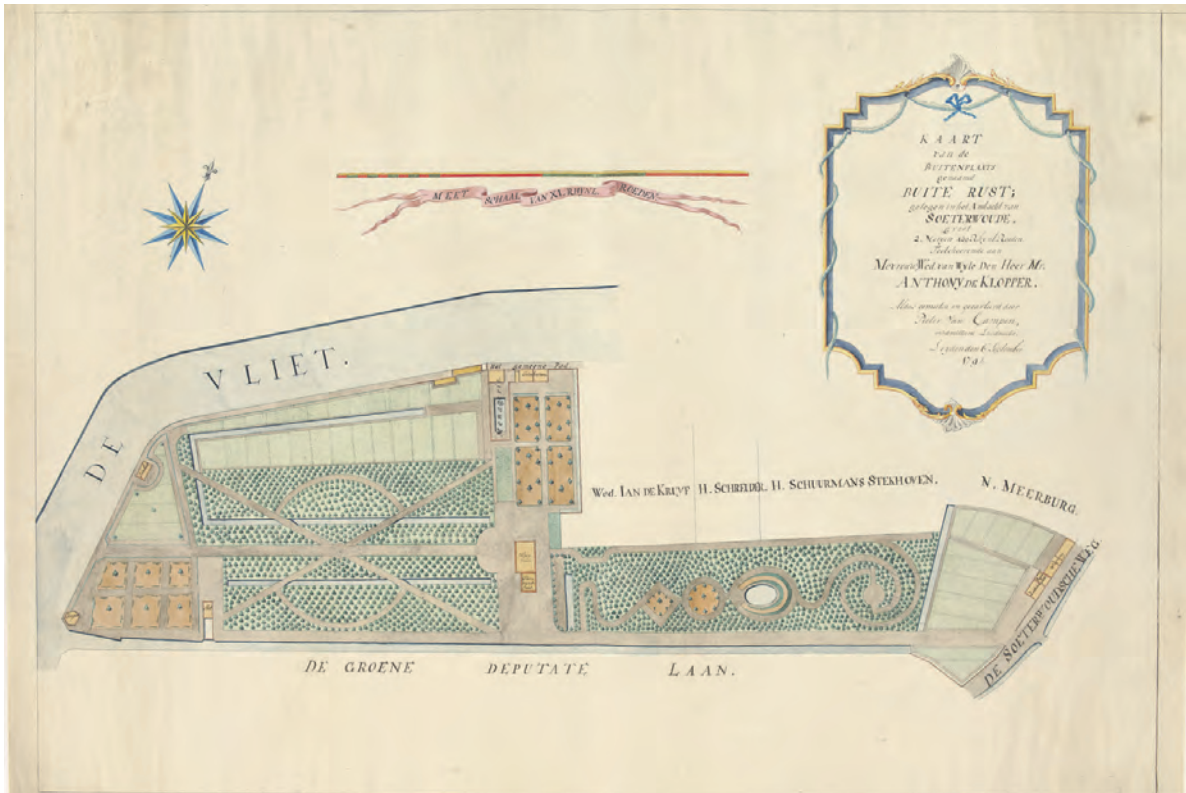
Portret van Levina Westerbaan. Rienk Jelgerhuis, 29 augustus 1785. Collectie Museum De Lakenhal, Leiden.

Overname

Om uitgeefster van de *Leydse Courant* te worden, moest Levina Westerbaan nog wel een hindernis overwinnen. Haar man had namelijk in zijn testament niet vermeld dat zij de courant zou overnemen. Boekhandelaar Cornelis van Hoogeveen, oprichter van het genootschap 'Kunst wordt door arbeid verkregen', zag zijn kans schoon. In plaats van de tot dan toe gebruikelijke 1000 gulden bood hij 5000 gulden als recognitiegeld, de jaarlijkse vergoeding die aan het stadsbestuur betaald moest worden voor het exclusieve recht de krant te mogen uitgeven. Westerbaan wist hem te overtroeven met 8375 gulden. Dat zij zo veel moeite deed om de courant binnen de familie te houden, geeft aan hoe belangrijk deze voor haar was.

leed korte tijd later, op 7 februari, waarschijnlijk ten gevolge van haar verwondingen.

Emma de Man is bachelorstudent Nederlands. Olga van Marion is universitair docent Historische Letterkunde

Kaart van de gronden van buitenplaats 'Buitenrust'. Pieter van Campen, 1791. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

“Heel soms heb je een journalistieke productie gemaakt die gewoon direct tot aantoonbaar resultaat leidt. Dat is een mooi gevoel, dat je ziet: doordat ik dit heb opgeschreven, is het leven van die persoon of die gemeenschap er beter op geworden. Er is hier iets opgelost”

Binnert-Jan Glastra, Leidsch Dagblad

Foto: Ruud Sep.

Onderzoek. Genderneutrale taal nog niet normaal bij Leidse nieuwsmedia: “Goed om over na te denken”

Romee van der Heijden

Naast genderneutrale toiletten en de mogelijkheid om met een ‘X’ aangeduid te worden in je paspoort, is ook ons taalgebruik op de schop genomen om inclusiever te worden. Hoe spelen Leidse nieuwsmedia in op deze maatschappelijke taalverandering? Journalisten gebruiken nauwelijks genderneutraal taalgebruik, maar geven aan wel behoefte te hebben aan gezamenlijke richtlijnen. Dat blijkt uit scriptieonderzoek van de Universiteit Leiden.

Afbeelding: Maicon Fonseca Zanco via Pixabay.

Journalistiek en taal gaan hand in hand. Daarom was het interessant om te onderzoeken hoe Leidse journalisten omgaan met genderneutraal taalgebruik. Elf journalisten die werkzaam zijn bij nieuwsmedia uit Leiden en omstreken hebben in interviews verteld over hun ervaringen met genderneutraal taalgebruik.

Ver-van-mijn-bed-show
Deze journalisten blijken zelden de genderneutrale voornaamwoorden ‘hen’ en ‘die’ te gebruiken in hun berichtgeving. De kwestie lijkt voor hen nog een ver-van-mijn-bed-show. Onder andere Maarten Koop, hoofdredacteur van het *Leids Nieuwsblad*, vindt het belangrijk om daar eens verandering in te brengen: “Binnen ons bedrijf is het nog niet echt een issue geweest. Misschien is het juist wel goed om daar überhaupt eens over na te denken.”

Ondanks dat ze nauwelijks genderneutraal taalgebruik toepassen, zijn alle journalisten het met elkaar eens: mocht iemand de voorkeur geven aan genderneutraal taalgebruik, dan is het vanzelfsprekend dat dit gebeurt zoals diegene dat wil. Het me-

De woorden ‘hen’ en ‘die’ zijn gangbare woorden in de Nederlandse taal. ‘Ik geef koffie aan hen’ en ‘de auto die te hard rijdt’. ‘Hen’ en ‘die’ zijn ook bruikbaar als genderneutrale voornaamwoorden, ter vervanging van ‘hij’ of ‘zij’. In dat geval wordt verwezen naar een non-binair persoon: iemand die zichzelf man noch vrouw voelt. In de Nederlandse taal zijn geen afspraken gemaakt over het gebruik van genderneutrale voornaamwoorden, met als gevolg dat deze woorden verschillend worden gebruikt.

rendeel van de journalisten vindt overigens dat de persoon dit zelf ter sprake moet brengen. Rudo Slappendel, hoofdredacteur van *Unity* zegt hierover: “Het is voor mij wel een vanzelfsprekendheid. Wij gaan er zeker in mee, maar ik ga er niet geforceerd naar op zoek. Het moet op je pad komen.”

Ongemakkelijke woorden
Volgens de geïnterviewde journalisten staat genderneutraal taalgebruik nog in de kinderschoenen. “‘Hen’ en ‘die’ zijn beide nog even onwennig”, zegt Slappendel over de genderneutrale voornaamwoorden. Daarom zien sommige journalisten het als een oplossing om personen bij

hun naam en functie te noemen om die ‘ongemakkelijke’ woorden te vermijden. Het is namelijk de taak van een journalist om ervoor te zorgen dat een tekst lekker leest. Daarnaast staan de journalisten open voor gezamenlijke richtlijnen over genderneutraal taalgebruik. Volgens hen kunnen zulke richtlijnen deze ‘ingewikkelde’ taalkwestie iets makkelijker maken.

Romee van der Heijden is masterstudent Journalistiek en Nieuwe media

“Deze discussie speelt in de maatschappij en ik vind dat je dit als journalist moet volgen”

Jeroen Haarsma,
Leidsch Dagblad

Foto: Mediahuis.

“Mijn lijn zou zijn dat ik gewoon eenieder aanspreek of omschrijf zoals die persoon omschreven of aangesproken wil worden”

Coen Polack,
chef Leidsch Dagblad

Foto: eigen archief.

“De jeugd is zich sowieso veel bewuster van genderneutraal taalgebruik. Zij gaan ook de journalistiek in en dan wordt het een vloeiend organisch geheel”

Frank Provoost,
hoofdredacteur Mare

Foto: Sleutelstad.nl.

“Ik doe dit werk niet om mezelf bezig te houden. Ik doe het omdat ik echt een drive heb. Omdat ik merk dat ik iets goed kan presenteren en uitleggen. Dat ik het leuk vind om iets uit te zoeken en het zo te vertalen dat iedereen het begrijpt. Ik doe dat graag”

Robbert Beurse, Sleutelstad

Foto: eigen archief.

“Als we iemand interviewen die non-binair is en diegene wenst aangesproken te worden met ‘hen’, dan doen we dat”

Sebastiaan van Loosbroek,
Mare

Onderzoek. De democratische rol van de Leidse journalistiek

Leidse journalisten: doe meer dan kritisch informeren

Sara Visser

Vraag een journalist naar diens democratische taak, en het woord ‘waakhond’ zal snel vallen. Maar is dat alles? En is dat het voor-naamste? Een interviewonderzoek met 24 Leidse journalisten verkent de democratische rol van de Leidse journalistiek nu en straks.

De lokale journalistiek in Nederland is de afgelopen decennia verschaald. Ook in Leiden, waar veel media actief zijn, maar minder eigen middelen en mankracht hebben geleid tot minder kwaliteit. Zeker voor ‘Kennisstad’ Leiden een pijnlijke constatering.

Maar er lijkt ambitie om het tij te keren. De oprichting van het Leids Mediafonds in 2018 getuigt hiervan. Het aantal krantenabonnees neemt weer toe. Bovendien kan de lokale journalistiek de komende jaren rekenen op extra investeringen uit Den Haag. Omdat ‘in een goed functionerende democratie’ kwalitatief hoogwaardige journalistiek ‘onmisbaar’ is, aldus staatssecretaris Cultuur en Media Gunay Uslu. Onmisbaar: hoe precies? Wat is die democratische rol van de lokale journalistiek en waarom is die belangrijk?

Gemeenteraadsverkiezingen stembureau Hugo de Grootstraat. Foto: Hielco Kuipers.

Afhakers

De lokale democratie verkeert in zwaar weer. We herinneren ons de historisch lage opkomst bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen 2022. Tekenen van afnemend vertrouwen in de politiek, toenemende verdeeldheid en ‘afhakers’. Terwijl een goed functionerende lokale democratie juist meedoen van burgers vereist, discussie, debat en inclusiviteit. Een vorm van ‘eigenaarschap’; een ‘gemeente van’ de burger, zoals de Leidse juristen Wim Voermans en Geerten Waling de lokale democratie ontleden in hun boek *Gemeente in de genen* (2018).

Voorzichtig lijkt Leiden hier naartoe te willen werken. Dit valt bijvoorbeeld op te maken uit de Participatie- en inspraakverordening 2019 en het recentste beleidsakkoord *Samen leven in Leiden 2022–2026*. Sluit de democratische rol van de Leidse journalistiek hierop aan? Op papier kan deze worden ontleed in maar liefst

vijf verschillende journalistieke ‘functies’: informeren, de macht controleren, forum bieden voor discussies, de diverse burgers en wat hen bezighoudt representeren en ten slotte ook ze engageren en mobiliseren als er dingen moeten veranderen. Deze laatste drie functies sluiten aan bij de lokale democratie als ‘gemeente van’. Klinkt mooi, maar hoe is de Leidse journalistieke realiteit?

Luis

Interviews met 24 Leidse journalisten, van *Leidsch Dagblad*, *Omroep West*, *Omroep Sleutelstad*, *Omroep Unity*, *Leids Nieuwsblad* en Leids Universitair Weekblad *Mare*, laten zien waar het hén om te doen is. Samen vertellen ze het verhaal van de Leidse journalistiek. Zij zien hun rol vooral in termen van informeren (‘nieuws brengen’) en controleren (bij de overheid ‘de luis in de pels zijn’), blijkt uit mijn onderzoek. De drie meer ‘participatieve’ en ‘deliberatieve’ functies komen, weliswaar minder uitdrukkelijk, ook naar voren. Zo wordt het belang van het faciliteren van dialoog en debat ingezien, “maar het is wel ingewikkeld”, aldus Chris de Waard, hoofdredacteur *Omroep Sleutelstad*. Net

verbetering. Maar verbetering begint wel bij het op orde krijgen van de vaak als problematisch aangemerkte financiële situatie. Het verhaal van Maarten Koop, hoofdredacteur Leids Nieuwsblad, is tekenend: “Onze redactie is van 15 naar 2 gegaan. Wij zijn gewoon soort van in overlevingsmodus.” Meer geld en mensen zouden dan vooral ingezet moeten worden op kritische, diepgravende verhalen – de controlefunctie van de journalistiek wordt door de journalisten overwegend op één gezet. En: “Controleren sneuvelt vaak wel als eerste, omdat het veel tijd en dus geld kost”, aldus IJsbrand Terpstra (*Omroep Sleutelstad*).

Meedoen

Deze onderzoeksresultaten zijn voer voor discussie. De bestaande taakopvatting van de Leidse journalisten – met duidelijke nadruk op de informatie- en controlefunctie – lijkt te beperkt. Daarom: wéés dat discussieforum. Laat de diverse lokale gemeenschap in al haar facetten zien. En richt je pijlen op politiek engagement; stel de Leidse burgers in staat zich te mobiliseren waar dat nodig is. Zoals Chris de Waard zegt: “het is belangrijk dat mensen meedoen met wat er gebeurt in de stad.” Zo kan de Leidse journalistiek koersen op democratie.

Sara Visser is masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media

“Het *Leidsch Dagblad* moet daar zijn waar de macht is (...) Dat betekent dat je als krant daar moet zijn waar die mensen zijn die beslissingen nemen en die ideeën formuleren. Dat zijn ook heel vaak mensen die bij de universiteit, hogeschool of bij het LUMC zitten”

Wilfred Simons, *Leidsch Dagblad*

Wilfred Simons als Emma Wortelboer (eigen foto).

“Je moet eigenlijk iedereen die zijn kop uitsteekt of die macht heeft, en dat zijn politici, maar dat zijn ook andere mensen, controleren. En kijken: doe je wat je hebt beloofd dat je zou doen? Is wat je doet volgens de wet? Al dat soort vragen”

IJsbrand Terpstra,
Sleutelstad

Foto: Buro JP.

Foto: Ruud Sep.

“Ik heb ooit examen gedaan op de School voor Journalistiek en toen vroeg de examinerator: ‘Hoe bereid je je voor als je op reportage gaat?’ Toen zei ik: ‘Nou dan doe ik een kladblok en een balpen in mijn tas en dan ga ik.’ Want ik hoef niks te weten; ik mag alles vragen”

Aad Rietveld,
Leidsch Dagblad

Journalistiekdiploma. De mythe van de geboren journalist

Met Anton Lievegoed begon in Leiden de ‘dagbladstudie’

Joan Hemels

Als journalist word je geboren. Daar heb je geen opleiding voor nodig. Of toch wel? De academische studie van journalistiek komt in Nederland pas laat op gang. Wie was de eerste hoogleraar journalistiek in Leiden?

De Leidse theoloog, politicus en hoofdredacteur dr. Abraham Kuyper geloofde niet in de mythe van de geboren journalist. Hij zag de noodzaak van een journalistieke opleiding al vroeg: ‘De pers was sinds lang, en wordt steeds meer, een der groote machten die den gang van het politieke en sociale leven beheerschen; en terwijl voor elk ander vak in behoorlijke opleiding voorzien wordt, leeft de pers nog steeds à la fortune du pot, en mist goedgeordende diplomering.’ Met het beeld van het eten ‘wat de pot schaft’ legde Kuyper op 14 september 1900 in zijn anti-revolutionaire dagblad *De Standaard* de vinger op de zere plek. Kuyper hield een vlammend betoog voor de benoeming van een hoogleraar journalistiek in de juridische faculteit en zelfs de instelling van een Doctoraat voor de pers. Niet in Leiden, maar uiteraard aan de Vrije Universiteit die hij twintig jaar eerder had opgericht.

Geboren journalist

De reacties op Kuypers voorstel waren ronduit teleurstellend. De mythe dat getalenteerde journalisten geboren werden, was hardnekkig. Meende iemand dat hij roeping voor het vak had, dan bleek tijdens

der publieke opinie’ op een hoger niveau zouden tillen, sprak enkele verlichte academici eerder dan de vakbroeders aan. Zo kwam eind 1912 de Instelling voor Journalisten aan de Universiteit van Amsterdam tot stand. Voordrachten over bijzondere onderwerpen én een wetenschappelijke ‘vak-cursus’ in de journalistiek zouden journalisten die al op redacties werkzaam waren kunnen bijscholen. De derde, voor 1915-1916 geplande cursus ging bij gebrek aan belangstelling niet door. De cursisten werden eerst op zaterdagavond en daarna op vrijdagavond in de collegezaal verwacht. Ze moesten er echter ook voor zorgen dat de zaterdagedities en het zondagsblad tijdig in productie gingen. De Nederlandse Journalisten-Kring (NJK) had in 1913 aan de Rijksuniversiteit Utrecht een ‘ontwikkelingscursus’ met een praktischer opzet georganiseerd, maar ook dit initiatief was niet aangeslagen.

Leidsch Universiteits-Fonds

Hoewel Nederland zich gedurende de Eerste Wereldoorlog neutraal had opgesteld, drong het besef door dat het land en zijn journalistiek een speelbal konden worden van internationale belangentegen-

Academische opleiding journalistiek 2022

De academische studie journalistiek in Leiden maakte in 2001 een nieuwe start met de praktijkstudie Journalistiek en Nieuwe Media (JNM), een uitgebreid bijvak. Oprichter was neerlandicus Jaap de Jong, die in 2006 ook een gelijknamige master begon. Mark Deuze was daarvan van 2007 tot 2010 de eerste hoogleraar. En werd in 2011 als hoogleraar opgevolgd door Jaap de Jong. De praktijkstudie werd een minor en leidt jaarlijks 120 studenten op; de selectieve master laat 44 studenten toe. De staf van JNM (inmiddels 9 mensen) verzorgt ook journalistieke vakken in de minor Retorica, en de minor Disinformatie in Den Haag. Peter Burger en Alexander Pleijter doen onderzoek naast fakenews en factchecken en verzorgen veel onderwijs op dit gebied. Wekelijks publiceren ze een nieuwsbrief ([Nieuwscheckers.nl](https://nieuwscheckers.nl)). Jaap de Jong, Willem Koetsenruijter en Astrid Vandendaele onderzoeken met hun studenten de lokale journalistiek. De masterstudenten van JNM zijn van september 2022 tot 2023 stadsfotograaf van Leiden.

Mark Deuze was de eerste hoogleraar journalistiek in Leiden

versiteits-Fonds (LUF) leidden tot het voornemen ook op de universiteit aandacht te schenken aan de rol van de pers in de samenleving. Studenten die zouden gaan werken in ambtelijke wereld, openbaar bestuur, politiek, bedrijfsleven en advocatuur konden zo beter al tijdens de studie vertrouwd raken met de journalistiek. Hiervoor pleitte volkenrechtgeleerde prof. mr. Cornelis van Vollenhoven binnen het LUF-bestuur.

En zo sprak Anton J. Lievegoed (1880-1946) op 9 oktober 1931 zijn eerste openbare les uit. Hij deed dat als onbetaald privatdocent – niet als hoogleraar – namens het LUF. Toute La Haye ofwel iedereen die er in de journalistiek rond

Op 3 juli 1931 verscheen het bericht dat de minister van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen hem had toegelaten als privatdocent in ‘de publiciteit, pers en journalistiek’ aan de Utrechtse universiteit. Tien dagen na Lievegoed hield hij zijn openbare les – met zijn eigen achterban in de zaal.

Lievegoed werd met ingang van 1 januari 1934 benoemd tot hoofd van de nieuw opgerichte Regeeringspersdienst (RPD), voorganger van de huidige Rijksvoorlichtingsdienst (RVD). De bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken ondergebrachte RPD verleende het Leidse privatdocentschap in de ogen van zijn medestanders extra cachet. Maar tegenstanders vroegen

een proefschrift met als titel *De voorgeschiedenis van de Algemeene Landsdrukkerij*. In 1942 had hij, met strikte vermindering van voor de bezetters welgevallige passages, *De Nederlandse krant* gepubliceerd, een waardevol overzicht van de Nederlands persgeschiedenis. Lang heeft Schneiders Leidse privatdocentschap niet geduurd: tot 1952. Hij werd het eerste hoofd van de pers- en voorlichtingsdienst van de Leidse universiteit en daarna onder meer de eerste directeur van de School voor de Journalistiek in Utrecht.

Joan Hemels is emeritus hoogleraar Communicatiewetenschap

Portret van A.J. Lievegoed. Foto: F. Hisgen. Collectie IISG Amsterdam.

een training on the job wel of hij er talent voor had. De toegang tot het beroep diende vrij te zijn: journalistiek mocht geen closed shop met een getuigschrift als toegangsbewijs worden.

Kuypers argument dat beter opgeleide journalisten ‘de leiding

stellingen. Vervolgens vroeg de Volkenbond aandacht voor de gevaren van manipulatie van de openbare mening en het risico van politieke propaganda voor een onafhankelijke pers in de liberaal-democratische samenleving. Gesprekken van het bestuur van de NJK bij de Stichting Leidsch Uni-

het Binnenhof toe deed, kwam naar Leiden om te beluisteren wat de Haagse redacteur van de Nieuwe Rotterdamse Courant te zeggen had over ‘dagbladwezen en dagbladstudie’. Lievegoed betoogde weliswaar dat het bij de studie van het ‘dagbladwezen’ om een apart vak ging, maar hij vond benamingen zoals ‘perswetenschap’ of ‘dagbladwetenschap’ en zelfs ‘dagbladkunde’ nog te pretentius.

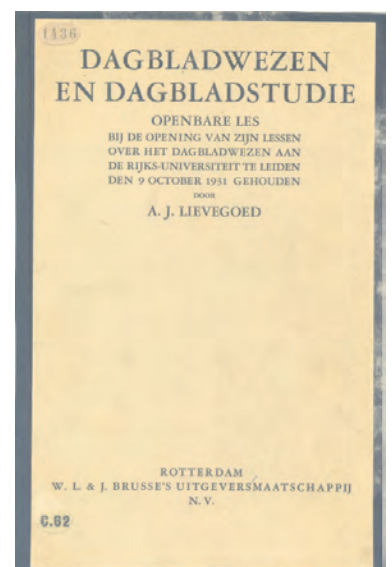
Deze bescheiden opstelling deerde de intellectuele voorhoede van zijn journalistieke vakbroeders niet: zij bejubelden de openbare les als de intocht van hun zo lang miskende beroepsbezigheden in de ivoren toren van de academie. Helaas voelde Willem N. van der Hout, de secretaris van de NJK, zich door de keuze voor Lievegoed gepasseerd.

Kon Lievegoed tegelijk privatdocent journalistiek en hoofd RVD zijn?

zich af of deze ambtelijke baan niet in strijd was met het beginsel van onafhankelijkheid van de pers. Kon Lievegoed tegelijk privatdocent journalistiek en hoofd RPD zijn?

Schneider als opvolger

De bezettingstijd maakte een einde aan Lievegoeds colleges. Handlangers van de Duitse bezetters promootten ‘dagbladwetenschap’ als variant van de Duitse Zeitungswissenschaft, maar ze kwamen niet verder dan slecht bezochte cursussen op kasteel De Cannenburch in Vaassen. Verzwakt door een verblijf in Buchenwald uit de oorlogsjaren gekomen, overleed Lievegoed op 27 juni 1946. Twee jaar later kreeg hij een opvolger in de persoon van dr. Maarten Schneider (1913-1998). Schneider was op 30 november 1939 in Leiden gepromoveerd op

Openbare les van Lievegoed. Collectie UB Leiden.

Kranten maken in tijden van internet

Coen Polack

Foto: eigen archief.

Toen ik in september 2000 op de redactie van *Leidsch Dagblad* binnenkwam was er welgeteld 1 computer met internet. Die stond in de archiefkamer, tussen de encyclopedieën, almanaks, woordenboeken, zeer exact gerubriceerde krantenknipsels en fotoafdrukken, en daar kon je – mocht je dat willen – iets opzoeken. De jongere redacteuren kwamen er al snel achter dat eigenlijk alle computers op de redactie internet hadden, maar dat de ICT-afdeling dat had uitgezet ‘om problemen te voorkomen’. Het was een kwestie van een vinkje in de Windowsinstellingen. Al gauw had iedereen internet.

Dat er op internet nieuws te vinden was, dat hadden de meeste journalisten snel door. Dat er op internet geld te verdienen was, duurde voor de uitgeverij wat langer om te beseffen.

op internet wist de nieuwsbehoefte van een deel van de lezers te bevredigen. De online advertentiemarkt en sociale media zorgden ervoor dat de inkomsten van krantenadvertenties terugliepen tot een fractie van wat die vroeger

We waren ervan overtuigd dat het misging met de krant

Tot ongeveer 2016 bleken het daardoor bijzonder zware jaren voor het *Leidsch Dagblad*. Eigenlijk voor alle regionale kranten in Nederland. Abonnee-aantallen liepen sterk terug, gratis nieuws

waren. Er zijn momenten geweest dat we ervan overtuigd waren dat het misging met de krant en dat het einde echt in zicht was. Om dat tij te keren, hebben we besloten radicaal het roer om te

Redacteur ‘Leydse Courant’ de mond gesnoerd

Rietje van Vliet

Vluchtende Hollanders zijn in Doornik in mestkuilen gestikt in de koeienstront. De *Leydse Courant* van 6 juni 1793 schrijft hier heel kort over, maar het berichtje is onmiddellijk aanleiding om de krant te verbieden. Voor een land in oorlog is slecht nieuws immers ongewenst.

Het verschijningsverbod van de *Leydse Courant* werd uitgevaardigd in een periode waarin Franse troepen oprukten naar het noorden. Naar Nederland, om daar het revolutionaire vuur te ontsteken. In eigen land hadden ze de adellijke elite reeds alle macht ontnomen en in 1793 was zelfs de koning onthoofd. Veel Nederlanders konden niet wachten op een vergelijkbare revolutie. De stadhouder en zijn kliek moesten weg. Men snakte naar democratie. Die was alleen te realiseren met hulp van de Fransen.

Maar de regenten lieten zich niet zomaar van het pluche blazen. Toch dreigden ze het onderspit te delven. Om de moraal van de regeringstroepen hoog te houden was het voor kranten verboden te schrijven over de verliezen aan Nederlandse kant. De *Leydse Courant* hield zich daar niet aan. De krant had duidelijk gekozen voor onpartijdige berichtgeving, maar tussen de regels door lees je ook dat de courантиer geen probleem had met de komst van de Franse revolutionairen.

Doorgeefluik
De *Leydse Courant* verscheen driemaal per week, op dinsdag, donderdag en zaterdag. Maar dagelijks vers nieuws was er zeker, want op de overige dagen konden Leidenaren bij andere nieuwsbladen terecht. Kranten van toen waren kleiner dan de kranten van nu: aanvankelijk alleen een voor- en achterpagina, later vier pagina's of meer. Regionaal nieuws stond er niet in omdat het risico te

groot was dat daarmee het beleid van het stadsbestuur werd ondergraven en de krant dus verboden werd. Er stonden geen illustraties in en advertenties werden na het nieuws, vlak onder elkaar geplaatst, vaak ook overdwars in de marge. Na verloop van tijd wemelde het van de *annonces*. Ze vormden het verdienmodel van de krant, zonder dat de redactie er maar iets voor hoefde te doen. De krant werd immers zo goed gelezen – de oplage bedroeg in hoogtijdagen zo'n 5000 exemplaren – dat de adverteerders van heinde en verre toestroomden.

Concurrentie
Ruim twee eeuwen kon Leiden pronken met een eigen krant. Die werkte niet alleen statusverhogend, maar bevorderde tegelijkertijd de Leidse economie dankzij de handel die door de vele advertenties toenam. Al die jaren verscheen de *Leydse Courant* met privilege van Leiden. Zelfs aan het einde van de Franse tijd, toen in Nederland het revolutionaire vuur al was gedoofd

The Morning News. Henry William Bunbury, 1772. Collectie British Museum Londen.

en de meeste kranten en tijdschriften waren verboden. Pas op 31 maart 1902 kwam er een einde aan de *Leydse Courant*. De krant kreeg last van concurrentie. Het *Leidsch Dagblad*, dat in 1860 van start was gegaan, drukte zijn oudere neefje volledig uit de markt. Weliswaar was er in 1909 een nieuwe *Leydse Courant* van start gegaan, van katholieke signatuur, maar ook die kon niet opboksen

tegen het progressievere *Leidsch Dagblad*. In 1992 ging voorgoed het licht uit op de redactie van de katholieke *Leydse Courant*.

Rietje van Vliet is neerlandicus en boekhistoricus

Anonieme satirische prent van een groep nieuwtjesjagers. ca. 1780. Collectie British Museum Londen.

Foto: Nelleke Schuurman.

“Het doel van de lokale journalistiek is om mensen zo onpartijdig mogelijk te informeren en hen aan het denken te zetten”

Hans Schuurman,
Leids Nieuwsblad

A.W. Sijthoff is de oprichter van Leidsch Dagblad en het eerste exemplaar verscheen op 1 maart 1860 en kostte toen 3 cent. Aan het eind van het eerste jaar had de krant 180 abonnees. De redactie is gecombineerd met die van Noordhollands Dagblad, Haarlems Dagblad, IJmuider Courant en De Gooi- en Eemlander. Het is een van de titels van Mediahuis Nederland. Algemeen hoofdredacteur is sinds 2020 Corine de Vries. De Leidse redactie bestaat uit 16 redacteurs. De oplage is 22.000 kranten.

gooien. We maken onze verhalen inmiddels fundamenteel *web first*. Alle journalisten werken de hele dag door aan nieuws op onze website. Gedurende de dag zijn er doorlopend online deadlines die

Behalve dat we het online-proces en het papieren proces uit elkaar hebben getrokken en in een andere volgorde hebben gezet, zijn we nog iets anders gaan doen. We meten heel nauwkeurig al het

Door online heeft de krant een nieuwe toekomst

ervoor zorgen dat we meerdere keren per dag een verse, actuele website kunnen maken. Tegen het einde van de middag begint één collega aan een avonddienst om van al deze verhalen een krant van te maken.

verkeer op de website, de hele dag door. De data die dat oplevert, is een schat aan informatie, maar ook een schat aan inspiratie.

Vroeger deden we eens in de vijf jaar onderzoek naar de wensen van onze lezers. Daar kwam dan

een dik rapport uit met allerlei interessante bevindingen en trendmatigheden, maar op individueel verhaalniveau bleef het bedienen van ‘de wil van de lezer’ een kwestie van interpretatie en onderbuikgevoel. Hooguit gestoeld op wat – snel verouderend – cijfermateriaal. Nu weten we van elk verhaal hoe vaak het gelezen wordt, hoe lang die lezers blijven lezen, wat die lezers daarvoor hebben gelezen en daarna gaan lezen, op welk apparaat ze lezen en nog veel meer.

Als redactie gebruiken we al deze informatie als inspiratie, om een indicatie te hebben welke onder-

werpen we wellicht verder moeten uitdiepen. Als uitgeverij benaderen we de cijfers met een big data-oog en leren daardoor ons nieuws beter te verkopen. Al dit inzicht heeft uiteindelijk ook direct effect op de kwaliteit van de krant, die met meer inzicht en focus elke dag wordt gemaakt en die daardoor ook een nieuwe toekomst heeft.

Coen Polack is redactiechef bij het Leidsch Dagblad

Onderzoek. Duitse propaganda in het *Leidsch Dagblad*

Nazi's zagen de waarde van betrouwbare krantenjournalistiek

Tomas Doolaar

Volledige controle over de pers: daar streefde de Duitse bezetter naar. Kranten werden propagandawerktuigen, maar onderzoek naar het *Leidsch Dagblad* tijdens de bezettingsjaren toont aan dat er werd gepogd de schijn van neutrale, informerende journalistiek hoog te houden.

Al op de dag van de capitulatie, al op 15 mei 1940 stampen Duitse laarzen door de gangen van het ANP. Een dag later is de Nederlandse krantenpers in Duitse handen. Zo ook het *Leidsch Dagblad*. Wie die krant op 16 mei opende las meerdere stukken over het Duitse leger, dat als onverslaanbaar beschreven werd. Dit idee klonk Leidenaren misschien geloofwaardig in de oren: de Duitsers hadden immers grote delen van Europa veroverd. De vormgeving van de krant deed ook niet aan als onbetrouwbaar, met de bekende blokletters en het Leidse sleutelstadwapen bovenaan pagina's vol tekst. De informatie in de krant leek dus correct en hakenkruizen of foto's van Adolf Hitler waren nergens te bekennen. Enkel de meer kritische lezer kon merken dat niet alles in orde was.

nemend', hun strategie 'niet te overtreffen' en hun tactiek 'driest' en 'energiek'. Er stonden 'kritische' analyses in de krant, maar die kwamen allemaal tot dezelfde conclusie: het Duitse leger was al zijn tegenstanders de baas vanwege een inherente superioriteit – geen woord wordt gerept over de noodzaak om Rotterdam te bombarderen om de Maas over te komen, of verassingsaanvallen op kleinere naties. De verhalen bevatten veelal feitelijk correcte informatie, waardoor de krant leek te voldoen aan zijn informerende functie, maar kleine waarheden werden gebruikt om grote leugens te vertellen. Het *Leidsch Dagblad* was een propagandakrant geworden en journalistieke gebruiken werden sluw ingezet om propagandaboodschappen te zenden.

De Duitse propagandisten gebruikten zo de vertrouwde reputatie van de krant, de 'vriend aan huis', om de overtuigingskracht van propagandaboodschappen te vergroten. Het resultaat was 'grijze' propaganda: propaganda gehuld in de illusie van betrouwbaarheid. Zo deed een journalist zelden een uitspraak waarin nazi-gedachtengoed doorklonk – zulke boodschappen

werd afgedrukt vermengden de propagandisten met feitelikheden. Ze bleven ook gebruik maken van bronnen, ondanks dat die exact zeiden wat zij opdroegen.

Lang niet iedereen zal een dergelijke 'grijze' propagandakrant geloofd hebben, maar in een tijd waarin de waarheid ongrijpbaar gemaakt was leek het 'Leidsch Dagblad' misschien zo onbetrouwbaar nog niet.

Censuur

Daarnaast waren er zaken juist afwezig: hakenkruizen, karikaturen van vijanden en grote propagandaposters van Hitler of andere nazi's verschijnen zelden in de krant. Ditzelfde gold voor nazi-complottheorieën over internationale Joodse samenzweringen, waar slechts met hondenfluitjes (bedekte toespelingen) naar werd verwezen. Verder was censuur overal: kritiek op de Duitsers werd ondenkbaar en bepaalde gebeurtenissen werden stilgehouden. Zo ook de Jodenvervolgning: na maanden van droge, bureaucratisch ogende beleidsaankondigingen, waarmee Leidse Joden werden geïnformeerd over het verlies van hun rechten, stond in het *Leidsch Dagblad* geen woord over hun deportatie naar het oosten. Bijna de hele pers in Nederland heeft meebewogen met de bezetter, de Volkskrant koos ervoor als een van de weinigen zichzelf in 1941 op te heffen. Pas eind 1943 stopte de publicatie van *Leidsch Dagblad*. In 1946 werd deze weer voortgezet.

Propaganda in hedendaagse kranten

Dit onderzoek had als doel om de veelgehoorde uitspraak te toetsen dat 'hedendaagse kranten vol propaganda staan'. Zelfs de oppervlakigste verschillen tussen het *Leidsch Dagblad* toen en de gemiddelde krant nu tonen aan dat dit idee niet onkritisch overgenomen mag worden. Op zijn best lijkt het een slordige omgang met het woord propaganda. Op zijn slechtst schadelijke laster, en een groot gebrek aan respect wegens de Nederlanders die in de jaren veertig hun nieuwsvoorziening plaats maken voor nazipropaganda.

Het *Leidsch Dagblad* op 30 januari 1943. Een foto met Adolf Hitler groot op de voorpagina was ongebruikelijk. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Zelf in oude kranten bladeren?

In deze Gazet staan heel veel afbeeldingen van lokale kranten uit het verleden. Zowel de Universitaire Bibliotheek Leiden als Erfgoed Leiden en Omstreken hebben veel van deze kranten in de collectie. Wilt u zelf eens grasduinen? Veel kranten zijn al digitaal beschikbaar via de website van Erfgoed Leiden, erfgoed-leiden.nl.

Sluwe grijze propaganda

Maar wat was er mis? De krant hanteerde wel bronnen, zoals het ANP, het Duitse Nieuwsbureau en buitenlandse pers, maar hun boodschappen waren eenzijdig: de Duitse opmars was 'adembe-

werden in de mond gelegd van een externe spreker of persbureau, waardoor deze in de krant kon als een objectieve uiteenzetting van diens woorden. Te doorzichtige desinformatie werd sluw vermeden. De desinformatie die

Tomas Doolaar is masterstudent Journalistiek en Nieuwe Media

Foto: eigen archief.

Vijf vragen aan Maarten Koop over zijn *Leids Nieuwsblad*

1. Hoe is uw huis-aan-huis-blad ooit begonnen?

Het Leids Nieuwsblad verschijnt sinds september 1977 in Leiden en omgeving en biedt adverteerders mogelijkheden voor massacommunicatie in de gehele Leidse regio. Al vele jaren doet de gemeente Leiden haar publicaties in het *Leids Nieuwsblad*. Door de combinatie van lokale informatie van de redactie met de informatie van Leidse adverteerders willen we zo veel mogelijk Leidenaren bereiken. Buijze Pers is uitgever van huis-aan-huis nieuwsbladen met een totale wekelijkse oplage van ruim 160.000 exemplaren. Deze kranten verschijnen in de Duin- en Bollenstreek, in de regio Leiden en in Kennemerland-Zuid. De kranten worden opgemaakt en gedrukt in het eigen grafisch bedrijf en verspreid met de inzet van de bezorgers van de eigen verspreidingsorganisatie Bestelnet.

2. Op welk artikel bent u heel trots?

Bij Buijze Pers zijn we natuurlijk trots op elke krant die onze eigen pers verlaat en bij de mensen gratis op de deurmat valt. Als ik er een recent artikel uit mag halen dan is een in memoriam dat ik, samen met Cees Mentink van leidenamateurvoetbal, heb gemaakt over ras-Leidenaar en oud-profvoetballer Wout Holverda. Ik had een persoonlijke band met hem en vond het mooi om samen met Cees Mentink een ode aan de eenmalig international van het Nederlands Elftal te brengen. Dat is een mooi en persoonlijk verhaal geworden!

3. Waarom zouden Leidenaren uw Nieuwsblad moeten lezen?

De redactie verzorgt met de hulp van een uitgebreid netwerk van correspondenten en alle kopij van derden de inhoud van de kranten. Per krant wordt de inhoud afgestemd op de interesse van de ontvangers in het verspreidingsgebied. In het *Leids Nieuwsblad* is wekelijks allerlei Leids nieuws te vinden. Politiek, economie, sport, cultuur, klein en groot nieuws komen aan bod. Leidenaren zijn geïnteresseerd in het wel en wee van hun stad en in onze uitgaven kunnen zij kennis nemen van wat zich in Leiden afspeelt en nog staat te gebeuren. En dat alles in de vorm van interviews, aankondigingen en verslaglegging van grote en kleine evenementen.

4. Wat zou u doen als u jaarlijks een ton extra kreeg voor uw journalistiek?

Het is denk ik geen verrassing dat ook Buijze Pers de bedrijfsvoering de laatste jaren heeft moeten aanpassen als gevolg van de krimpende advertentiemarkt, de effecten van de corona crisis en nu weer de oorlog in Oekraïne die zijn weerslag heeft op bijvoorbeeld de papierprijs. De redactie komt daarmee onder druk te staan en heeft steeds minder tijd voor onderzoeksjournalistiek en verdieping. Met een ton per jaar zouden we daar weer meer aandacht aan kunnen besteden door nieuwe correspondenten aan te trekken, hen beter te belonen en daarmee meer tijd te geven om de verdieping te kunnen zoeken.

5. Hoe ziet u uw omroep in het Leidse medialandschap over tien jaar?

Ik ben een romanticus en denk dat er bij het lezerspubliek altijd interesse zal blijven voor het lokale nieuws. Of de lokale media als waakhond van de lokale democratie haar rol kunnen behouden zal van een aantal factoren afhangen. Daar is sowieso geld voor nodig en het is belangrijk dat de politiek voor een 'level playing field' zorgt, dus gelijke kansen voor alle media. Daar kan de (lokale) politiek een groot aandeel in hebben door het belang van de lokale media te herkennen en te erkennen. De romanticus in mij hoopt dat de wens van het publiek wordt gehoord, dat kleinschalige initiatieven en investeringen de regionale nieuwsvoorziening weer laat opbloeien en de burgers zich (opnieuw) breed kunnen laten informeren. Daar heeft iedereen toch baat bij?

Onderzoek. Leids Mediafonds

Lokale nieuwsmedia als nutsvoorziening

Willem Koetsenruijter en Jaap de Jong

Het Leidse gemeentebestuur maakte zich al langere tijd zorgen over de lokale journalistiek. Waarom zou je die journalistiek niet een steuntje in de rug geven? Er zijn redenen te bedenken waarom niet, maar toch was enige tijd later het Leids Mediafonds een feit. En dat heeft veel moois opgeleverd.

Het gaat niet goed met de lokale journalistiek: Facebook en Google en hun kleinere broertjes en zusjes hebben de laatste tien jaar grote delen van de advertentie-inkomsten afgesnoept. Hogere kosten en duur personeel maken het nog eens extra moeilijk om een goed journalistiek product af te leveren. Lokale journalistiek is al jaren geen erg profijtelijk verdienenmodel.

En dat terwijl goede lokale journalistiek zo belangrijk is. Dat blijkt uit allerlei wetenschappelijk onderzoek. Gemeentebesturen doen over het algemeen hun werk beter

als ze zich gevolgd weten door een kritische lokale pers. Aanbestedingen voor grote werken zijn voordeliger in gemeentes met een goed functionerende pers. Zowel de politieke betrokkenheid van burgers als hun bereidheid om te gaan stemmen is groter in gemeentes met een kritische lokale pers. Diezelfde lokale pers zorg ervoor dat mensen meer betrokken zijn op hun omgeving: het bevordert de sociale cohesie.

Nuts

Een verslagje van de voetbalwedstrijd of een bezoek aan de honderdjarige, dat is allemaal belangrijk. Maar nog veel belangrijker is de lokale journalist die op de tribune van de gemeenteraad zit, die wethouders aan hun jas trekt. Die ziet dat er vreemde dingen gebeuren bij een bouwproject, die uitzoekt hoe het komt dat er steeds meer daklozen in de stad zijn, terwijl daar wel extra geld voor was uitgetrokken. Voor

dat soort journalistieke producties – die veel tijd kosten en niet iedere dag van de week een snel filmpje of stuk opleveren is vaak geen geld. De onderzoekers van de universiteit Leiden stelden dat het tijd werd om lokale journalistiek niet meer als een verdienenmodel te beschouwen, maar als een zogenaamd *merit good*, zeg maar een nutsvoorziening: zaken die nodig zijn in het openbare leven, die de kwaliteit van leven verbeteren, maar niet direct geld opleveren. Zaken die doorgaans door de gemeenschap worden bekostigd. Denk aan straatverlichting, een openbare bibliotheek of een zwembad.

Kwaliteitsjournalistiek

Het was de Leidse wethouder Robert Strijk die in 2016 het initiatief nam om een plan op tafel te leggen voor ondersteuning van de lokale journalistiek. De Leidse universiteit kwam eraan te pas om uit te zoeken hoe dat geld het best

Voor zijn winnende project 'Afrekenen met vier jaar gemeentepolitiek' sprak IJsbrand Terpstra met de fractievoorzitters van alle partijen in de Leidse gemeenteraad. Met hen blikte hij terug op die raadsperiode: hadden ze hun verkiezingsbeloftes waargemaakt? Daarvoor las hij de verkiezingsprogramma's allemaal en sprak Terpstra met veel betrokkenen voor extra achtergrondinformatie. Foto: Chris de Waard.

Foto: Hedske Vochteloo.

“Ik ben benieuwd of je veranderingen bewerkstelligt als je ervoor zorgt dat er echt goede, hoogwaardige, gratis – betaald heeft te weinig bereik – lokale nieuwsvoorzieningen zijn. Zodat iedereen toegang heeft tot goede lokale journalistiek. Ik ben benieuwd of je dan inderdaad komt tot minder polarisatie en een beter functionerende lokale democratie. Ik geloof dat de journalistiek daar een heilige rol in heeft”

Marijn Kramp, Sleutelstad/Leidsch Dagblad

spraakmakend

verdeeld kon worden. En op 24 april 2018 werd het Leids Mediafond opgericht. Leidse journalisten konden vanaf die dag voorstellen indienen voor projecten en daar financiering voor krijgen. Om de website van het fonds te citeren: “Het Leids Mediafonds bevordert de kwaliteitsjournalistiek om inwoners, instellingen en bedrijven beter te informeren over wat er speelt in de stad Leiden en de directe omgeving.” Aanvankelijk werd er 250.000 per jaar voor dit fonds uitgetrokken; later werd dat bedrag gehalveerd (maar ook deels aangevuld door een bijdrage van het Mediafonds Zuid-Holland).

Weerstand
Natuurlijk was er ook weerstand tegen het plan om journalistieke producties met overheidsgeld te bekostigen. Kon zulke journalistiek wel onafhankelijk en kritisch blijven? Zorgde het niet voor een ongelijk speelveld voor de bestaande journalistieke partijen in de stad? Was het wel de taak van de overheid om hier steun te bieden? Moest de markt niet gewoon zijn werk doen en kwam dan vanzelf boven drijven waar mensen behoefte aan hadden? Inmiddels heeft het Fonds vele tientallen journalistieke projecten gefinancierd. Projecten die belangrijk zijn voor de stad en de mensen die er wonen. De projecten mogen nog meer impact krijgen en de ambitieuze plannen zijn enigszins getemperd, maar het fonds is nog springlevend.

Spraakmakend waren projecten over de Haarlemmerstraat, het Bioscience park, corona in Leiden, en de toenemende druk op de stad van het toerisme. Voor zijn project ‘Afrekenen met vier jaar gemeentepolitiek’ ontving IJsbrand Terpstra van Omroep Sleutelstad zelfs de Lokale Media Award van de Stichting Nederlandse Lokale Publieke Omroepen (NLPO).

Foto: Chris van Keulen.

Buskruitramp
Dit voorjaar honoreerde het fonds negen projecten. Richard den Haring en René van Es in samenwerking met Unity.nu maken een podcast over de buskruitramp. In 1807 ontplofte in de Leidse binnenstad een vrachtschip met 37 ton buskruit. In de podcast reconstrueren de makers aan de hand van nieuw ontdekte ooggetuigenverslagen, opmerkelijke relikwieën en niet eerder gehoorde nazaten dit verhaal van misschien wel de grootste Leidse ramp uit de geschiedenis. Girbe Buist schrijft voor het *Leids Nieuwsblad* een artikelenserie van twintig artikelen over historische achtergronden van Leidse monumenten en plekken, die een rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het Nederlands en de Leidse stadstaal. Jan Stap, René Lamers en Reanne van Kleef maken samen met Sleutelstad twee tv-documentaires over kinderen in Leiden die niet naar school gaan.

Het zijn voorbeelden van projecten die te arbeidsintensief zijn om bekostigd te worden door alleen de lokale media zelf. Het Fonds geeft net die duw in de rug om de Leidse Journalistiek naar een hoger plan te tillen.

Het Leids Mediafonds is ook spraakmakend in de rest van het land, waarin andere steden en provincies ook een fonds zijn gestart. Zie voor meer informatie de site van het Leids Mediafonds: <https://www.leidsmediafonds.nl>.

Willem Koetsenruijter is universitair docent Journalistiek en Nieuwe Media

“Leiden gaat me aan het hart, daarom heb ik ook intrinsieke motivatie om te zorgen dat het hier mooi is. En daar kan ik als journalist aan bijdragen.”

Mark Reid, Mare

Het voorbije jaar Terugblikken met Thomasvaer en Pieternel

Berry Dongelmans

Schouwburg de opvoering van de *Gijsbreght* plaats. Na afloop ervan volgde traditiegetrouw *De bruiloft van Kloris en Roosje* en een Nieuwjaarswens. Deze werd voorgedragen door de heer P. van der Grijp en mevrouw C.L.H. Iburg-Neyts, ‘in de karakters van Thomasvaêr en Pieternel’.

Verdorven mensen
Deze traditie zet zich jaar na jaar voort, waarbij naast het internationale en nationale nieuws ook actuele gebeurtenissen uit Leiden aan bod komen. In het ene jaar wat meer dan in het andere. En ook als de *Gijsbreght* niet werd opgevoerd, handhaafde men de luchtige afronding. Zo vond begin januari 1873 de opvoering *Lazaro de Veehoeder* plaats. De Hervormde Gemeente en de rooms-katholieke geestelijkheid hadden nog geprobeerd deze voorstelling tegen te houden. Helaas waren er volgens hen in Leiden nog genoeg verdorven mensen die op zondagavond de schouwburg bezochten ‘getuige de eivolle zaal’. Na afloop volgde *De bruiloft van Kloris en Roosje*: ‘de coupletten van Thomasvaer waren evenwel niet geestig genoeg en misten den toon van een nieuwjaarswens’, oordeelde een recensent. Op 4 januari 1881 publiceerde het *Leidsch Dagblad* voor het eerst integraal de tekst van de Nieuwjaarswensch, waarin Thomasvaer stilstaat bij onder meer de gevoeligheden tussen Griekenland en Turkije, de inmenging van Engeland in Ierland en de kwalijke kanten van de slavenhandel.

Populair
Het stel wordt zo populair dat ze ook op andere momenten van het jaar bij verschillende gelegenheden ten tonele worden gevoerd. Als in 1908 in Leiden van 26-28 augustus het dertigste taal- en letterkundig congres plaatsvindt, treedt het echtpaar op ‘met coupletten op Leidsche personen, Leidsche toestanden en het huidige congresfeest’. Een hele Leidse inhoud heeft ook het optreden op 3 oktober 1910, waarin ze het jaarlijkse 3 oktoberfeest doornemen. Na het ochtend- en middagprogramma besproken te hebben, vervolgen ze:

Thomasvaer:
Daarna houdt men pauze, tot ’t avondfeest vangt aan,
Men kan zich dus versterken, vóór daar dan heen te gaan.
De hutspot met ’t klapstuk ontbreekt heusch op geen disch,
Omdat ’t zoo historisch en ... o, zoo lekker is!

Pieternel:
En is men verzadigd, dan heeft men den moed
Om mede te fuiven, als een Leidenaar dat doet.

Het einde
De traditie van Thomasvaer en Pieternel verdwijnt eind jaren vijftig, begin jaren zestig van de vorige eeuw langzaam maar zeker uit Leiden. Nog één keer vlammen ze als zij onder de kop ‘Thomasvaer en Pieternel berijmen Leiden’ in de *Leidse Courant* van 31 december terugkijken op het jaar 1959. De perikelen rondom de Leidse woningbouw, de afvoer van het huisvuil, het dempen van de Uiterste Gracht, de brand in het gebouw van Minerva komen aan bod alsmede het feit dat er maar geen zwembad wordt gebouwd. De kritische beschouwing eindigt met:

Thomasvaer:
Maar kóm, we moeten besluiten
Aan elke mooipraat komt eens ’n end
Laten we samen vrolijk klinken,
Als je daartoe in staat nog bent.

Pieternel:
Welja, wie drinkt er mee een heildronk
Op Leiden en alle plaatsens eromheen?
Dat onze stad maar dóór mag groeien
En er toch geen grens valt, néén!

Kranten kijken eind december terug op de meest opvallende nieuwsfeiten van dat jaar. Tv-presentatoren staan stil bij belangrijke personen die in het voorbije jaar zijn overleden en in eindejaarsconferenties speelt het voorbije nieuws vaak een prominente rol. In de schouwburg bestond eeuwenlang een specifieke vorm: de berijmde terugblik van Thomasvaer en Pieternel, die ook in het Leidse een traditie werd.

In 1707 startte in ons land de *Nieuwjaarswens* van Thomasvaer en Pieternel. Na afloop van de opvoering van het bekende en serieuze treurspel de *Gijsbreght van Aemstel* van Joost van den Vondel kreeg het publiek om niet al te zwaarmoedig naar huis te gaan een toegift. Die bestond uit de ‘musical’ *De bruiloft van Kloris en Roosje*, geschreven door Dirk Buysero. De destijds bekende Amsterdamse acteur Thomas van Malsen speelde in 1704 voor het eerst de rol van Thomasvaer, samen met de actrice Pieternelletje Kroon-de Vlieg als Pieternel. Aan het eind van het stuk kijkt het echtpaar Thomasvaer en Pieternel op rijm terug op het afgelopen jaar. Ook in Leiden heeft deze traditie, zij het pas veel later, ingang gevonden. Op 3 januari 1859 vond in de Leidse

Thomasvaer en Pieternel. *Leidse Courant* 31 december 1959, p. 3. Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken.

Zes vragen aan Rudo Slappendel over zijn omroep Unity.NU

Foto: Fotografie Lavinia.

Unity.NU is de omroep voor de Leidse regiogemeenten en Wassenaar en komt voort uit een samenwerking tussen RTV Leiderdorp, Holland Centraal en Lokale Media Wassenaar. Sinds 2006 verzorgt Rudeboy Media B.V. de productie voor RTV Leiderdorp en sinds oktober 2009 ook voor Holland Centraal. In 2021 is ook Wassenaar aangesloten bij Unity.NU. Voorheen heette Unity.NU anders. Voor de radio gebruikten we de naam Unity FM en voor televisie Unity TV. Op 1 oktober 2018 is de naam gewijzigd naar Unity.NU, een overkoepelende naam voor het platform en al haar activiteiten (radio, tv en online). Op de radio brengen we iedere werkdag vanaf 7.30 uur eigen nieuwsblokken, dit verzorgen we dagelijks tot 19.30 uur. Op TV verzorgen we iedere dag een videonieuwsitem. Op vrijdag maken we hier een weekoverzicht van. Daarnaast heeft Unity.NU ook regelmatig informatieve talkshows.

In 1996 startte ik bij de lokale omroep voor Rijnwoude, Zevenhuizen en Moerkapelle. Via de landelijke omroep Radio 3 (3FM) had ik gehoord dat je onderop moet beginnen, dus met het zetten van koffie en stofzuigen. Als 14-jarige jongen belde ik in 1996 mijn lokale omroep op en vroeg of ik mocht komen voor de koffie en het stofzuigen. Rob van Hoogenhuizen (nu werkzaam bij de provincie Zuid-Holland) moest daarom lachen en nodigde mij uit. Dat was de start van mijn loopbaan binnen de media. Ik zette geen koffie, maar mocht helpen bij live-uitzendingen, het opnemen van de telefoon bij prijsvragen en heb heel veel meegekeken in de radiostudio.

Voor Unity.NU hebben we in de afgelopen jaren veel mooie producties mogen maken. We zijn trots op veel producties. Bijvoorbeeld de live-uitzendingen die we hebben gemaakt rondom Leidens Ontzet, met een glazen studio op De Garenmarkt. Maar zijn ook trots op de partners die al jaren vertrouwen in ons hebben en bijvoorbeeld samen met ons talkshows maken, Ondernemen in 071, Economie van Morgen en Wat Leiden Raakt. Ik ben trots op het team van 30 medewerkers (betaald en vrijwilliger) die zich dagelijks inzetten om radio- en televisieprogramma's te maken en die ervoor zorgen dat er iedere dag weer inhoud en nieuws op onze (online)kanalen is.

Omdat ze met een passie voor de stad gemaakt worden. Unity.NU wil op een laagdrempelige manier het nieuws uit de regio brengen. Bij Unity.NU zijn we ervan overtuigd dat je nieuws op een 'luchtige' manier moet brengen. Verpakt in het 'Unity.NU sausje'. Kijkers en luisteraars krijgen het nieuws dagelijks mee, we verpakken dat bijvoorbeeld op de radio in de muziek. Ook de manier waarop de DJ's tegen de luisteraars praten is laagdrempelig zodat een zo breed mogelijke doelgroep dit nieuws weet te vinden. Wat wij willen bereiken is dat een luisteraar zegt: "Ik heb de hele dag naar Unity.NU geluisterd. Aan het einde van de dag weet ik wat er speelt in mijn regio, zonder dat ik het idee heb dat ik de hele dag naar nieuws heb zitten luisteren".

Dan zou ik als eerst een taart kopen. Wel van mijn eigen geld natuurlijk. Met 100.000 EURO kunnen we een verdiepingsslag brengen in de journalistiek. Ondanks dat we dagelijks het nieuws uit de regio brengen, blijft het lastig om je altijd vast te bijten in onderwerpen. Dit omdat het budget vaak niet toereikend is. Met 100.000 EURO kunnen we stappen maken in de journalistiek en kunnen we stappen maken binnen onze eigen organisatie. We kunnen de dagelijkse redactie uitbreiden, om zo nog meer bovenop het nieuws te zitten en we kunnen investeren in politieke verslaglegging.

Over tien jaar is Unity.NU er nog steeds. We hopen dan dat er structureel meer geld is voor de streekomroep, iets waar nu landelijk voor gestreden wordt. Over tien jaar is Unity.NU nog steeds de omroep waar op een luchtige manier het nieuws uit de regio gebracht wordt, maar waar wel ruimte is voor meer onderzoeksjournalistiek. Daarnaast willen wij ook mee met alle huidige technieken, denk hierbij aan digitaliseren. DAB+ is een ontwikkeling waar wij nu al bij aangesloten zijn, maar willen dit verder professionaliseren bijvoorbeeld. Ook de technieken op het gebied van live-televisie willen we verder professionaliseren en ontwikkelen.

Zes vragen aan Chris de Waard over zijn omroep Sleutelstad

Foto: Rik Visser.

1. Hoe is uw omroep ooit begonnen?

Sleutelstad is als Leidse nieuwswebsite (hyperlocal) begonnen in maart 2002. Het was toen een particulier initiatief van mijzelf. Eind 2005 kwam Sleutelstad FM erbij en is het ondergebracht in het bedrijf Sleutelstad Media B.V. dat als producent optrad voor de Stichting Haagse Media die vergunninghouder is voor een niet-landelijk commercieel fm-kavel voor radio. Eind 2018 werd de aan Sleutelstad gelieerde Stichting Lokale Omroep Regio Leiden (Lorelei) de publieke lokale omroep voor Leiden en is mijn bedrijf Sleutelstad Media B.V. de producent voor Lorelei geworden. Naast radio en online kwam er toen ook tv bij. Dat is ook nu nog de actuele situatie.

2. Welk feit weet niemand over uw roemruchte verleden?

Dat ik eind jaren '80 een maand(!) heb doorgebracht in Huis van Bewaring Op de Berg in Amersfoort. Als straf voor illegaal uitzenden! Als radiopiraat Freewave 96.4 FM waren we in de periode 1983-1987 mateloos populair en zijn in totaal 76 keer uit de lucht gehaald. Later is Freewave trouwens legaal gaan uitzenden via de toenmalige lokale en streek Omroep Rijnland. In 1995 zijn die omroepen gefuseerd tot Holland Centraal dat tot medio 2008 onder die naam heeft uitgezonden en daarna Unity ging heten.

3. Op welke uitzending bent u heel trots?

Mooie uitzendingen zijn de live verslagen van de Nacht van Ontdekkingen (de eerste jaren onder de naam Nacht van Kunst en Kennis) op de radio. De afgelopen jaren hebben we ook een aantal mooie tv-programma's gemaakt. Bijvoorbeeld in coronatijd een zeer uitgebreid programma op 4 mei 2020 rond Dodenherdenking toen dat niet 'fysiek' kon plaatsvinden en we alle drie de Leidse herdenkingen live uitzonden, afgewisseld met programma's vanuit de studio en de documentaire 'Bang voor mooi weer, oorlogssporen in Leiden' van Ruurd Kok.

4. Waarom zouden Leidenaren naar uw producties moeten kij- ken en luisteren?

Sleutelstad is het lokale medium dat via radio en televisie echt inhoudelijke nieuwsprogramma's en items maakt over zaken als cultuur, politiek en sport in Leiden en de regio. Vrijwel uitsluitend eigen nieuws van onze verslaggevers en journalisten die de politiek op de voet volgen en bij vrijwel alle commissie- en raadsvergaderingen aanwezig zijn. Onze cultuurreactie maakt al sinds 2012 een wekelijks weekendmagazine en naast het crossmediale programma Nieuws071 brengt Sleutelstad ook dagelijks een uur sportachtergronden in Sport071.

5. Wat zou u doen als u jaarlijks een ton extra kreeg voor uw journalistiek?

Met extra geld zou ik in eerste instantie de functie eindredactie structureel willen maken. Ook zou ik een deel van het geld de eerste jaren willen steken in verbetering van onze technische basisinfrastructuur. We zijn nu nog teveel afhankelijk van 'consumentenoplossingen' die in praktijk wel eens kwetsbaar blijken. Daarnaast ligt uitbreiding van het aantal journalisten dan voor de hand. We hebben in het recente verleden dankzij enkele projectsubsidies ondervonden wat het effect van het toevoegen van slechts enkele professionals is. Dat maakt het niet alleen makkelijker of mogelijk om meer nieuws te maken of te verslaan, maar heeft het ook een groot positief effect op de begeleiding van onze (tientallen) vrijwilligers die daardoor meer uit de verf komen en het daardoor ook leuker vinden en langer aan ons verbonden blijven.

6. Hoe ziet u uw omroep in het Leidse medialandschap over tien jaar?

In 2032 richt Sleutelstad zich als omroep op de Leidse regio. Mogelijk zelfs een iets groter gebied dan de vijf gemeenten die we nu tot ons verzorgingsgebied rekenen, maar zeker niet té groot. Het hebben van een sterke band met de regio is onze meerwaarde ten opzichte van andere radio- en televisiezenders. Ook online is het onderscheidend vermogen op basis van betrokkenheid met de doelgroep een groot goed. De kans is groot dat we niet meer dezelfde publicatiekanalen hebben als nu en ook de technische mogelijkheden zijn ongetwijfeld veranderd, maar dat zijn nu juist de leuke uitdagingen van het vak. De content verspreiden op inventieve manieren zonder daarbij groepen te verliezen. Als brede publieke omroep zullen we daardoor wellicht ook meer traditionele publicatiekanalen wat langer blijven benutten dan sommige andere media.

UIT DE GERENOMMEERDE COLLECTIES VAN DE UNIVERSITAIRE BIBLIOTHEKEN LEIDEN

100 KAARTEN DIE DE WERELDGESCHIEDENIS BEPAALDEN

In 1785 dachten filosofen en wetenschappers nog dat het mythische eiland Atlantis echt had bestaan. Dat leidde tot deze absurde kaart, waarop Atlantis de volledige bodem van de Atlantische Oceaan zou bedekken.

Nu met
25% korting:

~~€ 79~~
€ 59

- ▶ 1000 jaar wereldgeschiedenis
- ▶ 100 unieke (eeuwen)oude kaarten
- ▶ 250 prachtige kleurenillustraties
- ▶ Luxueuze hardcover in XL-formaat
- ▶ 28 x 34 cm, 432 pagina's
- ▶ Prestigieuze uitgave van de UB Leiden

Een cartografisch meesterwerk over meer dan 1000 jaar wereldgeschiedenis

Kaarten bepalen hoe de toekomst en ons wereldbeeld eruitzien. In *Kaarten die geschiedenis schreven* ziet u hoe 100 oude kaarten in hun tijd de visie op en de toekomst van de wereld bepaalden en zo de wereldgeschiedenis beïnvloedden. Laat u meevoeren op een **wereldreis van meer dan 1000 jaar**. Ontdek hoe een fantasierijke kaart uit 1695 lange tijd het beeld van het **binnenste van de aarde** bepaalde, hoe de buskruitramp **Leiden** in 1807 veranderde en hoe de nazi's in 1940 het Joodse getto van **Warschau** uittekenden. En hoe ook elke andere kaart in het boek meehielp om de wereldgeschiedenis te schrijven. Nu **tijdelijk** voor maar € 59 i.p.v. € 79.

Koop het boek nu in uw lokale boekhandel of op www.lannoo.be met de speciale korting van € 20! Deze introductieprijs is **geldig tot 31 december 2022**.

Universiteit
Leiden

Lannoo

'Een verbluffend rijk boek vol historische details, topografische en taalkundige inzichten dat laat zien hoe de geschiedenis en de geografie onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.'

●●●● NRC

'Met de kaarten in de hand en steeds vergezeld van een ter zake kundige gaat Freriks ter plekke om te kijken wat er nog terug te vinden van wat cartografen van weleer vastlegden.'

Trouw

'Een heerlijk bonte verzameling wetenschappelijke ideeën. Er gaan werelden voor je open bij het lezen van dit wetenschappelijke rariteitenkabinet.'

de Volkskrant

'Deze boeken maakten niet alleen geschiedenis, ze hebben zelf ook een geschiedenis.'

Vrij Nederland

Deze speciale bewaarkrant is mede mogelijk gemaakt door:

European
City of Science
Leiden2022

Universiteit
Leiden

Universitaire Bibliotheken Leiden

Leiden

Universiteit
Leiden

Geesteswetenschappen

ERFGOED LEIDEN EN OMSTREKEN